

سأفدت وزارة المعارف العراقية على نشره

دراسات في الادب المقارن

المنذري سعيد

أول ثقافة الغربة في سعيد الشيرازي

تأليف

الدكتور حسين علي محفوظ

سأدت وزارة المعارف العراقية على نشره

دراسات في الادب المقارن

المنبري سعد

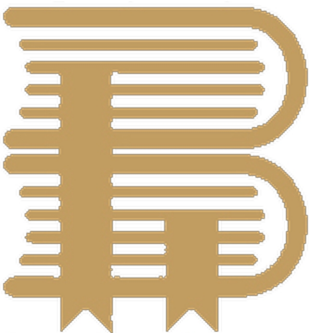
أثر الثقافة العربية في سعدى الشيرازي

تأليف

الدكتور حسين علي محفوظ

١٣٧٧ هـ

شبكة كتب الشيعة

shiabooks.net

رابطه يديل < mktba.net

تقدمة إلى أمي و عمي

١٠٠٠ / ١٣٧٧ هـ / ١٩٥٢ م

مطبعة العبدري - طهران

عمى نجل محفوظ

ذاق سعدى ألم اليتيم و هو طفل ، و حُرِمَ المتنبى
ظل الأبوّة وهو صبيّ .

أما أنا ؛ فقد وجدت من عنايتك و رعايتك فوق
ما يتوقع ابن من أب . و نلت من تربيتك و تأديبك ما لا
يرجوه ولد من والد .

فاليك - اعترافاً باحسانك و ايثارك و فضلك و أياديك
أقدم هذا الكتاب .

الدكتور حسين علي محفوظ

فهرس الكتاب

١٧ - ١٠	تصدير
٧ - ١	المتنبى وسعدى
٤ - ٢	المتنبى
٧ - ٥	سعدى
٣٧ - ٩	ديوان المتنبى فى ايران حتى اواسط القرن الثامن
١٧ - ١٠	ديوان المتنبى فى ايران ؛ شراحه ، والعناية به :
١٦	ابن امفنديار الكاتب
١٤	ابن بندار التفلىسى
١٣	ابن دوست
١٢	ابن الساربان
١١	ابن فورّجة
١٢	ابوحيان التوحيدى
١٠	ابوالعباس الضبى
١٣	ابوالفتح الجرجانى
١٢	ابوالقاسم الاصفهانى
١٣	ابوالمظفر المروزى السمرقندى
١٣	ابو منصور السمعانى
١٢	الثعالبي

١١	حمزة الاصفهاني
١١	الخوارزمي
١٦	سعدى الشيرازي
١٣	الشاماتي
١٦	شمس الدين الرازي
١٠	الصاحب بن عباد
١٣	الطغرائي
١٣	عبد القاهر الجرجاني
١٤	عميد الملك الكندري
١٠	فخر الدولة
١٤	فخر الدين الرازي
١١	القاضي ابوالحسن الجرجاني
١١	المتيم المغربي الافريقي
١٢	المخزومي
١٦	المولوي
١٢	الهراسي
١٢	الهروي
١٣	الواحدى
١٢	الوحيد البغدادي
٣٢ - ١٨	أثر معاني المتنبي في الادب الفارسي :
٢٠	ابوالفتح البستي

٢٥، ١٥	الاديب صابر الترمذى
٢٤	الاسدى الطوسى
١٩	الاعاجى البخارى
٢٧	افضل الدين الكرمانى
٣٠	امام الدين بن مذكور
٢٥، ١٥	الأمير المعزى
٢٦، ١٥	الانورى
٢٨	جمال الدين الاصفهانى
٢٦، ١٥	حميد الدين البلخى
١٩	الخوارزمى
٢٤	سعید بن احمد الميدانى النيسابورى
٢٩	شفره
٢٠	الصاحب بن عباد
٢١	العنصرى البلخى
٢٨	الفاريابى
٢٣	فخر الدين الكركانى
٣٠	فخر السابقانى
٢٣	قطران التبريزى
٢٤، ١٥	مسعود سعد سلمان
٢٢، ١٤	المنوچهرى الدامغانى
١٦	المولوى

تمثل الكتاب والمؤلفين بشعر المتنبي : ٣٣ - ٣٧

٣٥	ابن اسفنديار الكاتب
٣٤	ابن فندق
٣٥	ابوالشرف الجرفادقاني
٣٣	ابوالفضل البيهقي
٣٥	افضل الدين الكرمانى
٣٤	بديع اتابك الجوينى
٣٣	بديع الزمان الهمداني
٣٥	بهاء الدين المنشىء البغدادى
٣٥	حميد الدين الكرمانى
٣٧	الخواجة رشيد الدين
٣٦	الخواجة الطوسى
٣٣	الخوارزمى
٣٥	الراوندى
٣٤	رشيد الدين الوطواط
٣٦	الزيدري
٣٥	سعد الدين الوراوينى
٣٥	شمس الدين الرازى
٣٧	الصاحبى النخجوانى
٣٤	الظهيرى السمرقندى
٣٣	العتبى

٣٤	العروضى السمرقندى
٣٦	الغزى
٣٦	عطا ملك الجوينى
٣٥	العوفى
٣٤	عين القضاة الهمدانى
٣٤	الغز الى
٣٦	القاضى الجوزجانى
٣٧	ناصر الدين الكرمانى
٣٦	نجم الدين الرازى
٣٤	نصر الله المنشىء
٣٥	الملطوى
٣٦	المولوى
٣٤	الميدانى
٣٣	الهجوبرى
٣٧	الهروى
٣٧	وصاف الحضرة
٣٧	اليزدى
٤٧ - ٣٩	نداد فى القرن السابع الهجرى
٥٩ - ٤٩	مدرسة النظامية والمستنصرية
٥٦ - ٥٠	المدرسة النظامية
٥٦ - ٥٣	أساتذة النظامية

٥٩ - ٥٧	المدرسة المستنصرية
٦٤ - ٦١	أثر الثقافة العربية في أدب سعدي
٧٧ - ٦٥	ذكر العراق في آثار سعدي
٢٧٩ - ٧٩	مآخذ سعدي من المعاني العربية
١٠٢ - ٨٠	مآخذ سعدي من القرآن
١٣١ - ١٠٣	مآخذ سعدي من الحديث
١٥٩ - ١٣٢	مآخذ سعدي من الحكم والأمثال
١٦٩ - ١٦٠	مآخذ سعدي من القصص
٢٢٣ - ١٧٠	مآخذ سعدي من الشعراء العرب :
١٢٠	ابن أبي خازم
٢١٧	ابن بستم
٢٠٣	ابن بشير الخارجي
١٨٦	ابن البني
١٨٤	ابن الحاج
١٨١	ابن الحجاج
٢١٤	ابن بخارجة
١٧٠	ابن الرومي
٢٢٦، ٢٠٤، ١٧٧، ١٢٠	ابن سكرة الهاشمي
١٧٧	ابن الصائغ
٢١٦	ابن الفارض
١٩٦	ابن قلاقس

١٧٣	ابن مقلة
٢٥٤	ابن هانى
١٨٩، ١٥٦	ابن الوردى
٢١٨	ابن الوزير
٢١٨، ١٩٤، ١٧٩، ١٧٨، ١٧٥، ١٧٢	ابو تمام
٢١٣	ابو دهبيل
٢٠٦	ابو الشيص
٢٢٢، ١٢٦	ابو العتاهية
١٩٢	ابو عمرو السفاقسى
٢١٣	ابو الغمر الاسناوى
١٩٣، ١٨٩، ١٨٨، ١٨٤، ١٨١، ١٧١ ٢٢٢، ٢١٩، ٢٠٠، ١٩٨، ١٩٧	ابو الفتح البستى
٢١٠	ابو فراس الحمدانى
١٥١	ابو الفضل السكرى المروزى
١٨٠	ابو القاسم الزاهى
١٨٥	ابو مروان الطنبى
٢٠٩، ١٧٢	ابو النصر العتبى
٢١٧، ٢١٥، ٢٠٥، ٢٠٢، ١٩١، ١٧٥	ابو نواس
٢١٨	الارجاني
٢٠١	اسحق بن ابراهيم الموصلى
١٨٠	اشكناهة الحجارى الاندلسى

١٧٣، ١٦٠	اعرابى (٩)
١٧١	الأعور الشنى
١٨٢، ١٣٨	امرؤ القيس
٢٢٣، ١٧٣	بشاربن برد
، ١٦٩، ١٦٥، ١٥٧، ١٣٩، ١٢١، ١١٧، ١٠٧	بعض الشعراء
، ١٨٠، ١٧٧، ١٧٦، ١٧٤، ١٧٣، ١٧١، ١٧٠	
، ١٩٤، ١٩٣، ١٩٢، ١٩١، ١٨٨، ١٨٥، ١٨١	
، ٢١١، ٢١٠، ٢٠٧، ٢٠٦، ٢٠٣، ٢٠٢، ١٩٨	
، ٢٣٨، ٢٢٣، ٢٢٢، ٢٢٠، ٢١٩، ٢١٤، ٢١٢	
٢٤٠	
١٦١	بعض الظرفاء
٢٠٧	بهاء الدين زهير
٢١٠	جرير
١٩٤	حاتم الطائى
١٨٠	الحدادى البلخى
٢١٤	الحسين بن مطير الأسدى
٢١٦	الحسين بن وهب
١٨١	الحصرى
١٥٨	الحطيفة
١٩٧، ١٧٨	الخليل بن احمد الفراهيدى
١٢٠	ديك الجن

٢١١	سرى السقطى
٢٠٧	سعيد بن حميد الكاتب
٢٢٠	سعيد بن الدهان البغدادى
١٤٨	الشافعى
٢٥٢	الشرىف الرضى
١٤٥	الشرىف شكر
٢١١، ١٧٤	الصاحب بن عباد
١٩٩، ١٩٠، ١٨٥	صالح بن عبدالقدوس
١٧٧	طرفة بن العبد
٢٣٨	ظافر الحداد
٢١٤	العباس بن الاحنف
١٨٢	عبدالله بن معاوية بن عبدالله بن جعفر بن ابى طالب
٢٠٤	عبد المحسن الصورى
١٨٩	عبد الوهاب المالكى البغدادى
١٨٤	المرجى
٢٠٥، ١٨٧، ١٢٤	على بن ابى طالب - عليه السلام - [٢]
٢١٢	عمر بن أبى ربيعة
٢٠١، ١٩٠	الفرزدق
١٨٣	فضل الله الراوندى
٢٠٨	القاضى الفاضل
١٨٨	القظامى

٢١٦	قيس العامرى
٢١٦	مُكْتَبَر
١٧٩	كشاجم
٢٠٨، ١٩٧	المأمون
١٩٨	محمود الوراق
٢٠٠، ١٩٢	المعرى
٢٧٧	الميدانى
٢٠٩	الناطقة الذىيانى
٢٢١	هرون الرشيد
٢٠٧	الوليد بن يزيد
	مآخذ سعدى من الشعر الفارسى :
٢٣٨	ابوالمؤيد البلخى
٢٢١	السلطان اتسز خوارزمشاه
١٣١	جمال الدين الاصفهانى
٢٠٠	الخاقانى
٢٠٠	الخيّام
١٩٩	الدقيقى
١٩٨، ١٨٠، ١٧٩، ١٤٤	السناى
٢٨٨	الطار
٢٢٣، ٢٠٧	فخر الدين الكركانى
٢٠٠، ١٧١	الفردوسى

١٣٠	ناصر خسرو
٢٢٥ - ٢٢٩	مآخذ سعدى من معانى المتنبى
٢٨١ - ٢٨٨	تعليقات
٢٨٩ - ٣٠٢	مراجع ترجمة المتنبى و سعدى
٢٩٠ - ٢٩٧	مراجع ترجمة المتنبى
٢٩٨ - ٣٠٢	مراجع ترجمة سعدى
٣٠٣ - ٣٣٢	فهرس المراجع

سعدى الشيرازى - خريج النظامية ، و تلميذ بغداد - شاعر ايران الملمهم ،
و امام الادب الفارسى الاكبر ، في كل العصور . ولا أدري ؛ فقد تتعجب و تهتم
بالانكار ، و يملكك الامتراء - اذا علمت - ان كتابه « گلستان » ما زال يقرأه كل
من اظلمت سماء ايران .

و ربما عارضك الشك - اذا خبرتك - ان ديوانه يوجد في كل بيت ، و ان
شعره سائر ؛ تنهاده الالسن في كل جيل ، و يتداوله الناس في كل زمان ، و يتمثل
به العامة والمتأدبون في كل أمر .

و أنا ؛ لا اعرف كتاباً فارسياً بلغ ما بلغه كتاب سعدى من الانتشار والذيع ،
و بعد الصيت (*) .

نال سعدى هذه الشهرة في حياته . و أحاطت به قدسية عريضة بعد موته ؛
وما انفك قبره - في بلدة شيراز - مزار الناس كافة ، و ما برحت تربته رباط الصوفية ،
و مثابة العرفاء ، و لاتزال آدابه مرتاد اولى اللسن ، و مضطرب رجال الادب والفكر .
سافر سعدى الى العراق ، في ريعان شبابه ، و جدوة فتاه . و قد كانت بغداد
- حينئذ - ام الدنيا ، و ينبوع الآداب ، و منبت الحكم ، و دار العلم ؛ فقرأ في معبدها
القرآن ، و وعى في ربعا الحديث ، و درس في زواياها الكلام ، و سمع في مدارسها
التفسير ، و تلقن في منتجعها الادب ، و تعلم في حلقاتها الفقه ، و تقف في ربطها الوعظ ،
و روى في مجالسها الشعر . و في ناديا علق قلبه المتنبي ، و هنالك تلقى ديوانه ،

(*) وقد كان الكتاب المفضل في دراسة الفارسية ، في العراق و تركة ، الى وقت قريب .
و ما زال الكرد يقرؤونه ، و يبنون به .

و غمرت جانبيه الصباة بشعره ، و الولوع به .

اقام سعدى بالمدرسة النظـامية ، و صحب شيوخها ، و اتصل بأسانذتهمـا ،
فاغترف من فيض علمهم الجمّ ، و استفاد من ادبهم الدّ ثر . و رجع الى شيراز ؛ و هو
حافل بما أخذه عن اهل الفضل ، و كملة الرجال ؛ من آداب و علوم ، و هدى و نور .
نعم - لم ينس سعدى العراق ، و لم يسؤل عن ذكره . و قد وفى له ، و ظل حريصاً
على ذكره . و أدرك سقوط الخلافة ؛ فندب المستعصم ، و بكى على بنى العباس ،
و رثى بغداد .

هذا ، و ليس بدعاً ان يروى سعدى ديوان المتنبيّ ، و تُعجب نفسه به ، و تنصبّ
رغبته اليه ، و ينال من الشغف بشعره هذا الحظ ؛ فانّ للمتنبيّ فى الفكر الفارسيّ
مكاناً مرموقاً . و العناية به ، و مدارسته سنة موصولة ، و نهج متّبع ، و طريقة منقادّة ،
و نسب عريق فى أدب ايران . فانّك اذا استقصيت تصانيف المؤلفين ، و تتبعت رسائل
الكتّاب ، و استقرت دواوين الشعر ؛ رأيت أثر افكار المتنبيّ ظاهراً فى الآداب
الفارسية ، و استبنت تأثرها الواضح الشديد بمعانيه . فلا يكاد يخلو كتاب فارسيّ
فى التاريخ ، و الأدب ، و التصوّف و السّير ، و القصص ، و الاخبار ، و الحكمة ، و الترسّل ،
و الشعر ؛ من تناقل آياته ، و التمثّل بشعره ، و حلّ نظمه ، و الاقتداء به ، و الاقتباس
و الاتّراع منه .

و اتّصال ايران بالعراق ، و العلاقة الثقافية بين الاقطار العربية و فارس ، و الصلات
الفكرية بين العرب و العجم ، و القرابة الادبية بين العربيّة و الفارسيّة ، و العروق الحضارية
المشتركة بين الهلال الخصيب و الشرق - قديماً و حديثاً - أمر يبيّن ، لا يكاد يخالف
فيه أحد .

و هى - إذا احسنت التأمّل ، و حقّقت النظر ، و تقصّيت البحث - أمدّ ميداناً ،

و أبعد غوراً ، و أوسع من أن تأتى الصفة على حقيقة حالها ؛ حتى لتجد ها - على تباعد المنتمى ، و تباين الطبيعة ، و اختلاف الجنس ، و بُعد الاصل - جارية مجرى النسب . و قد تراها اقرب من الرَّحِمِ الماسّة ، و أوثق من واشجة الانساب .

هذا ، و قد تناولت فى هذا الكتاب ، فضل العناية بديوان المتنبى فى ايران ، واستقصيت القول فى اعظام الادباء له ، و افنتان الشعراء الفرس به . و عطفت عنان الشرح الى حالة بغداد فى القرن السابع الهجرى - اَبَّانِ اقامة سعدى بها - و أخذت فى الحديث عن المدرسة النظاميّة و المستنصرية . و أجملت أثر الفكر العربى فى أدب سعدى ، فى فصل أفرد به . و استخرجت مواضع ذكر العراق فى كلام سعدى ، فى مقالة فيها من البسط و التفصيل شىء غير قليل .

و قد أنعمت النظر فى ديوان سعدى - و هو جلد ضخّم الحجم ؛ قوامه أربعة كتب ، فى زهاء ١٣٠٠ صفحة ؛ عدّة اشعارها نحو من ١٧٠٠٠ بيت ؛ بله النثر - و تتبعت ما أخذه من الثقافة العربية ، و توسعت فى الكشف عن أصول أفكاره و معانيه ، فى القرآن ، و أحاديث النبى - صلى الله عليه و آله و سلم - و كلام الصحابة ، و آثار السلف ، و الامثال القديمة ، و الاخبار و القصص ، و كتب الادب ، و دواوين الشعر ، مستمداً ذلك من مراجع كثيرة ، أنافت على ٥٠٠ كتاب ؛ عدّة مما لم أشير إليه من كتب يصعب استقصاؤها ، و اسفار تفوت الاحصاء ؛ كنت قد اجتهدت فى تصفّح أوراقها و بالغت فى الاحاطة بصفحاتها ؛ فلم احصل منها على طائل ، و لم احظ لا بما قلّ و لا ما كثر .

وانتهيت فى البيان إلى ديوان المتنبى ، الذى هو عمدة الكتاب ، و أصل الغرض ، و مغزى الكلام ، و ذات الموضوع و المعانى المتنبية التى اقتبسها سعدى من ديوان المتنبى ، و ترجمها بالفارسية ؛ نيّف ومائة ؛ فى ٣٠٠ موطن - تقريباً - من شعره و نثره .

هذا ؛ وأما ما توقرتُ عليه من دراسة ، و تجشمتُه من تتبع ، و كابدته من بحث ؛ فأمر لا أريد أن أقلقك ببيانه ، ولا اكلفك العلم به . وإنما غرضي أن يقضى بك تصفح هذه الفصول ، إلى مباحث جديدة في (الادب المقارن) ، و مجال فسيح من الدرامات الانتقادية الحرة ؛ أرجو أن تجد فيها ما يمتع العقل ، و يؤنس النفس ، و يثير الارتياح .

وحسبي ، كفاء ما تحملته من مشقة ، واحتملته من نصب ، ولايته من تعب ، و عانيته من تشييط ، انني أول من سلك هذا المسلك ، و فتح هذى الابواب .
فان صوّبت رأبي ، و حكمت لي بالاصالة ، و الصدق فيما قلت ، و ادركتُ حظاً من رضاك ؛ فهو تفضل و إكرام منك . و اذا خالفتني فيما أدّى اليه اجتهادي ، فلك مذهبك ، و إلى مذهبي ، و لا إكراه في الرأي .

صيف ١٩٥٧

الدكتور حسين علي محفوظ

المتنبی و سعدی

المتنبى

هو أبو الطيب، أحمد بن الحسين؛ المتنبى. والمغاربة يسمونه المتنبه^(١).
لقب أبو الطيب بالمتنبى، في عصره. وكل الظن أن أعداءه، هم الذين نبزوه
به؛ طعناً عليه، و حسداً له^(٢).

ولد المتنبى بالكوفة، في محلة كندة^(٣)، سنة ٣٠٣ هـ^(٤).
وهو ينتسب الى جعفر بن سعد العشيرة بن مذحج^(٥)، من قحطان.
اشتغل في الكوفة بالادب، واللغة، والاخبار، والشعر - وهو صبي^(٦) - وأقام
بالبادية مدة^(٧)، وقدم بغداد.

ثم سافر الى الشام سنة ٣٢١ هـ، فلبث بها خمس عشرة سنة، و مدح أكثر من
لقى من أمراء و رجال^(٨).

ثم دعاه ابن طغج أمير الرملة^(٩). فالتقى بأبي العشائر بن حمدان، والتحق

(١) وفيات الاعيان ج ١ ص ٤٣٣ «ترجمة الوزير الفري» .

(٢) ذكرى ابي الطيب ص ٦٢ - ٧٧، ورسالة الفجران ص ٣٥٠ - ٢، و ٣٥٥ - ٦.

والصبح المتنبى ص ٢٣ - ٦، و ٣٢، وتاريخ بغداد ج ٤ ص ١٠٤ - ٥.

(٣) خزائن الادب ج ١ ص ٣٨٢.

(٤) رسالة الفجران ص ٣٥٨.

(٥) تاريخ بغداد ج ٤ ص ١٠٣، والصبح المتنبى ص ٢.

(٦) خزائن الادب ج ١ ص ٣٨٢.

(٧) تاريخ بغداد ج ٤ ص ١٠٣.

(٨) رسالة الفجران ص ٣٥٨.

(٩) ذكرى ابي الطيب ص ٩١ - ٢.

بسيف الدولة بن حمدان ؛ أمير حلب و الجزيرة ، وانخرط في سلكه ، وحظي عنده^(١) .
 - وكان سيف الدولة أديباً ، شاعراً ، محباً للعلم . مشغوفاً بالفضل ، مشهوراً بالكرم ،
 معروفاً برعاية اهل الادب ، والشعراء - فلأزمه المتنبى ثمانى سنين ، وانقطع اليه ،
 واستفاد من صلاته وجوائزها ، و مدحه بالسيفيات .

ثم فارق حلب ، سنة ٣٤٦ هـ ، ورحل الى مصر ، ودخل الفسطاط ، و مدح
 كافوراً الاخشيدي ، وبقي بها اربع سنوات وستة أشهر . ولما لم يرضه هجاءه ، وفارقه
 فاراً الى العراق . فورد الكوفة في ربيع الثاني سنة ٣٥١ هـ . ولبث بالعراق حتى صفر
 سنة ٣٥٤ هـ^(٢) .

وكان مقامه في بغداد ، بدار على بن حمزة ، البصرى و قد قرى ديوانه عليه^(٣) ،
 و ناظره الحاتمي هناك^(٤) .

وفي صفر سنة ٣٥٤ هـ ، فارق بغداد ، مراغماً لمعز الدولة ، والمهلبى الوزير -
 وقد يش منهما - فاجتاز بالاهواز ، و سار الى حضرة ابي الفضل بن العميد . و مكث
 فى بيته شهرين^(٥) ؛ فأكرمه وأنعم عليه^(٦) .

و ورد عليه كتاب عضد الدولة ، شهنشاه فارس ؛ يستزيره . فقصد ابو الطيب
 سدته بشيراز ، و سعد بحظ من جميله . وكان عضد الدولة يعظمه ، و يحترمه ، ويوليه

(١) خزائن الادب ج ١ ص ٣٨٣ ، والصبح النبى ص ٣٣ - ٤٣ .

(٢) وفيات الاعيان ج ١ ص ١٠٣ ، والصبح النبى ص ٤٥ - ٥٤ ، و ٦١ - ٧١ ، و اعلام
 الكلام ص ٤٣ - ٤ .

(٣) نزهة الالباء ص ٣٦٦ - ٧ .

(٤) وفيات الاعيان ج ٣ ص ٤٨٢ - ٦ « ترجمة الحاتمي » ؛ والصبح النبى ص ٧١ - ٨٠ ، وقصص
 العرب ج ٣ ص ٢٠٦ - ٢١ .

(٥) وفيات الاعيان ج ٤ ص ١٨٩ - ٩٠ « ترجمة ابن العميد » .

(٦) وفيات الاعيان ج ١ ص ٣٠٧ « ترجمة ابن الفرات » . و بتيمة الدهر ج ٣ ص ١٥٦ .

غاية الاقبال . فأقام بشيراز ثلاثة شهور^(١) . ورجع من حضرته في اوائل شعبان قاصداً
بغداد - و مرّ بالاهواز - فلماً وصل الى الصافية ؛ على ١٦ فرسخاً من بغداد ، عرض
له فاتك بن ابي جهل الاسدى - وكان المتنبى هجاءه الطرطبة - فقتل في اواخر شهر
رمضان سنة ٣٥٤ هـ ، بالقرب من بغداد^(٢) .

(١) خزانة الادب ج ١ ص ٣٨٧ - ٩ ، و وفیات الاعيان ج ٣ ص ٢١٨ - ٢٠ .
(٢) خزانة الادب ج ١ ص ٣٨١ ، وتاريخ بغداد ج ٤ ص ١٠٥ ، والصبح النبى ص ٩٧ .

سعدی

هو مصلح الدين ، أبو محمد ، عبدالله بن مشرف بن مصلح بن مشرف ؛ المعروف بالشيخ سعدی^(١) ؛ انتساباً الى الامير الشاهزادة^(٢) ، الاتابك ، مظفر الدين ، سعد بن ابى بكر سعدبن زنگى - المتوفى سنة ٦٥٨ هـ^(٣) -^(٤) .
ولد بشيراز^(٥) ، فى أوائل العشر الاول من القرن السابع للهجرة^(٦) . و توفي والده و هو طفل^(٧) .

وقد كان رجال أسرته كلهم علماء^(٨) .
شدا سعدى مقدمات العلوم فى بلدة شيراز^(٩) . وفارقها أيام اضطراب فارس - قبل سنة ٦٢٣ هـ ، أى ؛ قبل أن يملك ابوبكر بن سعدبن زنگى شيراز^(١٠) - فأتى العراق ،

(١) تلخيص مجمع الآداب ص ٥٥١ .

(٢) الشاهزادة : أى ؛ ابن الملك .

(٣) تاريخ كزیده ج ١ ص ٥٠٨ .

(٤) تاريخ كزیده ج ١ ص ٨٢٠ ، و تلخيص مجمع الآداب ص ٥٥١ .

(٥) كلستان ص ١٣٦ :

سألنى عن مولدى ؛ قلت : ارض شيراز .

(٦) سعدى نامه ص ٧٩ - ٨٠ .

(٧) قال فى بوستان ص ٧٠ :

أنا أعرف ألم الابتام ؛ فقد حرمت ظل الوالد وأنا طفل .

(٨) غزليات ص ١٨ :

كل أسرته علماء .

(٩) مقدمة قريب صفحة / ل .

(١٠) سعدى نامه ص ٧٧ .

وأقام ببغداد ، و تفقه فى النظامية ^(١) و عين معيداً بها ^(٢) .

وقد لاقى كثيراً من الصوفية والعارفين ، و حضر مجالس الأفاضل والادباء ^(٣) ،
وصحب الشيخ شهاب الدين أباحفص عمر بن محمد السهروردى ^(٤) ، واستفاد من حكمه
و وصاياه ^(٥) . و أدرك الشيخ جمال الدين أبا الفرج عبدالرحمن ^(٦) بن محبى الدين
ابى محمد يوسف بن جمال الدين أبى الفرج عبدالرحمن ابن الجوزى ^(٧) .
سافر سعدى من بغداد إلى الشام ، و أرض الروم ^(٨) . وزار كثيراً من الممالك
الاسلامية . فالتقى بالعلماء ، واجتمع مع ذوى الفضل ^(٩) .

ثم رجع الى شيراز ، فى أواخر عهد سلطنة أبى بكر سعد بن زنگى ^(١٠) . وكان
ابوبكر هذا ، وابنه سعد بن أبى بكر يؤثران قربه ، و يستفيدان من أدبه و حكمته
ولا يألوانه اهتماماً و اعتناء و رعاية ^(١١) .

(١) سعدى نامه ص ٧١ .

(٢) بوستان ص ١٨٦ :

كنت أعيد الدروس فى النظامية ليلاً و نهاراً . و أعطى فيها اوراقاً (= واتب) .
ولاحظ المعيد و آدابه فى كتاب معيد النعم ص ١٠٨ .

(٣) سعدى نامه ص ٣٧ .

(٤) شد الازار ص ٤٦١ . وتلاحظ سيرته و مراجع ترجمته فى كتاب سعدى نامه ص ٧٥ - ٢٧

و ١٦٢ - ٤ . وتفصيل القول فى الطريقة السهروردية فى كتاب الشبك والقرلباش ص ١٩ ،
والكاكية فى التاريخ ص ٧٩ - ٨٣ ، و عشائر العراق الكردية ص ٢٢٥ ، والتكيا والطرق
ص ٨٢ .

(٥) قال سعدى فى بوستان ص ٧٥ : محبضى الشيخ العالم المرشد الشهاب نصيحتين . . . الخ.
و تراجع شد الازار ص ٤٦١ .

(٦) لاحظ سيرته و مراجع ترجمته فى كتاب سعدى نامه ص ١٦٤ - ٨ ، و ٧٨ .

(٧) گلستان ص ٦٥ : أمرنى الشيخ الاجل أبو الفرج بن الجوزى - رحمة الله عليه - بترك السماع .

(٨) ارض الروم ، أى ؟ آسيا الصغرى . وهى تركية .

(٩) منتخبات ادبيات فارسى ص ٢٢١ ، و سعدى نامه ص ٧١ ، و مقدمة قريب صفحة / ٧٥

(١٠) سعدى نامه ص ٧٧ .

(١١) منتخبات ادبيات فارسى ص ٢٢١ .

أنفق سعدى أواخر عمره فى الارشاد والموعظة ، وهداية الناس ، والدعوة
إلى الاخلاق والدين .
وتوفى فى سنة ٦٩٤ هـ ^(١) . ودفن فى صفّة خاتقاهه بشيراز ^(٢) .

(٤) الحوادث الجامعة ص ٤٨٩ .

(٥) شدالازار ٤٦٢ .

ديوان المتنبي في ايران

حتى اواسط القرن الثامن

ديوان المتنبي

في ايران

سار ذكر المتنبي - في حياته - مسير الشمس ، و بعد صيته في الافاق ؛ فوثب
الجبال ، وخاض البحار . وهب شعره هبوب الريح ، فعمرت به المجالس ، وجرت به الالسن ،
و حفظه الناس ، و انشده الرواة .

لقد رزق ابو الطيب رعاية الملوك والامراء ولاحظته عنايتهم ، في حلب ، ومصر ،
و فارس . و كان عزيزاً بينهم ، يرونه فريداً ، و يعجبون جداً به . و هم الذين جذبوا
بضبعه ، و وروا زناده ، و رفعوا قدره ؛ بله تقدّم قدمه ، و توحد به فضله ، وعلاه .
و قد نفق شعره - حينئذ - في ايران ، و شغل به اهل الادب ، و نقدة الكلام .
سرق صاحب بن عباد - المتوفى سنة ٣٨٥ هـ - طائفة من معانيه ^(١) . و كان
يحفظ شعره ، و يكثر استعماله ، و يستعين بالفاظه ، و يتمثل في محاضراته و مكاتباته
به ^(٢) .

و كان الامير شاهنشاه فخر الدولة « يتمثل كثيراً بفصوص من شعر المتنبي » فجمع
ابن عباد هذا ، كتاباً في (الامثال السائرة من شعر ابي الطيب) ^(٣) . و تتبع عليه سقطاته
و هفواته في كتاب (الكشف عن مساوي شعر المتنبي) ^(٤) .

و كان الاستاذ ، ابو العباس ، احمد بن ابراهيم الضبي ؛ الملقب بالكافي الاوحد ،
الوزير - في بلاط آل بويه - المتوفى في صفر ٣٩٩ هـ ، يقتبس من ابي الطيب في رسائله ^(٥) .

(١) يتيمة الدهر ج ٣ ص ٢٧٥ - ٨ ، و الصبح المنبي ص ١٦٦ - ٧ .

(٢) يتيمة الدهر ج ٣ ص ٢٤٧ - ٨ ، و الصبح المنبي ص ١٦٢ - ٥ .

(٣) انوار الريح ص ١٦٨ .

(٤) بنية الوعاة ص ١٩٧ ، و وفيات الاعيان ج ١ ص ٢٠٨ ، و نزهة الالباء ص ٣٩٩ .

(٥) يتيمة الدهر ج ٣ ص ٢٨٨ ، و الصبح المنبي ص ١٦٥ .

و حذا حذوه ^(١) ابوبكر محمد بن العباس الخوارزمي المتوفى سنة ٣٨٣ هـ ،
و كتب شرحاً له ^(٢) .

و ألف ابوالحسن ، محمد بن احمد بن محمد ، المغربي ، الافريقي ، المعروف
بالمتميم ؛ راوية المتنبي - ايام أبي القاسم نوح بن منصور ، في بخارى (٣٦٦ - ٨٧ هـ) -
كتاب (الانتصار المنبى عن فضل - فضائل [خ ل] - المتنبي) و (التنبيه المنبى
عن رذائل المتنبي) و (بقية الانتصار المكثّر للاختصار) ^(٣) .

و دون ابوالحسن ، حمزة بن محمد الاصفهاني ، المعاصر للمتميم (رسالة في كشف
عيون المتنبي) ^(٤) .

و صنّف محمد بن حمد بن محمد بن عبد الله بن محمود بن فورجة البروجردى
المتوفى سنة ٣٨٠ هـ - في الرى كتاب (التجنى على ابن جنى) و كتاب (الفتح على
ابى الفتح) ^(٥) .

و تكلم القاضي ، ابوالحسن ، على بن عبد العزيز ، الجرجاني - المتوفى سنة
٣٩٢ هـ (في الوساطة بين المتنبي و خصومه فى شعره) ^(٦) ، و شرح ديوانه (؟) ^(٧) .
ولا بى طالب ، سعد بن محمد بن على بن الحسن بن سعيد بن مطرب مالک بن

(١) الصبح المنبى ص ١٦٥ - ٦ ، و ١٦٨ .

(٢) الصبح المنبى ص ١٦١ .

(٣) ينمية الدر ج ٤ ص ١٥٦ ، و ارشاد الاريب ج ٦ ص ٢٧٤ ، و ج ٣ ص ١٠٤ ، و
الوافى بالوفيات ج ٢ ص ٦٨ ، و تلخيص مجمع الاداب ص ٦٣ - ٤ .

(٤) ديوان المتنبي فى العالم العربى و عند المشرقين ص ١١ ، و مجلة المقتطف مج ٥٨

ص ١٥٥ .

(٥) بقية الوعاة ص ٢٩ ، و الوافى بالوفيات ج ٣ ص ٢٥ ، و العربية ص ١٧٩ ، و فوات

الوفيات ج ٢ ص ٣٩٨ ، و ارشاد الاريب ج ٧ ص ٤ ، و خزنة الادب ج ٣ ص ١١١ .

(٦) ينمية الدر ج ٤ ص ٤ ، و ارشاد الاريب ج ٥ ص ٢٥١ .

(٧) الوافى بالوفيات مج ٥ « ورقة ١٢٧ ب »

الحارث بن سنان الازدي المعروف بالوحيد ، البغدادي - المتوفى سنة ٣٨٥ هـ - من فضلاء بلاط سابور بن اردشير ، شرح لديوان ابي الطيب ^(١) .

وحرر ابو القاسم ، عبد الله بن عبد الرحمن ، الاصفهاني - مدرس الادب في قاشان سنة ٣٧٠ هـ - كتاب (ايضاح المشكل من شعر المتنبي) و اهداه الى بهاء الدولة بن بويه ^(٢) .

و قيّد ابو حيان التوحيدي - المتوفى سنة ٤٠١ هـ (ظ ؛) كتاب (الرد على ابن جني في شعر المتنبي) ^(٣) .

و كتب ابو المظفر ، محمد بن آدم بن كمال الهروي - المتوفى سنة ٤١٤ هـ - في خراسان ^(٤) ، و ابو علي ، محمد بن علي بن ابراهيم ، الهراسي ، الكائي ، الخوارزمي تلميذ ابي بكر الخوارزمي - المتوفى سنة ٤٢٥ هـ - ايضاً ، شروحاً للديوان ^(٥) .

وبسط الثعالبي - المتوفى سنة ٤٢٩ هـ - غنان الكلام في اخبار ابي الطيب ، واختيار اشعاره ، والتنبيه على محاسنه و مساويه ، في كتاب (قيمة الدهر) ^(٦) .

و عمل ابو محمد ، طاهر بن الحسين بن يحيى المخزومي ، البصري ، الرازي ، المعاصر للثعالبي ، كتاب (فتح الكمام في تفسير شعر المتنبي) ^(٧) .

و أدرك ابن الساربان ؛ ابو الحسن ، علي بن ايوب بن الحسين بن ايوب بن استاذ ، الكاتب ، الشيرازي ، القمي ، المعروف بابن الساربان - المتوفى سنة ٤٣٠ هـ - عصر المتنبي ، وسمع منه ديوان شعره ، سوى القصائد الشيرازيات . وهو من مشاهير شيوخ

(١) ارشاد الاريب ج ٤ ص ٢٣٣ ، و بغية الوعاة ص ٢٥٧ ، و ٢٥٣ .

(٢) خزانة الادب ج ١ ص ٣٨٢ ، والعربية ص ١٨٠ .

(٣) بغية الوعاة ص ٣٤٨ ، و ابو حيان التوحيدي ص ٢٥٦ .

(٤) بغية الوعاة ص ٢٩ ، والوافي بالوفيات ج ١ ص ٣٣٣ ، و ارشاد الاريب ج ٦ ص ٢٦٧ ،

والعربية ص ١٨٠ .

(٥) بغية الوعاة ص ٧٣ ، و الوافي بالوفيات مج ٥ « ورقة ١٧٨ » .

(٦) بتيمة الدهر ج ١ ص ١١٠ - ٢٢٤ .

(٧) تمة البتيمة ج ١ ص ٢٠ ، و الوافي بالوفيات مج ٥ « ورقة ١٧٨ » .

رواة الديوان ، الذين ينتهي اليهم اسناده ^(١) .

و روى عنه - ايضاً - ابوالمظفر ، عبدالله بن الحسين ، النحوى ، المروزى ، السمرقندى ، جزءاً منه ^(٢) .

و كان ابوالفتح ، ثابت بن محمد ، الجرجاني (٣٥٠ - ٤٣١ هـ) - و قد روى ديوان المتنبي عن علي بن حمزة البصرى ، ضيف المتنبي - يدرّسه في استرabad ، في حدود سنة ٣٩٩ هـ ، ثم درّسه في البصرة ، و بغداد ، و غرناطة ^(٣) .

و شرحه الحاكم ، ابوسعد ، عبد الرحمن بن محمد ، المعروف بابن دوست النحوى - المتوفى سنة ٤٣١ هـ ^(٤) ، و ابومنصور ، محمد بن عبد الجبار ، السمعاني - المتوفى سنة ٤٥٠ هـ ، ^(٥) و ابو الحسن علي بن احمد بن متويه ، الواحدى ^(٦) - المتوفى سنة ٤٦٨ هـ - فى نيسابور ، و عبد القاهر ، الجرجاني - المتوفى سنة ٤٧١ هـ ^(٧) ، و ابو الحسين ، عبدالله بن احمد بن الحسين ، الشاماتى (الساماني - خ ل) ، الكرمانى الاديب - المتوفى سنة ٤٧٥ هـ ^(٨) و مؤيد الدين الاصبهاني ؛ المعروف بالطغرافى -

(١) اللباب ج ١ ص ٥٢٠ - ١ ، و تاج العروس ج ٩ ص ٢٣٣ ، و الاساب : « ورقة ٢٨٥ » ، و تاريخ بغداد ج ١١ ص ٣٥١ .
و تراجع التعليقات فى آخر الكتاب .
(٢) بنية الوعاة ص ٢٨١ .

(٣) بقية الملتصق ص ٢١٠ ، و الاحاطة ج ١ ص ٢٨٥ - ٨ ، و فهرسة مارواه عن شيوخه من الدواوين المصنفة فى ضروب العلم و انواع المعارف - ابوبكر محمد بن خير الاموى الاشبيلي ص ٤٠٤ ، و ديوان المتنبي فى العالم العربى و عند المستشرقين ص ٤٧ .
(٤) اوج التجرى ص ٢٩ - ٣٠ .

(٥) الصبح المنبى ص ١٦١ .

(٦) انباء الرواة ج ٢ ص ٢٢٣ ، و المختصر فى اخبار البشر ج ٢ ص ٢٠١ ، و كشف الظنون ج ١ ص ٨٠٩ ، و بنية الوعاة ص ٣٣٣ ، و الوافى بالوفيات (ترجمة المتنبي) مج ٥ « ورقة ١٧٧ » .
(٧) ديوان المتنبي فى العالم العربى و عند المستشرقين ص ٢٣ ، و اطراف الادبية ص ٢٠١ - ١٣١ و الوافى بالوفيات (ترجمة المتنبي) مج ٥ « ورقة ١٧٧ » .

(٨) بنية الوعاة ص ٢٧٨ ، و الوافى بالوفيات (ترجمة المتنبي) مج ٥ « ورقة ١٧٨ أ » ، و الوافى بالوفيات ؛ المجلد المرقوم ٣٥٨٤ « ورقة ٣٢٥ ب » .

المتوفى سنة ٥١٥ هـ^(١).

وَألف أبو محمد ، حسن بن بNDAR ، التفليسي ، الأديب ، المعاصر للإميرالمظفر ،
أبي الحسن ، علي بن جعفر ، رسالة (المسابقة والمسارة فيما اخذ المتنبي من الشعراء)
و رسالة (المفاخرة والمكاثرة ما بين ابن الرومي و أبي الطيب خاصة)^(٢) .
و كتب الإمام فخر الدين الرازي (المتوفى سنة ٦٠٦ هـ) شرحاً للديوان - فيما قيل -^(٣) .
و اشار المنوچهری الدامغانی (٤٣٢ هـ) الى سجع^(٤) المتنبي^(٥) ، و لمح الى
بعض قصائده^(٦) ^(٧) ، و ذكر اسمه^(٨) .

و تمثل عميد الملك الكندري (٤٥٦ هـ) بشعر المتنبي ، في حضرة الخليفة
القائم ، في سفارته من قبل السلطان طغرل بك^(٩) .

(١) الذريعة مج / ذ - غ ..

(٢) انباء الرواة ج ١ ص ٢٩٠ .

(٣) الوافي بالوفيات مج ٥ > ورقة ١٧٨ أ .

(٤) لعله أواد السجع الذي نقله البديعي ، من قرآن المتنبي (؟) ؛ و هو : > والنجم السيار ،
والفلك الدوار ، والليل والنهار ، ان الكافر لفي اخطار ، امض على سنك ، واقف اثر من كان
قبلك من المرسلين ؛ فان الله قامع بك ذينغ من الحدفي الدين ، وشل عن السبيل > تراجع الصبح المنبي
ص ٢٥ .

(٥) حيث قال :

سجع متنبي كفتن ييش متفقه

از بي ادبي باشد در ييش مقامی

(ديوان منوچهری ص ٧٨)

و فرق الهجر بين الجفن والوسن

(٦) ابلي الهوى اسفاً يوم التوى بدني

(ديوان المتنبي ص ١)

(٧) قال :

آنكه كفت السيف اصدق آنكه كفت ابلي الهوى

آنكه كفته است آذنتنا آنكه كفت الذاهبين

(ديوان منوچهری ص ١١٣ ، و ٢١٠)

(٨) في قوله :

نه بوتام و نه اعشى نه قيس و نه تهوى

مديح تو متنبي بسر نياود برد

(ديوان منوچهری ص ١٠٥)

(٩) تجارب السلف ص ٢٦٢ .

و ذكره مسعود سعد سلمان (۵۱۵ هـ)^(۱) .

و ذكره^(۲) - أيضاً - الامير المعزى (المتوفى بين سنة ۵۱۸ - ۵۲۱ هـ) و ضمن نصف بيت له^(۳) .

و ضمن الاديب ، صابر ، الترمذى (۵۴۲ هـ) مصرعين من شعره^(۴) .

كما ضمن ابوبكر ، حميد الدين ، عمر بن محمود ، البخى - المتوفى سنة ۵۵۹ هـ مصراعاً من بدائع شعره^(۵) ، و تمثل فى مقاماته بيت له^(۶) .

و اشار^(۷) الانورى (۵۶۵ هـ) الى قصيدة المتنبى ، التى اولها :

(۱) حيث قال :

متنبى نكوهى كويد . . . الخ (ديوان مسعود سعد سلمان ص ۲۹۶)

(۲) فى قوله :

فرخنده بود برمتنبى بساط سيف . . . الخ (ديوان امير معزى ص ۵۲۳)

(۳) قوله :

كفتم ستايش تو برون شعر عرب - تقطيع آن بمروض الا جنين نكنى

مستغملن فعلن مستغملن فعلن (ابلى الهوى اسفا يوم النوى بدنى)

(ديوان امير معزى ص ۷۳۰ ، و Daudpota, P. 73 - دلتنى على هذا البيت ، الدكتور صادق كيا)

(۴) قال :

در بحر مدح توأم ايمن ز بيم بلا (انا الغريق فماخوفى من البلل)

مستغملن فعلن مستغملن فعلن (اعلى المالك ما بينى على الاسل)

(سخن و سخنوران ج ۱ ص ۲۵۱ و ۲۵۲)

(۵) فى قوله :

فوق المناصب فضل او ظفرت به وجدت فى الخمر معنى ليس فى العنب

(مقامات حميدى ص ۹۳)

(۶) گفتم اين واقعه كه مراست قدم در جستجوى بايد و زبان دو گفتگوى چنانكه متنبى گفته است :

الحب ما منع الكلام اللسان والذئ شكوى عاشق ما اعلنا

(مقامات حميدى ص ۱۲۶) الخ . . .

(۷) فى قوله :

بى سپيده دم شب خذلان بدخواهت چنانكه تا بروز حشر ميگويد (احاد ام سداس)

(ديوان انورى ص ۲۳۱)

احياء ام سداس في احاد ليلتنا المنوطة بالتنادى

وذكر بهاء الدين ، محمد بن حسن بن اسفنديار ، الكاتب - في كتاب تاريخ طبرستان ، المؤلف سنة ٦١٣ هـ - اجتماع المتنبي ، والاستاذ على بيروزه (ماحد عضد الدولة شهنشاه فنا خسرو) في حضرة عضدالدولة ^(١) .

و اشار شمس الدين ، محمد بن قيس ، الرازي - في كتاب (المعجم في معايير اشعار المعجم) ^(٢) المؤلف في اوائل القرن السابع للهجرة - الى انتقاد أئمة الادب على المتنبي ، وعيبرهم له ، بقوله :

لو استطعت ركبت الناس كلهم الى سعيد بن عبدالله بعرانا
و كان جلال الدين ، محمد ، المشهور بالمولوى - المتوفى ٥ جمادى الآخرة سنة ٦٧٢ هـ - مشغول القلب بديوان المتنبي ، كثير الانس به ^(٣) ، « و كان يطالعه في الليل » ^(٤) .

فأما الشيخ سعدى ، الشيرازى ، فكان ينظر في ديوان المتنبي معجباً به ؛ قال :

كنت أنظر في جزء من شعر المتنبي ؛
سفينة بعر [المعانى] الحافل بالدر النفيس .
فاحتقرت متاعى ،
و ليس للسهى رونق عند الشمس .

لعل الخواجة سمع قوله : « خير صلات الكريم اعودها » ^(٥) .

(١) تاريخ طبرستان ج ١ ص ١٣٨ .

(٢) المعجم في معايير اشعار المعجم ص ٢٣٩ .

(٣) فيه مافيه (حواشى و تعليقات) ص ٢٤٥ .

(٤) فيه مافيه (حواشى و تعليقات) ص ٢٤٦ نقلا من روايات الافلاكى .

(٥) :

بجزوى از متنبي نظر همى كردم	درين سفينه دويلى درو بيش بها
متاع خويشتم در نظر حقير آمد	كه رونقى ندهد بيش آفتاب بها
بگوش خواجه رسیده ست گوى اين معنى	كه گفت « خير صلات الكريم اعودها »

وربّما درسه في النظامية ، و لعلّه أخذ نفسه بمطالعة سنّة كافّة الادباء والشعراء .
و ينمّ ديوانه ، [ال] كليات على اثر شعر المتنبي في أبياته ، و تأثرّها الواضح
الشديد به ^(١) .

أثر معاني المتنبي

في الادب الفارسي

مرّ أنّ ديوان المتنبي كان سائراً مشهوراً في أيامه ؛ اتخذته أهل الادب جليساً ؛ فحذوا حذوه ، واقتدوا به ، وضمنوا أبياته ، واقتبسوا معانيه . وقد كانت مطالعته من شرائط صناعة الكتابة . وروايته - عندهم - لازمة ؛ لشحذ الخاطر و صقل الذهن ، و اذكاء الطبع ، و فتح القلب ، و ادهاف اللسان ^(١) . حتى ان حفظ اثنتين ، أو ثلاث من قصائده صار يُعدّ من ضرورات الادب ، و امارات الفضل ^(٢) .

والحق ؛ ان المتنبي أستاذ الشعراء ^(٣) . و به يضرب المثل - بين فصحاء العرب والعجم - في غاية الفصاحة ، و جودة المعاني ، و دقة النظر ، و عمق الفكر ^(٤) .

قال الرشيد الوطواط : « كل الشعراء الاسلاميين عيال على المتنبي ، في اقتباس المعارف ، والدقائق ، والمتانة . و ديوانه مشهور بين العرب والعجم ؛ يعتز به أكابر

(١) چهارمقاله ص ١٣ ، وارشادالاربيب ج ٥ ص ٢٠٨ ؛ «ترجمة ابى الحسن على بن ابى القاسم

زيدالبيهي المتوفى سنة ٥٦٥ هـ نقلا من كتابه (مشارب التجارب) .

(٢) تاريخ بيهقي ص ١١٢ :

قال الامير مسعود : ينبغي لعبدالفقر أن يعلم شيئا من الادب . فرواني بضع قصائد من ديوان المتنبي ، و (قفانك) .

(٣) تذكرة الشعراء ص ٢٤ .

(٤) بنية الملتبس ص ١٥٠ ، و الذخيرة ق ٤ ج ١ ص ١٤ - ٥ ، و ديوان ابن زيدون ص ٣٢٤ ،

والمعجب ص ١١١ ، و المغرب ج ٤ نص ١٠٥ ، و الصلة رقم ٢٨٦ ، و النجوم الزاهرة ج ٤ ص ٦٨ ، و ارشادالاربيب ج ٧ ص ١٢٦ «ترجمة ابن هاني» .

الفضلاء^(١) ولا يقصرون في مطالعته . وكان المتأدّبون - في الممالك الاسلامية - يروون شعره ، و يسمعون على الشيوخ ، ويأخذونه بالاجازة والاسناد^(٢) .

و يبين تصفح دواوين شعراء ايران ، و آثار ادبائها ، تأثرهم باخيلة المتنبي ، و أخذهم من معانيه .

و هذا انموذج لاقتباس فحول شعراء ايران من أبي الطيب ، و الإمامهم بأقواله ، و أخذهم منه :

(١)

الامير ابو الحسن علي بن الياس الاغا جي البخارى المعاصر الدقيقى

اى آنكه نداری خبری از هنر من خواهی كه بدانی كه نيم نعمت پرورد
اسب آرو كمند آركتاب آرو كمان آر شعرو قلم و بربط و شطرنج و می و نرد^(٣)

المتنبي

فالخيل والليل والبيداء تعرفنى والحرب والضرب والقرطاس والقلم^(٤)

(٢)

ابوبكر محمد بن العباس الخوارزمي المتوفى سنة ٣٨٣ هـ

و انك منهم و كذاك ايضاً من الماء الفرائد واللالآلى
وتسكن دارهم و كذاك سكنى الـ حجارة والزمرد فى الجبال^(٥)

(١) تذكرة الشعراء ص ٢٤ .

(٢) الاحاطة ج ١ ص ٢٨٥ - ٨ ، والمعجب ص ٣٠١ - ٢ ، والتكملة ص ٣٦٧ - ٩ ، و تاريخ علماء الاندلس ص ١٣٠ ، وفهرسة مارواه عن شيوخه من الدواوين المصنفة فى ضروب العلم و انواع المعارف ابوبكر محمد بن خير الاموى الاشبلى ص ٤٠٣ - ٤ .

(٣) لباب الالباب ج ١ ص ٣٢ ، و . Daudpota, P. 182 .

(٤) ديوان المتنبي ص ٣٢٤ .

(٥) يتيبة الدهر ج ٤ ص ٢٢٦ ، والمصبح المنبى ص ١٦٨ .

المتنبي

فان تفق الانام و انت منهم فان المسك بعض دم الغزال^(١)

و

لو كان سكناي فيه منقصة لم يكن الدر ساكن الصدف^(٢)

(٣)

الصاحب بن عباد ، المتوفى سنة ٣٨٥ هـ

لبسن برود الوشى لالتجمل ولكن لصون الحسن بين برود^(٣)

المتنبي

لبسن الوشى لا متجملات ولكن كي يصن به الجمالا^(٤)

☆

الى سيد لولاه كان زماننا وابناؤه لفظاً عريان المعنى^(٥)

المتنبي

والدهر لفظ و انت معناه^(٦)

(٤)

ابوالفتح علي بن محمد الكاتب البستي ، المتوفى سنة ٤٠٠ هـ

ابوك هوى العليا و أنت مبرز عليه اذا نازعته قصب المجد

وللخمر معنى ليس في الكرم مثله وللمار نور ليس يوجد في الزند^(٧)

(١) ديوان المتنبي ص ٢٥٨ .

(٢) ديوان المتنبي ص ٤٦ .

(٣) يتيمة الدهر ج ٣ ص ٢٧٥ .

(٤) ديوان المتنبي ص ١٢٩ .

(٥) يتيمة الدهر ج ٣ ص ٢٧٦ - ٧ .

(٦) ديوان المتنبي ص ٢٣٨ .

(٧) يتيمة الدهر ج ٤ ص ٣١٩ - ٢٠ ، والصبح النبى ص ١٦٨ .

المثنبی

فان فی الخمر معنی لیس فی العنب^(۱) .

(۵)

العنصری البلخی ، المتوفی سنة ۴۳۱ هـ

یش ازیں نصرت نشاید بود کو را داده اند

چون ز نصرت بگذری ز انسودر خذلان بود^(۲)

المثنبی

متی ما ازددت من بعد التناهی فقد وقع انتقاصی فی ازدیاد^(۳)

✱

تو ایشاه از ز جنس مردمانی بود یاقوت نیز از جنس احجار^(۴)

المثنبی

فان تفق الانام و أنت منهم فان المسك بعض دم الغزال^(۵)

✱

گر بحرب اندر بود لشکر پناه خسروان

چونکه روز حرب باشد تو پناه لشگری^(۶)

المثنبی

بالجیش تمتنع السادات کلهم والجیش بابن ابی الیهیجاء یمتنع^(۷)

(۱) دیوان المثنبی ص ۴۲۵ .

(۲) سخن و سخنوران ص ۹۹ ، و دیوان عنصری ص ۱۶ .

(۳) دیوان المثنبی ص ۷۸ .

(۴) دیوان عنصری ص ۲۶ ، و سخن و سخنوران ج ۱ ص ۱۰۰ ، و Daudpota, P.89 .

(۵) دیوان المثنبی ص ۲۵۸ .

(۶) دیوان عنصری ص ۱۳۹ ، و سخن و سخنوران ج ۱ ص ۱۰۰ .

(۷) دیوان المثنبی ص ۳۰۲ .

میان صد حشر اندر بفضل تنهائی و گرچه تنه باشی ز فضل باحشری^(۱)

المتنبي

فلما رأوه وحده قبل جيشه دروا أن كل العالمين فضول^(۲)

(۶)

المنوچهری الداعغانی ، المتوفی سنة ۴۳۲ هـ

کش و بند و بر و آر و کن و کار و خور و پوش

کین و مهر و غم و لہو و بد و نیک و می و راز^(۳)

المتنبي

اقل ائل ان صن احمّل علّ سلّ اعد زدهش بش هب اغفر ادن سرّ صل^(۴)

بزرگواران همچون قلاده خرزند تو همچو یاقوت اندر میانه خرزی^(۵)

المتنبي

ذكر الانام لنا فكان قصيدة كنت البديع الفرد من اياتها^(۶)

نه هرچه یافت کمال از پیش بود نقصان

نه هرچه داد ستد باز چرخ مینائی^(۷)

(۱) دیوان عنصری ص ۱۴۳ ، و Daudpota, P.88.

(۲) دیوان المتنبي ص ۳۵۰ .

(۳) دیوان منوچهری ص ۴۰ ، و ۱۹۵ .

(۴) دیوان المتنبي ص ۳۳۲ .

(۵) دیوان منوچهری ص ۱۱۲ ، و Daudpota, P.93۰

(۶) دیوان المتنبي ص ۱۷۴ .

(۷) دیوان منوچهری ص ۱۸۱ .

المتنبي

متی ما ازددت من بعد التناهی فقد وقع انتقاصی فی ازدياد^(۱)

و

ابدا تستردّ ما تهب الدنيا فیالیت جودها کان بخلا^(۲)

(۷)

فخرالدين الکرگانی ، المتوفى بعد سنة ۴۴۲ هـ (ظ ؟)

نبودی مرگ را هرگز بمن راه اگر نه فرقتش بودی کمین گاه^(۳)

المتنبي

لولا مفارقة الاحباب ما وجدت لها المنايا الى ارواحنا سبلا^(۴)

(۸)

الحکیم قطران التبریزی ، المتوفى بعد سنة ۴۶۶ هـ (ظ ؟)

جهان عزیز هم از تست گرچه زوئی تو

صدف عزیز بدر است گرچه زوست درر^(۵)

المتنبي

فان تفق الانام و أنت منهم فان المسك بعض دم الغزال^(۶)

✽

تو چون میانه ای و دیگران همه چو درر

تو چون فذالکی و دیگران همه چوشمار^(۷)

(۱) دیوان المتنبی ص ۷۸ .

(۲) دیوان المتنبی ص ۴۰۰ .

(۳) وبس و دامین ص ۴۰۱ ، وسخن وسخنوران ج ۲ ص ۵۰ .

(۴) دیوان المتنبی ص ۱۰ .

(۵) دیوان قطران ص ۱۱۸ ، و Daudpota, P.90 .

(۶) دیوان المتنبی ص ۲۵۸ .

(۷) دیوان قطران ص ۱۷۲ ، و Daudpota, P.93 .

المتنبي

نستقوا لنا نسق الحساب مقدما و اتى فذلك اذ آتيت مؤخرا (١)

(٩)

الاسدى الطوسى ، المتوفى سنة ٤٦٨ هـ (ظ ٢)

نباید شد از خنده شه دلیر نه خنده ست دندان نمودن ز شیر (٢)

المتنبي

إذا رأيت نيوب الليث بارزة فلا تظن ان الليث مبسم (٣)

☆

چنینست وزینگونه تابد بس است زیان کسی سود دیگر کس است (٤)

المتنبي

بذا قضت الايام ما بين اهلها مصائب قوم عند قوم فوائد (٥)

(١٠)

مسعود سعد سلمان ، المتوفى سنة ٥١٥ هـ

متنبى نكو همى گوید باز دانند فربهى ز آهاس (٦)

المتنبي

اعيد ها نظرات منك صادقة ان تحسب الشحم فيمن شحمه ورم (٧)

(١١)

سعيد بن احمد بن محمد بن احمد بن ابراهيم الميداني النيسابوري

(١) ديوان المتنبي ص ٥١٤ .

(٢) كرشاسب نامه ص ٦٨ ، وسخن وسخنوران ج ٢ ص ٧٦ .

(٣) ديوان المتنبي ص ٣٢٣ .

(٤) كرشاسب نامه ص ٣٠٠ ، وسخن وسخنوران ج ٢ ص ٧٦ .

(٥) ديوان المتنبي ص ٣١٣ .

(٦) ديوان مسعود سعد سلمان ص ٢٩٦ .

(٧) ديوان المتنبي ص ٣٢٣ .

أضحى كمثل الشمس في فلك العلا و الشمس تستغنى عن التعريف^(١)

المتنبي

و اذا استطال الشيء قام بنفسه وصفات نور الشمس تذهب باطلا^(٢)

(١٢)

الامير المعزى ، المتوفى بين ٥١٨ و ٥٢١ هـ

تواندر جهانی و بیش از جهان چنان که صدف بیش باشد گهر^(٣)

و

در جهانی تو و لیکن قدر تو بیش از جهان

کین جهان همچون صدف گشتست و تو همچون گهر^(٤)

المتنبي

لو كان سكنای فيه منقصة لم یكن الدرساكن الصدف^(٥)

(١٣)

الاديب صابر الترمذی ، المتوفى سنة ٥٤٦ هـ

چو برجان من شد هوای تو غالب جمال تو را جان من گشت طالب

اگر چه ندارم ز وصل تو حاصل همی باد بر من هوای تو غالب^(٦)

المتنبي

اغالب فيك الشوق والشوق اغلب واعجب من ذا الهجر والوصل اعجب^(٧)

(١) انباء الرواء ج ٢ ص ٥٢ .

(٢) شرح العيون ج ١ ص ٣٢ .

(٣) ديوان امير معزى ص ٢٢١ ، و Daudqota, P.91.

(٤) ديوان امير معزى ص ٢٢٣ ، و Daudpota, P.91.

(٥) ديوان المتنبي ص ٤٦ .

(٦) ديوان ادب صابر د وره ١٢ ، ب ٤ .

(٧) ديوان المتنبي ص ٤٦٤ .

(١٤)

ابوبکر حمیدالدین عمر بن محمود البلخی ، المتوفی سنة ٥٥٩ هـ
فالحر یشرب من جفنیه فی الظمأ و ربما یرتضی العطشان بالحمأ^(١)

المتنبي

غیر اختیار قبلت برک بی
والجوع یرضی الاسود بالجیف^(٢)

(١٥)

الانوری ، المتوفی سنة ٥٦٥ هـ

در جهانی و از جهان بیشی
همچو معنی که در بیان باشد^(٣)

و

ای جهان لفظ و تو در آن معنی
هم ازو بیش و هم بدو اندر^(٤)

و

تو بیش از عالمی گرچه در اوئی
چو علم معنوی در لفظ ابتر^(٥)

و

تویش از عالمی گر چه دروئی
چو رمز معنوی و کسوت زور^(٦)

المتنبي

الناس هالم یروک اشباه
والدهر لفظ و أنت معناه^(٧)

و

ولولا کونکم فی الناس کانوا
هذء کالکلام بلا معان^(٨)

(١) مقامات حمیدی ص ١٩٨ .

(٢) دیوان المتنبی ص ٤٦ .

(٣) دیوان انوری ص ١٢٥ ، و Daudpota, P.90.

(٤) دیوان انوری ص ١٥٩ ، و Daudpota, P.90.

(٥) دیوان انوری ص ١٧٤ ، و Daudpota, P.90.

(٦) دیوان انوری ص ١٩٩ ، و Daudpota, P.90.

(٧) دیوان المتنبی ص ٢٣٨ .

(٨) دیوان المتنبی ص ٥٦١ .

☆

از پس گرد سپه برق سز—ان آبدار

همچنان باشد که اندر پرده شب اختری^(۱)

المتنبي

فكانما کسی النهم—ار بهادجی لیل و اطلعت الرماح کواکبا^(۲)

☆

تو جهان کاملی از—در جهان مختصر

هفت اقلیمت که باقی باد و هفت اندام تو^(۳)

المتنبي

هدية ما رأیت مهديها الا رأيت العباد في رجل^(۴)

☆

خود خراب آباد گیتی نیست جای تو ولی

کنجها ننهند هرگز جز که درجائی خراب^(۵)

المتنبي

وما انا منهم بالعيش فيهم ولكن معدن الذهب الرغام^(۶)

(۱۶)

افضل الدين ابو حامد احمد بن حامد الكرمانی

و لیل صادق الميعاد بتنا نین فيه کذب المانویه^(۷)

(۱) دیوان انوری ص ۳۷۴ و Daudpota, P. 124.

(۲) دیوان المتنبی ص ۱۰۱ .

(۳) دیوان انوری ص ۳۴۰ و Daudpota, P. 86 .

(۴) دیوان المتنبی ص ۱۶ .

(۵) دیوان انوری ص ۲۰ و Daudpota, P. 89.

(۶) دیوان المتنبی ص ۹۲ .

(۷) عقد العلی ص ۹۴ .

المتنبي

و کم بظلام الليل عندك من يد تخبر ان المانوية تكذب^(۱)
(۱۷)

جمال الدين الاصفهانی ، المتوفی سنة ۵۸۸ هـ

نماند تیری در ترکش قضا که فلک سوی دلم بسرا نکشت امتحان نکشود
چو خار پستی گشتم ز تیر آزارش که موی بر تن صبرم ز تیر او بشخود^(۲)

المتنبي

رهانی الدهر بالارزاء حتی فؤادی فی غشاء من نبال
فصرت اذا اصابتی سهام تکسرت النصال علی النصال^(۳)
(۱۸)

الحکیم ظهیر الدین الفاریابی ، المتوفی سنة ۵۹۸ هـ

گرچه يك شخصم از ره صورت دارم از علم لشکر جرّار^(۴)

و

دانند همکنان که تو تنها بذات خویش
صد لشکری که روی بکافر نهاده^(۵)

المتنبي

فلما رأوه وحده قبل جیشه دروا ان کل العالمین فضول^(۶)

✱

کمال و دانش من کور دید و کر بشنید بنظم و ترچه در پارسی چه در تازی^(۷)

(۱) دیوان المتنبي ص ۶۶۴ .

(۲) دیوان جمال الدين اصفهانی ص ۸۰ ، و Daudpota, P.106

(۳) دیوان المتنبي ص ۲۵۴ .

(۴) دیوان ظهیر الدین فاویابی ص ۱۱۳ ، و Daudpota, P.89

(۵) دیوان ظهیر الدین فاریابی ص ۲۱۸ ، و Daudpota, P.88

(۶) دیوان المتنبي ص ۳۵۰ .

(۷) دیوان ظهیر الدین فاریابی ص ۳۱۰ ، و یادداشت های آقای مجتبی مینوی .

المتنبي

انا الذى نظر الاعمى الى ادبى واسمعت كلماتى من به صمم^(١)

(١٩)

شرف الدين عبدالمؤمن بن هبة الله ، شفروه ، الاصفهاني

المتوفى سنة ٦٠١ هـ

ومن راد البطيحة لم يقل العراقي (ومن ورد البحر استقل السواقي) . وانا احكى لك
حالى و حاله ، وهو يقول و انا أقول ، وهو اكحل و انا اتكحل ...^(٢) .

المتنبي

و من ورد البحر استقل السواقي^(٣)

و

ليس التكحل فى العينين كالكحل^(٤)

✱

ولا تغتر بكثرة اسبابك فلعل هذا السمن ورم^(٥)

المتنبي

اعيد ها نظرات منك صادقة ان تحسب الشحم فى من شحمه ورم^(٦)

✱

وهل يضر النضار كونه من صلب الصخور^(٧)

(١) ديوان المتنبي ص ٣٢٣ .

(٢) اطباق الذهب ص ٥ .

(٣) ديوان المتنبي ص ٤٤٠ .

(٤) ديوان المتنبي ص ٣٣١ .

(٥) اطباق الذهب ص ٣٠ .

(٦) ديوان المتنبي ص ٣٢٣ .

(٧) اطباق الذهب ص ٤٠ .

المتنبي

لو كان سكتى فيه منقصة لم يكن الدر ساكن الصدف^(۱)

و

و لكن معدن الذهب الرغام^(۲)

(۴۰)

امام الدين عبدالرحمن بن عبداللطيف بن مذكور ، المتوفى بعد

سنة ۷۰۰ هـ

ضمت الى الذنوب الذنب حتى «تكسرت النصال على النصال»^{(۳)(۴)}

(۴۱)

مجموعة فخر السابقي

جانم فدای آنک مرا در فراق او

جان از جهان ملول ودل از دیده سیر شد

يك سال بود مدت هجران چو دیدمش

بدرود باش گفت کی رفتیم دیر شد

المتنبي

بایی من وددته فافترقنا وقضى الله بعد ذاك اجتماعا

وافترقنا عاما فلما التقينا كان تسليمه على وداعا^(۵)

✽

بجان رسیدم از جور این گروه حسود چنانک صاحب ناقه میان قوم نمود

(۱) دیوان المتنبي ص ۴۶ .

(۲) دیوان المتنبي ص ۹۲ .

(۳) دیوان المتنبي ص ۲۵۴ .

(۴) شدالار ص ۴۴۱ .

(۵) دیوان المتنبي ص ۵۲۶ .

المتنبی

انا فی امة تدارکها الله
غریب کصالح فی ثمود^(۱)

از لفظ من سخن چو هویدا همی شود
هر عضو من بمدح تو گویا همی شود

المتنبی

و بهم فیک اذا نطقت فصاحة
من کل عضو منک ان یتکلم^(۲)

زنسبت توجه پرسم ترا چو نیست پذیر
هزار عیب ترا هست و نیست نیم هنر

المتنبی

لما نسبت و کنت ابنا بغير أب
ثم امتحنت فلم ترجع الی ادب^(۳)

جهان بغصه نیرزد چو من کنم نظری
کز جاشد نذ شهبانی که گنج داشته اند
ز روزگار کشد بار هر که خورد ببری
نمانده است ازیشان و گنجشان اثری

المتنبی

نبکی علی الدنيا و ما من معشر
اینها الا کاسرة الجبابرة الالی
جمعتهم الدنیا فلم یتفرقوا
کنزوا الكنوز فما بقن ولا بقوا^(۴)

چون رسد روز جدائی عشق کی ماند نهان
راز پوشیده نگردد خاصه با اشک روان

المتنبی

و کاتم الحب يوم الین منهک
وصاحب الدمع لا تخفی سرائره^(۵)

(۱) دیوان المتنبی ص ۱۶ .

(۲) دیوان المتنبی ص ۹ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۵۳۴ .

(۴) دیوان المتنبی ص ۲۰ - ۱ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۳۶ .

☆

تشنه‌ام کرد جهان چونك ازو خواستم آب

بر سر من عوض آب بیارید عذاب

المتنبي

اظمتنی الدنیا فلما جئتہا مستسقیاً مطرت علی مصائبها (۱)

☆

از جمله عضو فرق را فرق بوذ چون سوی توشد قدم به از فرق بوذ

المتنبي

خیر اعضائنا الرؤوس ولكن فضلتہا بقصدك الاقدام (۲)

(۱) دیوان المتنبی ص ۱۰۰ .

(۲) دیوان المتنبی ص ۱۵۲ .

تمثل الكتاب والمؤلفين

بشعر المتنبي

عنى افاضل ايران ، ومشاهير كتبها ، وفحول مترسليها بشعر المتنبي ، وشغلت به كتب المؤلفين والمصنفين ؛ فكانوا يوردون بدائع اياته فى رسائلهم ، و يحرصون على التمثل بقصوص أمثاله و غرر حكمه .

و منهم :

ابوبكر ، محمد بن العباس ، الخوارزمي (٣٨٣ هـ) (١) .

و ابو الفضل ، احمد بن الحسين بن يحيى بن سعيد ؛ بديع الزمـان الهمداني (٣٨٩ هـ) (٢) .

و ابو النصر ، محمد بن عبد الجبار ، العتبي ؛ الشاعر (٤٣١) (٣) .

و ابو الحسن ، على بن عثمان بن ابي على ، الجلابي ، الهجويري ، الغزنوي (حدود ٤٧٠) (٤) .

و ابو الفضل ، محمد بن حسين ، البيهقي ، الكاتب (٤٧٠) (٥) .

(١) رسائل ابي بكر الخوارزمي ص ٦ و ٧ و ٨٣ و ٨٤ و ٩٩ و ١٤٧ و ١٧٥ و ١٩٠ و ١٩١ و ٢٠٤ و ٢٠٥ و ٢٠٦ و ٢١٣ .

(٢) كشف المعاني والبيان ص ٣٧ و ٤٥ و ٤٧ و ٣١٢ و ٣٤٢ و ٤٧٥ و ٤٩٩ ، و ارشاد الاريب ج ١ ص ١٠١ - ٢ .

(٣) اليميني ص ٤٥ و ١٩١ و ٢٥٣ .

(٤) كشف المحبوب ص ٩ و ٤٨٢ .

(٥) تاريخ بيهقي ص ١١٢ و ٢٣٨ و ٢٣٩ و ٢٧٤ و ٣٨٥ و ٣٨٦ و ٤٠٨ و ٤٥٧ .

والغزالي (٥٠٥) (١) .

و ابو الفضل ، احمد بن محمد بن احمد بن ابراهيم ، النيسابوري ، الميداني (٥١٨) (٢) .

وعين القضاة الهمداني (٥٢٥) (٣) .

و نصر الله بن محمد بن عبد الحميد ، المنشئ (٤) .

و احمد بن عمر بن علي ، النظامي ، العروضي ، السمرقندي (٥) .

و مؤيد الدولة ، منتجب الدين ، بديع اتابك ، الجويني (٦) .

و ابو الحسن ، علي بن زيد ، البيهقي ، المعروف بابن فندق (٥٦٥) (٧) .

و محمد بن علي بن محمد ، الظهيري ، السمرقندي (٨) .

و رشيد الدين الوطواط (٥٧٢) (٩) .

(١) مكاتب فارسي غزالي ص ٢٣ .

(٢) مجمع الامثال ص ٤٥ و ١٠٥ و ١٣٢ و ١٩٤ و ٢٧٩ .

(٣) تهديدات ص ٣٢ .

(٤) كليله ودمنه (نقل الى الفارسية بين سنة ٥٣٦ و ٥٣٩ هـ) ص ١٦ و ٥٦ و ٥٧ و ٥٨

و ٦٠ و ٧٣ و ٨٢ و ١٦٧ و ١٧٠ و ١٨٤ و ٢٦٠ و ٣١٢ .

(٥) چهارمقاله - في حدود سنة ٥٥٠ هـ - ص ١٣ .

(٦) عتبة الكتبه - مجموعة مراسلات ديوان السلطان سنجر في اوائل القرن السادس للهجرة ،

و واسطه - ص ٥٠ و ١٣٢ و ١٣٦ .

(٧) تاريخ بيهق - في حدود سنة ٥٦٣ هـ - ص ٤٧ ، و تنمة صوان الحكمة ص ١٩

(٨) سندبادنامه - في حدود سنة ٥٧٠ هـ - ص ٤ و ٥ و ٦ و ٧ و ١٣ و ١٤ و ١٥ و ١٦

و ١٨ و ٢١ و ٢٤ و ٢٦ و ٢٨ و ٣٦ و ٣٨ و ٣٩ و ٥٣ و ٧١ و ٧٣ و ٨٧ و ٩٢ و ٩٨ و

١٠١ و ١٠٥ و ١١٣ و ١١٥ و ١٣٢ و ١٣٤ و ١٤٥ و ١٤٩ و ١٦٥ و ١٧٠ و ١٨٨ و

١٩٠ و ١٩٥ و ٢٠٣ و ٢١٧ و ٢٣٠ و ٢٣٧ و ٢٣٨ و ٢٥٥ و ٢٧٥ و ٢٨٥ و ٢٩٢ و

٣١٨ و ٣٣٣ و ٣٤٠ .

(٩) حقائق السحر : تراجع فهرست الاعلام (ابو الطيب المتنبي) الصفحة / و .

- و افضل الدين ، ابو حامد ، احمد بن حامد ، الكرمانى ^(١) .
 و بهاء الدين ، محمد بن المؤيد ، البغدادي ، منشى ، علاء الدين تكش خوارزمشاه
 (كان حياً حتى سنة ٥٨٨ هـ) ^(٢) .
 و محمد بن غازى ، الملطوى ^(٣) .
 و محمد بن علي بن سليمان ، الراوندى ^(٤) .
 و ابو الشرف ، ناصح بن ظفر بن سعد ، المنشى ، الجرفادقاني ^(٥) .
 و سعد الدين الوزاوينى ^(٦) .
 و محمد العوفى ^(٧) .
 و شمس الدين ، محمد بن قيس ، الرازى ^(٨) .
 و حميد الدين ، احمد بن حامد ، الكرمانى ^(٩) .
 و بهاء الدين ، محمد بن حسن بن اسفنديار ، الكاتب ^(١٠) .

- (١) عقد العلمى - سنة ٥٨٤ هـ - ص ٤ و ١٠ و ٣٠ و ٣٥ و ٣٦ و ٣٧ و ٤٠ و ٤٤ و ٤٧ و ٦١ و ٨٥ و ٩٢ و ١٠٤ و ١٠٧ .
 (٢) التوسل الى التوسل ص ٧ و ٢٣ و ٢٧ و ٣٥٥ .
 (٣) ووضحة العقول - سنة ٥٩٨ هـ - ص ١٣ .
 (٤) راحة الصدور - سنة ٥٩٩ هـ - ص ٩٥ و ١٠٥ و ١٧٢ و ٣٦٠ و ٤٠٧ .
 (٥) ترجمة تاريخ بينى - سنة ٦٠٣ هـ - ص ١٣ و ٣٢ و ٣٥ و ٤٠ و ٥٧ و ٧٦ و ٩٤ و ١٣٤ و ٢٧٥ و ٢٩٨ .
 (٦) مرزبان نامه - اوائل القرن السابع - ص ٧٥ و ١١٨ و ١٦٠ و ١٦٩ و ١٧٤ و ٢٦٨ .
 (٧) لباب الالباب - اوائل القرن السابع - ج ١ ص ١١٧ .
 (٨) المعجم فى معايير اشعار المعجم - اوائل القرن السابع - ص ٢٣٩ .
 (٩) بدائع الازمان ص ٨ ، والمضاف الى بدائع الازمان - اوائل سنة ٦١٣ هـ - ص ٤ و ١٦ و ١٧ و ١٨ و ٢٢ و ٢٥ و ٣٨ .
 (١٠) تاريخ طبرستان - اوائل سنة ٦١٣ هـ - ج ١ ص ٤٥ و ١٣٨ .

والخواجة ، نور الدين بن احمد بن علي بن محمد ، الزيدري ، الخراساني ،
منشىء السلطان جلال الدين الخوارزمشاهي^(١) .

وعز الدين ، عبد الوهاب بن عماد الدين ابراهيم ، الخزرجي ، الزنجاني ؛ المعروف
بالغزّي^(٢) .

وابوبكر ، عبدالله بن محمد بن شاهاور ، الاسدي ، المعروف بنجم الدين الرازي
(٦٥٤ هـ)^(٣) .

وعلاء الدين ، عطا ملك بن بهاء الدين محمد بن محمد ، الجويني^(٤) .

والقاضي ، ابو عمر ، منهاج الدين عثمان بن سراج الدين ، الجوزجاني^(٥) .

وجلال الدين ، محمد ، المشهور بالمولوي (٦٧٢ هـ)^(٦) (٧) .

والخواجة ، نصير الدين ، الطوسي (٦٧٦ هـ)^(٨) .

(١) نفثة المصدور - بين سنة ٦٣٢ و ٦٣٧ هـ - ص ٣١ و ٣٢ و ٤٤ و ٥٥ و ٦٧ و ٩١

و ٩٤ .

(٢) شرح المضمون به على غير اهله - اواسط القرن السابع - تراجع فهرست الاعلام ص ٥٦٥ .

(٣) مرصاد العباد ص ٥٨ و ٣٠٩ .

(٤) تاريخ جهانگشاي - سنة ٦٥٨ هـ - ج ٢ ص ١٩٨ ، و ج ٣ ص ٧ و ١٣ و ٢٤ و

٤٩ و ٨١ و ٢٢٨ .

(٥) طبقات ناصري - سنة ٦٥٨ هـ - ص ٨ .

(٦) مکتوبات ص ١١ ، و مجالس سبعة ص ٨٥ ، وفيه مافيه ص ٨ و ١٠ و ٧٧ و ٨٠ و

١٢٥ و ١٢٩ و ١٦٨ و ١٨٧ .

(٧) قال بدیع الزمان فروزانفر ، فی تعالیق کتاب (فیہ مافیہ) ص ٢٤٥ - ٦ : « مثل

مولانا [جلال الدين المولوي] باشعار المتنبي ، واستشهد بها مرّات . و ينمّ تصفح المثنوي

على ان معاني بعض ابياته متأثرة بمعاني المتنبي ؛ و هذه القرائن جميعاً ، دالة على اهتمام مولانا

بشعر المتنبي وانسه به . و تؤيد روايات الافلاكي - ايضاً - هذا الحدس ؛ قال : (نقل ان حضرة

مولانا ، كان - في اوائل اتصاله بمولانا شمس الدين - يطالع ديوان المتنبي في الليل . فقال له

مولانا شمس الدين : انه لا يستحق كل ذلك ، لا تقرأ بعد هذه . و قد كرّر منه ، و هو لا يبرح

يطالعه) .

(٨) الادب الوجيز ص ٨ و ١٢ و ١٥ و ٢٠ و ٢٢ و ٢٧ .

- وسيف بن محمد بن يعقوب ، الهروي ^(١) .
- والخواجة ، رشيد الدين ، فضل الله بن عماد الدولة ، ابو الخير (٧١٨ هـ) ^(٢) .
- و ناصر الدين ، المنشئ ، الكرماني ^(٣) .
- و هندوشاه بن سنجر بن عبدالله ، الصاحبى ، النخجواني ^(٤) .
- و عبدالله بن فضل الله ، الشيرازى ، المشهور بوصاف الحضرة ^(٥) .
- و محمد بن محمد بن محمد بن عبدالله بن النظام ، الحسينى ، اليزدى (٧٤٣ هـ) ^(٦)

- (١) تاريخ نامه هراة - اوائل القرن الثامن - ص ٥١ و ١٢٩ و ٣٩٨ و ٤٣٣ و ٤٥٩ و ٥٤٣ و ٦٣٨ و ٧٢٦ و ٧٣٣ و ٧٦١ .
- (٢) مكاتبات رشيدى ص ٢١١ و ٢٩٠ .
- (٣) سبط العلى - بين سنة ٧١٥ و ٧٢٠ هـ - ص ٤٠ و ٦٢ و ٦٤ و ٩٥ و ١٠٥ ، و دوة الاخبار ص ٦ و ١٩ .
- (٤) تجارب السلف - سنة ٧٢٤ هـ - ص ٢٢٥ و ٢٢٦ و ٢٢٧ و ٢٦٢ و ٢٦٧ .
- (٥) تجزئة الامصار - فى حدود سنة ٧٢٨ هـ - ص ١٠ و ١١ و ١٤ و ٢٩ و ٦٥ و ١٠٨ و ١١٢ و ١٦٥ و ١٧٤ و ١٨٢ و ١٩١ و ٢٠٦ و ٢٣١ ... الخ
- (٦) المراضة ص ١٦ و ٢٤ و ٢٨ و ٥٣ و ٩٦ و ١٢٢ و ١٢٧ و ١٣٢ و ١٣٩ .

بغداد

فی القرن السابع الهجرى

ایام سعدی

بغداد

فى القرن السابع الهجرى

خلفاء بغداد - فى زمان سعدى - أربعة ؛ أولهم ، الناصر لدين الله (☆) (٥٣٠ - ٦٢٢ هـ) و هو من أفاضل الخلفاء .

كان بصيراً بالامور ، مجرباً ، شجاعاً ، نسيج وحده فى الدهاء ، والمكر ، والسياسة والتدبير . يباشر احوال الرعية بنفسه ؛ حتى كان يمشى - فى الليل - فى دروب بغداد ، ليعرف اخبارهم ، و ما يدور بينهم .

وكان مهيباً . يخافه أرباب المناصب ، ويحذره الرعايا ، و يهابه الملوك . و قد كثرت جواسيسه ، عند السلاطين ، و فى اطراف البلاد .

فوض الناصر التصرف على الولايات والنواحى إلى الامراء والعظماء ، و قلّص (الصدر) أمور المملكة ، و امضاء التدبير .

و ترك آناراً جليلة ؛ فقد عمل الجسور ، و بنى من المساجد والربط ، و دور الضيافات ما يتجاوز حد الكثرة .

وسمع الاحاديث النبوية ، و صنف كتاب «روح العارفين» ، و أسمعه علماء المذاهب ،

(*) قال ابن الطقطقى ، فى الفخرى : « كان من افاضل الخلفاء ، بصيراً بالامور ، مجرباً ، سائماً ، مهيباً ، مقداماً ، عارفاً ، شجاعاً ، متأيداً ، حاد الخاطرة والنادرة ، متوقداً للذكاء والافطنة . بليفاً ، غير مدافع عن فضيلة علم ، و لا نادرة فهم ؛ يفاوض العلماء مفاوضة خبير ، ويمارس الامور السلطانية ممارسة بصير ... وكان وقته مصروفاً الى تدبير أمور المملكة » .

وكتب لهم اجازة روايته ، يمينه . ^(١) وأمر على الشعراء ملكاً ، و وكل رعايتهم الى (ديوان شعراء الخلافة) و سمي - ايضاً - (ديوان شعراء الديوان) ^(٢) .

وقد خلفه ، ابنه الظاهر بالله سنة ٦٢٢ هـ . وكان يريد الاصلاح ، و يميل الى العدل ^(٣) .

ثم استخلف المستنصر بالله ، وكان مشغولاً بالادب ، يحب العلم ، ويشجع العلماء . و هو الذي بنى المدرسة المستنصرية المشهورة ، و أسس خزانة كتبها العظيمة ^(٤) .

ثم ملك المستعصم بالله - و هو آخر خلفاء الدولة العباسية ببغداد . و قد قتله هولاء ، في واقعة بغداد ، سنة ٦٥٦ هـ ، وانقرضت دولة بني العباس ^(٥) . و ذهبت ريح

الحضارة والثقافة والادب والعلم ^(٦) .

(١) خلاصة الذهب المسبوك ص ٢٠٧ - ١٠ ، والاعلام باعلام بيت الله الحرام ص ١٨٦ ، و نكت الهميان ص ٩٣ - ٦ ، و الفخرى ص ٣٧٠ ، و محاضرات تاريخ الامم الاسلامية ج ٢ ص ٥٢١ - ٣٢ و النبراس ص ١٦٤ - ٧٠ ، و تاريخ الخلفاء ص ٤٤٨ - ٥٨ ، و رحلة ابن جبير ص ٢٢٧ - ٨ و اخبار الخلفاء ص ١٠٨ - ٢٢ ، و تاريخ العرب ج ٢ ص ٥٧٧ - ٨ ، و الاسلام والعضادة العربية ج ٢ ص ٢٦٤ - ٥ ، و خلاصة تاريخ العراق ص ١٢١ - ٣ ، و تجارب السلف ص ٣١٩ - ٢٦ .

(٢) الادب العراقي في العصر المغولي ص ٢ .

(٣) خلاصة الذهب المسبوك ص ٢١٠ ، و اخبار الخلفاء ص ١٢٢ - ٣ ، و خلاصة تاريخ العراق ص ١٢٣ - ٤ ، و محاضرات تاريخ الامم الاسلامية ج ٢ ص ٥٣٢ - ٤ ، و تجارب السلف ص ٣٤٤ - ٧ .

(٤) خلاصة الذهب المسبوك ص ٢١١ - ٣ ، و اخبار الخلفاء ص ١٢٣ - ٦ ، و خلاصة تاريخ العراق ص ١٢٥ - ٨ ، و محاضرات تاريخ الامم الاسلامية ج ٢ ص ٥٣٥ - ٦ ، و تجارب السلف ص ٣٤٧ - ٩ .

(٥) خلاصة الذهب المسبوك ص ٢١٤ - ٥ ، و اخبار الخلفاء ص ١٢٦ - ٩ ، و خلاصة تاريخ العراق ص ١٢٨ - ٣٠ ، و محاضرات تاريخ الامم الاسلامية ج ٢ ص ٥٣٦ - ٧ ، و تجارب السلف ص ٣٥٤ - ٦٠ ، و تلخيص مجمع الاداب ص ٧٥٦ .

(٦) الاسلام والعضادة العربية ج ٢ ص ٤٤٨ - ٥٧ ، و ج ١ ص ٣٠٢ - ٣ ، و اخبار الخلفاء ص ١٢٦ ، و خلاصة تاريخ العراق ص ١٢٩ - ٣٦ ، و محاضرات تاريخ الامم الاسلامية ج ٢ ص ٥٣٧ - ٤٠ ، و عمران بغداد ص ٩٣ - ٩ ، و مختصر تاريخ بغداد ص ١٢٠ - ٧ ، و تاريخ العرب ص ٥٨٠ - ٥ .

مدينة السلام بغداد ؛ دار الخلافة الاسلامية ، اسست سنة ١٤٥ هـ ^(١) . وكانت (دارالعلم) ^(٢) و (أم الدنيا و سيدة البلاد) ^(٣) ، و مقام الافاضل ، و مثابة علماء المشرق والمغرب ^(٤) ، و (موطن الادب والفضل) ^(٥) .

طارت شهرة بغداد في العلم والادب ، واخراج الفقهاء والقضاة ، والامراء والولاة و اكابر الرجال - ايام العباسيين - وطبق صيتها الدنيا حينئذ - و ظلت علماً حتى انقضاء دولة بني العباس ، وبقيت ينبوع الاداب ، و منبت الحكم قروناً بعد ذلك .

وقد خرّجت الرّبط والمدارس البغدادية ؛ و لا سيّما (ام المدارس) ^(٦) النظامية ، والمستنصرية ، من الائمة والفحول والاولياء ، وطبقات المشائخ في مختلف اقطار الممالك الاسلامية ما يجاوز الاحصاء ^{(٧) (٨)} .

و من ينعم النظر في تواريخ بغداد ^(٩) ، يجد و ثاققة اتصال العالم الاسلامي

(١) كان الابتداء ببناء بغداد سنة ١٤٥ هـ ، و تم سنة ١٤٦ . تراجع تاريخ بغداد ج ١ ص ٦٦ .

(٢) مرآة الزمان مج ٨ ق ١ ص ١٢٠ .

(٣) معجم البلدان ج ١ ص ٦٧٧ .

(٤) في ارشاد الاربيب ج ٢ ص ٣٩٩ (ان ابن الاعرابي - المتوفى سنة ٢٣٠ هـ - رأى في مجلسه

رجلين يتحدان فقال لاحدهما : من اين انت ؟ فقال : من اسبيج ، و قال للآخر : من اين انت ؟ فقال من الاندلس) .

(٥) قال الانوري ؛

طوبى نواحى بغداد (موطن الادب والفضل) لم ير أحد مثل هذه البلاد فى الارض

خوشا نواحى بغداد (جای فضل و هنر) کسی نشان نهدد دو جهان چنان کشور

(نزهة القلوب ص ٣٦) .

(٦) نزهة القلوب ص ٣٥ .

(٧) تراجع طبقات الشافعية - المصنف ؛ ص ٣١ و ٤٢ و ٤٩ و ٥٠ و ٧٥ ... الخ .

(٨) تراجع اثر الرّبط البغدادية فى الثقافة الاسلامية ، فى مجلة سومر مج ١٠ ج ٢ ص ٢١٨-٤٩ .

(٩) خصوصاً ؛ تاريخ بغداد - تأليف الخطيب البغدادى (٤٦٣ هـ) والمختصر المحتاج اليه -

انتقاء الذهبى (٧٤٨ هـ) و منتخب المختار - انتخاب التقي الفاسى المكي (٩٩٠ هـ) ... و غيرها

- وخاصة اعيان فارس و رجال ايران - ببغداد^(١) ؛ و كانت رحلهم اليها مستمرة .
وقد آوى بعضهم إلى حضرة الخلافة ، و عاشوا في ظلال الامراء^(٢) . و كانت مطرح
الغرباء و مجمع الطائرين - فتخرجوا بها ، و تفقهوا في زواياها^(٣) . و انتهت اليهم
الرئاسة و تصدروا للتدريس^(٤) ، و اشتغلوا بالوعظ^(٥) .

هذا - و ان كثيراً من مشاهير اساتذة بغداد ، من بلاد ايران^(٦) . و قد أسسوا بها
المدارس^(٧) ، و بنوا الربط و عمروا الخانات^(٨) ^(٩) .

مضى زمان ليس بالطويل ، و اذا عسكر السلاجقة يملأ الارعاء ؛ فقهرروا الخلفاء
و أزالوهم عن السلطان ، و حالوا بينهم و بين الملك . فقوّض اليهم الامر و مارسوا

(١) قال السبكي : « و الغالب على من يقرب منها - يعني بغداد - ان يدخلها . و كيف لا وهي
محلة العلماء اذ ذاك و دار الدنيا و حاضرة الربع العامر و مركز الخلافة » طبقات الشافعية الكبرى
ج ١ ص ١٧٢ .

(٢) تاريخ التمدن الاسلامي ج ٣ ص ١٩٨ .

(٣) تراجع - مثلاً : ترجمة العماد الكاتب (مرآة الزمان مج ٨ ق ١ ص ٥٠٤) .

(٤) تراجع - مثلاً : ترجمة الصاغاني (منتخب المختار ص ٤٨ - ٩ ، و الحوادث الجامعة ص
٢٦٢ - ٤) .

(٥) طبقات الشافعية الكبرى ج ٣ ص ٢٤٥ ، و مرآة الزمان مج ٨ ق ٢ ص ٤٤٣ و ٤٧٤ .

(٦) تراجع - مثلاً : فصل « المدرسة النظامية » - مشاهير مدرسي النظامية » .

(٧) كالمدرسة النظامية ، و الناجية (منسوبة الى تاج الملك ، وزير السلطان ملكشاه
السلجوقي) تراجع الحوادث الجامعة ص ٢٦٢ ، و تاريخ دولة آل سلجوق ص ١٩٦ . و المغيشية
(منسوبة الى مفتي الدين ، ابي القاسم ، محمود بن غياث الدين محمد بن ملكشاه بن الب ارسلان
السلجوقي) تراجع تلخيص مجمع الاداب ص ٧٠٦ . و تراجع مقالة الدكتور مصطفى جواد

(المدارس البغدادية و مدرسهها في ايام بني العباس و من بعدهم) في مجلة (المعلم الجديد مج ١٠
ج ١ و ٢) و الجامع المختصر (فهرس الاعلام - مادة « مدرسة ») . و الحوادث الجامعة ص ٣

و ٤ و ٢٤ و ٤٢ و ٦٤ و ٧٤ - ٧٦ - ٧٧ . الخ .

(٨) تراجع (الربط البغدادية) في مجلة سومر مج ١٠ ج ٢ ص ٢١٨ - ٤٩ .

(٩) تاريخ التمدن الاسلامي ج ٣ ص ١٩٩ - ٢٠٠ ، و تاريخ آداب اللغة العربية ج ٣

تدبير المملكة ، و تصرّفوا على البلاد ^(١) .

و قد ارتفع - على عهدهم - الادب ، ونفقت - في أيامهم - سوق العلم .
و كان لوزرائهم الكفاة ، امثال عميد الملك ابي نصر ، محمد بن منصور ، الكندري
الجراحى ، النيسابورى ، والخواجة نظام الملك ، ابي على ، حسن بن على بن اسحق ،
الطوسى ، و تاج الملك ، ابي الغنائم ، مرزبان بن خسرو فيروز - و هم جميعاً ؛
معروفون بعلومهم ، والكفاية والبصارة و توقد الذكاء ؛ متزينون بالكياسة والفطنة ،
و انواع المكارم ، و فنون الفضل - ايداد سابعة على الثقافة . و قد تركوا آثاراً جلييلة ،
واهتموا بتأسيس المدارس ^(٢) ، واشتغلوا بنشر المعارف ، و صرفوا وقتهم الى اذاعة
العلم ، و تشجيع العلماء ^(٣) .

و بغداد - في اواخر القرن السادس الهجرى ، أى ؛ اوائل عهد الناصر - و ان
« ذهب اكثر رسمها ، ولم يبق منها الا شهير اسمها » ^(٤) كما يقول ابن جبير (سنة
٥٨٠ هـ) لقد كان في جانبها الغربى - مثلاً - « مع استيلاء الخراب عليه » ^(٥) ١٧ محلة ؛
كل واحدة منها « مدينة مستقلة » ^(٦) ^(٧) .

(١) تجارب السلف ص ٢٥٨ . و تراجع عهد السلاجقة في تاريخ العرب العام ص ٢٥٢ - ٧١ ،
و تاريخ دولة آل سلجوق ، و تاريخ التمدن الاسلامى ج ٤ ص ١٨٧ - ٩٠ .
(٢) تاريخ التمدن الاسلامى ج ٤ ص ١٨٨ ، و ج ٣ ص ١٧٩ ، و تاريخ العرب العام ص ٢٥٤ ،
و تاريخ آداب اللغة العربية ج ٣ ص ١٢ ، و الاسلام والحضارة العربية ج ١ ص ٣٠٢ ، و تاريخ
العرب ج ٢ ص ٤٤٤ - ٩٤ .

(٣) تاريخ دولة آل سلجوق ص ٢٤٤ - ٥ .

(٤) رحلة ابن جبير ص ٢١٧ .

(٥) رحلة ابن جبير ص ٢٢٥ .

(٦) رحلة ابن جبير ص ٢٢٩ .

(٧) ولا بد من الاشارة - ايضاً - الى أن حملة المغول ، بعثت الناس على الرحلة الى بغداد ،
والاقامة بها ، واللجوء اليها . فدعا ذلك الى ازدياد أهلها - فروز انقر .

و الحق - ان ما بلغته بغداد ، من العظمة والحضارة ، والثقافة والجلالة والنباهة - في القرن السابع الهجري - كان نتيجة مساعي علماء الاسلام أجمعين في مختلف الاقطار والقرون .

ثم ان علماء اوائل هذا القرن ، الذين ادرکوا رجال القرن السادس ، وحضروا مجلـ السهرم ، واتصلوا بهم ، وقرأوا عليهم ، وأنصبوا أنفسهم في التحصيل والدرس ، فنالوا الثريا ، وفازوا بالسهم الاوفى ، وبلغوا الدرجات العلى ، في فنون الكمال والفضل ، كثير لم يحص عدتهم عداد . وقد اشار اليهم المورخون في التذاكر ، واستودع الایماء اليهم كتاب السير ، و مؤلفوا المشيخات والتواريخ .

فقد كانت بغداد مجتمع رجال الدين ، و محط الادباء ، و محل ذوى الفضل ، ومستقر المحدثين ، و دار مقامة المتفقيين ، و رحلة التلاميذ من كل فج (١) .

و كان فيها - في اواسط القرن السابع - « ٣٦ مسجداً جامعاً ، و ٤٠٠ مسجداً صغيراً و ٤٧ خانقاه ، و ٣٨ مدرسة ، و ١٨ داراً للحديث ، و ١٢٠ قيسارية ، و ٣٦ سوقاً ، و ٩٨٠ خاناً ، و ٢١٠ حمامات ، و ٥٦ بيعة للنصاري ، و ١٦ كنيسة لليهود ، و ٤٨٥١٥ حانوتا ، و ١٠٦٠ قنطرة . . . و ٣ جسور [و هى] تدل على ما كانت عليه العمارة ببغداد ، عند ماسقطت بيد التتار » (٢) .

و كانت الحلقة - في هذا الزمان - من مراكز الشيعة الشيعرة المهمة . و كان فيها من البيوتات العلمية أمة ، و قد خرجت فئة كثيرة من أئمة الفقه ، و رجال العلم ، و رؤوس الادب ، و فحول الشعراء .

و قد كانت في بغداد خزائن كتب عظيمة ، كمنز آثرار سدنة (التمدن) ،

(١) تراجع كتاب منتخب المختار ، و اخبار الخلفاء ص ١١٠ .

(٢) موجز تاريخ الحضارة العربية ص ١١٤ ، و ١٣٤ .

(٣) مختصر تاريخ الحلة ص ٩٠ .

(٤) بيت الحكمة ص ٧١ ، و صبح الاعشى ج ١ ص ٤٦٦ .

و مواردith حملة العلم .

و من جملتها ؛ خزانة كتب الناصر ، التي أسس من جزء منها ، ثلاث خزائن ؛ هي : خزانة دار المسناة ، و خزانة الرباط الخاتوني السلجوقي ، و دار كتب المدرسة النظامية ^(١) .

و كان للمستنصر ^(٢) والمستعصم ^(٣) خزائن جامعة ، اشتملت على كثير من نفائس الكتب والاسفار .

و في مشهد ابي حنيفة ^(٤) ، و مسجد الزيدى - في درب دينار الصغير - ^(٥) و رباط الحريم الطاهري ^(٦) ، و رباط المأمونية ^(٧) ، و جامع قمريه ^(٨) - ايضاً - خزائن قيّمة .

واشتهرت كذلك ، خزانة :

ابن العلقمى ^(٩) .

وعطا ملك الجويني ^(١٠) .

ومبارك شاه ^(١١) .

(١) اخبار العلماء ص ١٧٧ ، و موجز تاريخ الحضارة العربية ص ١٦٣ ، و خزائن الكتب القديمة في العراق ص ١٥٧ - ٩ .

(٢) الحوادث الجامعة ص ٥٤ ، و خلاصة الذهب المسبوك ص ٢١١ .

(٣) مراد الاطلاع ج ٤ ص ١٦٢ ؛ مادة منظرة الريحانيين - و الفخرى ص ٣٨٣ - ٤ ، و الحوادث الجامعة ص ١٦٣ و ١٨٤ ، و فوات الوفيات ج ٢ ص ٣٩ « ترجمة الارموى » .

(٤) خزائن الكتب القديمة في العراق ص ١٥١ - ٤ .

(٥) خزائن الكتب القديمة في العراق ص ١٥٤ - ٧ .

(٦) خزائن الكتب القديمة في العراق ص ١٥٩ .

(٧) خزائن الكتب القديمة في العراق ص ١٥٩ - ٦٠ ، و ارشاد الايوب ج ٦ ص ٢٣٥ ،

و مرآة الزمان ج ٨ ص ٨٤ .

(٨) خزائن الكتب القديمة في العراق ص ١٦٢ .

(٩) الحوادث الجامعة ص ٢٠٩ ، و الفخرى ص ٣٨٨ - ٩ .

(١٠) خزائن الكتب القديمة في العراق ص ١٨٧ - ٨ .

(١١) الجامع المختصر ج ٩ ص ١٨٧ - ٨ .

- وحسن بن حمدون^(١) .
ومسيحي بن ابي البقاء^(٢) .
وعبد السلام الجيلي^(٣) .
وابن النجار^(٤) .
ورضى الدين بن طاووس^(٥) .
وغياث الدين بن طاووس^(٦) .

-
- (١) اوشاد الاريب ج ٣ ص ٢١٥ .
(٢) اخبار العلماء ص ٢١٨ .
(٣) اخبار العلماء ص ١٥٤ ، و اخبار الخلفاء ص ١٢٠ .
(٤) تذكرة الحفاظ ج ٤ ص ٢١٣ ، و شذرات الذهب ج ٥ ص ٢٢٧ ، و فوات الوفيات ج ٢ ص ٥٢٣ .
(٥) الذريعة ج ١ ص ٥٨ العدد ٢٩٠ ، ومهج الدعوات ص ٥٤٥ .
(٦) تلخيص معجم الالقاب ج ٤ ص ١٩٢ .

المدرسة
النظامية و المستنصرية

المدرسة النظامية

المدرسة النظامية ^(١) منسوبة الى الوزير الكبير ، المشهور ، الخواجه ، نظام الملك ، قوام الدين ، ابي على ، حسن بن على ، الطوسي ، الشافعي ، وزير الب ارسلان و ملكشاه بن الب ارسلان ؛ المقتول سنة ٤٨٥ هـ ^(٢) .

انشأ هذا الوزير تسع نظاميات ^(٣) ؛ في بغداد ، والبصرة ، والموصل ، و اصفهان ، و آمل بطبرستان ، و مرو ، و نيسابور ، و هراة ، و بلخ .

وقد كانت نظامية بغداد اشهر و اعظم و اهم ^(٤) .

(١) تراجع مجلة سومر مج ٩ ج ٢ ص ٣١٧ - ٤٢ ، و

Asad Talas; La Madrasa Nizamiyya et son histoire .

وغزالي نامه ص ١٢٦ - ٤٠ ، و مدرسة نظامية بغداد ، والمعلم الجديد مج ٨ ج ٢ ص ١١٢-٩٠ و تجارب السلف ص ٢٧٠ - ١ ، و مختصر تاريخ بغداد ص ٨١ - ٣ ، و عران بغداد ص ١٥٠ و تاريخ العرب ج ٢ ص ٩٧-٩ ، و تاريخ التربية الاسلامية ص ٢٣٣ - ٧ و ٣٥٢-٣ ، والروضتين ج ١ ص ٢٥ ، و تاريخ دولة آل سلجوق ص ٥٤ ، و رحلة ابن جبير ص ٢٢٩ ، و تاريخ مساجد بغداد ص ١٠٢ - ٦ .

(٢) وفيات الاعيان ج ١ ص ٣٩٥ - ٨ ، و طبقات الشافعية الكبرى ج ٣ ص ١٣٥ - ٤٥ ، و تاريخ دولة آل سلجوق ص ٥٣ - ٦ .

(٣) قال السبكي في الطبقات ج ٣ ص ١٣٧ : « ويقال ان له في كل مدينة بالعراق وخراسان مدرسة » .

و في تاريخ الدولة الاتابكية ص ١٩ - ٢٠ : « و اما صدقاته و وقوفه فلاحد عليها ، و مدارس في العالم مشهورة لم يغفل بلد من شئ . منها ؛ حتى جزيرة ابن عمر التي هي في زاوية من الارض لا يؤبه لها ، بنى فيها مدوسة كبيرة حسنة » .

و في تاريخ دولة آل سلجوق ص ٥٤ : « ومن وجد في بلدة قديمين و تبخر في العلم بنى له مدوسة ، ووقف عليها وقفاً ، وجعل فيها دار كتب » .

(٤) طبقات الشافعية الكبرى ج ٣ ص ١٣٧ .

كان خلفاء بنى العباس يعتقدون - أولاً - مذهب مالك ، ثم اعتنقوا مذهب أبى حنيفة ، ثم مذهب مالك ثانية ، ثم صاروا الى مذهب الشافعى ؛ واستقرّوا عليه - منذ عهد الخليفة القادر بالله ^(١) (فى الثلث الاول من القرن الخامس) - حتى قرضت دولتهم ، على يد هولاء - فى اواسط القرن السابع للهجرة .

و أول قاضى قضاة شافعى ، فى الخلافة العباسية ؛ هو ابوالسائب ، عتبة بن عبدالله الهمداني المتوفى سنة ٣٥٠ هـ ببغداد ^(٢) .

و كان انشاء المدرسة النظامية على عهد السلطان عضد الدولة ، ألب ارسلان بن جغريبك بن داود ، السلجوقى ، الحنفى - فى خلافة القائم بأمر الله العباسى ^(٣) .

وقف السلطان طغرل بك فى سنة ٤٤٥ هـ ، بنيسابور ، من خراسان - وهى يومئذ ، من الاصقاع الشافعية ^(٤) - على عقيدة ^(٥) لابی الحسن الاشعرى الشافعى ، فما ارتضاها ، فأمر بلعن الاشعرى ^(٦) ^(٧) .

وقد صنّف ابوالقاسم ، عبدالكريم بن هوازن القشيرى ؛ مؤلف الرسالة القشيرية - الذى عزّ عليه ذاك - رسالة ^(٨) ، سمّاها (شكاية أهل السنة لمانالهم من المحنة) ^(٩) .
ثم توفى السلطان طغرل بك فى شهر رمضان سنة ٤٥٥ هـ ^(١٠) ، فأُسندت الوزارة

(١) المتنظم ج ٨ ص ١٠٩ و ٢٤٩ و ٣٠٧ .

(٢) تاريخ بغداد ج ١٢ ص ٣٢٠ ، ج ١١ ص ٢٤٩ ، و طبقات الشافعية الكبرى ج ٢

ص ٢٤٤ .

(٣) طبقات الشافعية الكبرى ج ٣ ص ١٣٧ .

(٤) طبقات الشافعية الكبرى ج ١ ص ١٧٣ .

(٥) وهى - كما قال السبكي ، فى الطبقات ج ٣ ص ١٣٧ : انكار الرسالة بعد الموت .

(٦) تراجع الطبقات للسبكي ج ٢ ص ٢٧٠ .

(٧) تراجع الطبقات للسبكي ج ٢ ص ٢٦٩ - ٧٥ .

(٨) نقل السبكي تلك الرسالة ، فى الطبقات ج ٢ ص ٢٧٥ - ٨٨ .

(٩) مجلة سومر مج ٩ ج ٢ ص ٣١٨ - ٩ .

(١٠) تاريخ دولة آل سلجوق ص ٢٥ .

الى نظام الملك - وقد كان اشعرياً متحمساً للأشعرية - فمنع الناس عن لعن هذا المذهب^(١)، وأنشأ المدارس النظامية للشافعية؛ لنشر المذهب الشافعي عموماً، والعقيدة الاشعرية خصوصاً^(٢)؛ حتى لقد كتب اسم أبي الحسن الاشعري على باب المدرسة النظامية في بغداد^(٣).

كانت المدرسة النظامية البغدادية أشهر المدارس - في العالم الاسلامي - و أبقاها أثراً في الثقافة الدينية . وكانت تضرب بها الامثال في حسن البناء .
ولقد كانت من المراكز المهمة للموعظ ، و من المجتمعات الأدبية ، والحديثية المعروفة ؛ طبقت شهرتها الخافقين ، وانتشر طلابها في المشرق والمغرب^(٤) خرجت جماعة من كبار العلماء والفقهاء ، والادباء والشعراء ، والوعاظ والخطباء . ولا ينكر فضلها على الثقافة الاسلامية ؛ في الادب ، من شعر ، و بلاغة ، و لغة ؛ عدّ عن الفقه . فقد درس فيها الاصول ، والفقه الشافعي ، والخلاف ، والفرائض ، والادب ، والكلام ، والحديث ، والتفسير ، والجدل ، والوعظ^(٥) .

وكانت تدرّس فيها كتب أبي اسحق الشيرازي ، وابن الصباغ ، والكمال ابن الانباري ؛ خصوصاً كتابه (الانصاف في مسائل الخلاف)^(٦) ، كما كان يدرّس فيها ديوان المتنبي^{(٧) (٨)} .

(١) تاريخ الخلفاء ص ٤٢٠ .

(٢) تاريخ الخلفاء ص ٤٢٠ .

(٣) المنتظم ج ١٠ ص ١٠٦ ، و مرآة الجنان مج ٨ ص ١٨٣ ، و خلاصة تاويخ العراق ص ١٠٩ .

(٤) مجلة سومر مج ٩ ج ٢ ص ٣٢٤ .

(٥) مجلة سومر مج ٩ ج ٢ ص ٣٢٤ .

(٦) الانصاف في مسائل الخلاف ص ١ .

(٧) ديوان المتنبي في العالم العربي و عند المستشرقين ص ٢٥ . و تراجع وفيات الاعيان ج ٥

ص ٢٣٨ ، ٢٣٩ ، و مجلة المعلم الجديد مج ١٠ ج ١ ص ١٢ .

(٨) كذا اخبرني الدكتور مصطفى جواد .

بدى، بعمارة المدرسة النظامية فى ذى الحجة من سنة ٤٥٧ و فتحت عاشر ذى القعدة سنة ٤٥٩^(١).

و قد أنفق الخواجة نظام انملك، على بنائها ٢٠٠٠٠٠ دينار، و شيد حولها الاسواق، و وقف عليها الضياع، والحمامات، والمخازن، والحوانيت. وبلغت نفقات تلاميذها ١٥٠٠٠ دينار فى العام، و كانوا ٦٠٠٠^(٢).

و وقف جماعة من أعيان الافاضل - فى القرن السابع - كتبهم عليها^(٣)، و كان الخليفة الناصر لدين الله، أمر فى سنة ٥٨٩ هـ بإنشاء دار كتب جديدة فيها. و جعل فيها كثيراً من الكتب القيمة، والآثار النفيسة^(٤).

و كان أساتذة النظامية، و معيدوها، و وعاظها، و خزنة دار الكتب بها، من كبار علماء اهل زمانهم^(٥)؛ و دونك أسماء مشاهير شيوخها :

الشيخ جمال الدين، ابواسحق، ابراهيم بن على بن يوسف الشيرازى الفيروزابادى (٤٧٦ هـ)^(٦).

ابونصر، عبد السيد بن محمد بن عبد الواحد بن احمد بن جعفر، المعروف بابن الصباغ (٤٧٧)^(٧)

(١) وفيات الاعيان ج ٢ ص ٣٨٦ «وشرح حال ابن الصباغ»، و تاريخ الخلفاء، ص ٤٢٠، و تاريخ دولة آل سلجوق ص ٣١-٣٢.

(٢) غزالي نامه ص ١٣٠، و مدرسة نظامية بغداد ص ٤، و الاسلام والنصرانية ص ٨٦

(٣) كابن النجار - تراجع تذكرة الحفاظ ج ٤ ص ٢١٣، و شذرات الذهب ج ٥ ص ٢٢٧، و فوات الوفيات ج ٢ ص ٥٢٣.

(٤) الكامل- حوادث سنة ٥٨٩ هـ - ج ١٢ ص ٤٣، و مرآة الزمان ج ٨ ص ٤٢١-٢، و النجوم الزاهرة ج ٦ ص ١٣٢، و اخبار العلماء ص ١٧٧. و تراجع تفصيل القول فى (خزنة كتب المدرسة النظامية)، فى : خزائن الكتب القديمة فى العراق ص ١٤٥-٥١، و موجز تاريخ الحضارة العربية ص ١٦٣، و صيد الخاطر ص ٣٦٦-٧، و تاريخ التربية الاسلامية ص ١٧٠-١.

(٥) مجلة سومر مج ٩ ج ٢ ص ٣٢٤.

(٦) وفيات الاعيان ج ١ ص ٩-١٠.

(٧) وفيات الاعيان ج ٢ ص ٣٨٦.

مؤيد الملك ، ابوسعد ، عبدالرحمن بن مأمون بن علي النيسابوري ، المعروف بالمتولي (٤٧٨) (١).

الشريف ابوالقاسم ، العلوي الدبوسي (٤٨٢) (٢).

ابو عبدالله ، الحسين بن علي - محمد (خ ل) - طبري (٤٩٨) (٣).

القاضي ابو محمد ، عبد الوهاب الشيرازي (٥٠٠) (٤).

ابوزكريا ، يحيى بن علي ، الشيباني ، ابن الخطيب ، المعروف بالخطيب التبريزي (٥٠٢) (٥).

عمادالدين ، ابوالحسن ، علي بن محمد بن علي . الطبري ، المعروف بالكنيا ، الهراسي (٥٠٤) (٦).

فخر الاسلام ، ابوبكر ، محمد بن احمد الشاشي (٥٠٥) (٧).

حجة الاسلام ، ابو حامد ، محمد بن محمد الغزالي (٥٠٥) (٨).

ابوالحسن ، علي بن محمد بن علي ، الفصيح ، الاستربادي (٥١٦) (٩).

ابوالفتح ، احمد بن علي بن محمد ، الوكيل ، المعروف بابن برهان (٥٢٠) (١٠).

مجد الدين ، ابو الفتوح ، احمد بن محمد بن محمد ، الغزالي (٥٢٠) (١١).

(١) تاريخ دولة آل سلجوق ص ٦٩ ، وفيات الاعيان ج ٢ ص ٣١٥ .

(٢) الكامل ج ١٠ ص ٦٧ ، وتاريخ دولة آل سلجوق ص ٧٣ .

(٣) طبقات الشافعية ص ٦٦ والكامل ج ١٠ ص ١٣١ .

(٤) تاريخ دولة آل سلجوق ص ٧٣ .

(٥) ارشاد الايوب ج ٧ ص ٢٨٧ .

(٦) طبقات الشافعية ص ٦٧ ، وفيات الاعيان ج ٢ ص ٤٤٨ .

(٧) طبقات الشافعية ص ٧٢ .

(٨) طبقات الشافعية ص ٧٠ .

(٩) ارشاد الايوب ج ٥ ص ٤١٥ ، و نزهة الالبا ص ٤٤٨-٩٤٨ .

(١٠) وفيات الاعيان ج ١ ص ٨٢ ، وطبقات الشافعية ج ٤ ص ٤٢ .

(١١) وفيات الاعيان ج ١ ص ٨١ .

يحيى بن علي بن الحسن ، الحلواني ، البزار ؛ ابن سعد - أبو سعد ٢ - (٥٢٠) ^(١)
 محمد بن أحمد بن يحيى ، العثماني ، الديباجي ، المقدسي (٥٢٦) ^(٢) .
 مجد الدين ، أبو الفتح ، أسعد بن أبي نصر بن أبي الفضل ، الميهني (٥٢٧) ^(٣)
 أبو منصور ، سعيد بن محمد بن عمر ، البغدادي ، المعروف بابن الرزاز
 (٥٣٨) ^(٤) .

أبو منصور ، موهوب بن أبي طاهر أحمد بن الحسن بن الخضر ، الجواليقي
 البغدادي (٥٣٩) ^(٥) .

الشيخ ضياء الدين ، أبو النجيب ، عبد الله - أهر بن عبد الله بن محمد بن عمويه ،
 السهروردي (٥٦٣) ^(٦)

يوسف بن عبد الله بن البندار الدمشقي (٥٦٣) ^(٧) .

كمال الدين ، أبو البركات ، عبد الرحمن بن علي بن أبي الوفاء محمد بن عبيد الله بن
 أبي سعيد الأنباري (٥٧٧) ^(٨) .

الرضي ، أبو الخير ، أحمد بن اسمعيل ، القزويني (٥٨١) ^(٩) .

أبو طالب ، المبارك بن أبي البركات المبارك ، الكرخي (٥٨٥) ^(١٠)

(١) طبقات الشافعية ج ٤ ص ٤٢ .

(٢) مرآة الزمان ج ٨ ص ١٤٤ .

(٣) وفيات الاعيان ج ١ ص ١٨٧ .

(٤) مرآة الزمان ج ٨ ص ٥٠٤ ، وشذرات الذهب ج ٤ ص ١٢٢ .

(٥) ارشاد الاربيب ج ٧ ص ١٩٨ ، وج ٥ ص ٤١٥ ، وبنية الوعاة ص ٤٠١ .

(٦) وفيات الاعيان ج ٢ ص ٣٧٤ .

(٧) مرآة الزمان ج ٨ ص ٢٧٤ .

(٨) وفيات الاعيان ج ٢ ص ٣٢٠ .

(٩) الكامل ج ١١ ص ٢١٢ ، وفيات الاعيان ج ٦ ص ٨٤ ، ورحلة ابن جبير ص ٢١٩ .

(١٠) ارشاد الاربيب ج ٦ ص ٢٣١ .

- مجد الدين ، ابو علي ، يحيى بن الربيع بن سليمان (٦٠٦) (١) .
- ابوبكر ، المبارك بن المبارك ، الواسطي ؛ المعروف بالوجيه النحوى (٦١٢) (٢) .
- ابوزكريا ، يحيى بن القاسم بن مفرج بن ورع بن الخضر بن الحسن بن حامد ؛
الثعلبي ؛ التكريتي (٦١٦) (٣) .
- ابوالعباس ، احمد بن ثبات ، الهماي ، الواسطي (٦٣١) (٤) .
- ابو عبدالله ، محمد بن يحيى بن فضالان (٦٣١) (٥) .
- بهاء الدين ، ابو المحاسن ، يوسف بن رافع بن تميم بن عتبة بن محمد بن عتاب ،
الاسدي ؛ المعروف بابن شداد (٦٣٢) (٦) .
- عماد الدين ، ابوبكر ، محمد بن يحيى السلامي ؛ المعروف بابن الحبير (٦٣٩) (٧) .
- القاضي نجم الدين ، ابو محمد ، عبدالله ؛ ابن الباذرائي (٦٥٥) (٨) .
- شهاب الدين ، ابو المناقب ، محمود بن احمد ، الزنجاني (٦٥٦) (٩) .

-
- (١) منتخب المغتار ص ١٠٩
- (٢) مرآة الزمان ج ٨ ص ٥٧٣ .
- (٣) ارشاد الاريب ج ٧ ص ٢٨٩ .
- (٤) الحوادث الجامعة ص ٦٢
- (٥) الحوادث الجامعة ص ٦٤ .
- (٦) وفيات الاعيان ج ٦ ص ٨٤ .
- (٧) الحوادث الجامعة ص ٣ .
- (٨) الحوادث الجامعة ص ١٤٧-٨٠ .
- (٩) الحوادث الجامعة ص ٢-٣

المدرسة المستنصرية

المدرسة المستنصرية^(١)؛ منسوبة الى الخليفة، المستنصر بالله، ابي جعفر، المنصور بن الظاهر؛ العباسي (٦٢٤ - ٤٠ هـ)^(٢).

كان الابتداء بينها سنة ٦٢٥ هـ، وتمت في سنة ٦٣١ هـ.^(٣) وقد أنفق عليها أموالاً كثيرة، واشترط ان يتفقه فيها ٢٤٨ تلميذاً، من أهل المذاهب الاربعة؛ من كل طائفة ٦٢ نفساً. و كان فيها أربعة اراوين، لكل فريق منهم ايوان و استاذ خاص. و كان كل واحد من المدرسين يلبس جبة سوداء، و طرحة كحلية، و يذكر الدروس على سُدته في صُفته؛ والمعيدان عن يمينه وعن يساره يعيدان محاضراته وأماليه. و كان في دار الحديث - بالخزانة - شيخ عالي الاسناد، و قارئان، و عشرة يشتغلون بعلم الحديث، في كل يوم سبت و اثنين وخميس.

و إلى جانب المدرسة، دار برسم تلقين القرآن؛ كان فيها ٣٠ صبياً أيتاماً؛

(١) تراجع مفصل الكلام على المستنصرية، في: المدرسة المستنصرية - تأليف ناجي معروف، و المدرسة المستنصرية ببغداد - كوركيس عواد (مجلة سومر ج ١ ص ٧٦-١٣٠) و رساله در تحقيق احوال و زندگانی مولانا جلال الدين محمد مشهور بولوی ص ١٩ - ٢٠، و الحوادث الجامعة ص ٥٣ - ٩، و خلاصة تاريخ العراق ص ١٢٥ - ٧، و خلاصة الذهب المسبوك ص ٢١٢، و اخبار الخلفاء ص ١٢٣ - ٤، و مختصر تاريخ بغداد ص ١١١-٧، و عمران بغداد ص ٨٧-٩، و تاريخ العرب ج ٢ ص ٤٩٩، و تاريخ مساجد بغداد ص ٨٥-١٠٢، و تاريخ الخلفاء ص ٤٦١-٢.

(٢) تاريخ الخلفاء ص ٤٦٠-٤.

(٣) تاريخ الخلفاء ص ٤٦٢، و الحوادث الجامعة ص ٥٣.

يتلقنون القرآن من مقرأ، متقن صالح، ويحفّظهم معيد معه^(١).

و في دارالطب، طيب حاذق، وعشرة متطبين؛ يشتغلون بعلم الطب. و كان الطبيب يجلس في صفة مقابلة للمدرسة، فيقصده المرضى، ويصف لهم الادوية والاشربة والاكحال^(٢).

و لكل فرقة منهم واعظ، يجلس للوعظ في اوقات معلومات.

ورتب لهم حماماً، وعمل فيها مارستانا، و مزملة للماء البارد. و اجريت لهم المشاهرات الوافرة، و ما يحتاجون اليه.

و كانت وقوف المدرسة ١٠٠٠٠٠٠ دينار، بلغ ارتفاعها نيّفاً وسبعين الف مثقال، في العام^(٣).

وكان في المستنصرية - يومئذ - خزانة كتب عظيمة، اودعها المستنصر ٨٠٠٠٠ مجلد (على الاقل)^(٤) - من « الكتب النفيسة، والاصول المضبوطة المحتوية على جميع العلوم »^(٥) - رتب بحسب انواع العلوم. وجعل للمشرفين والخزنة من الجراية والمشاهدة مثل ما لسائر اعضاء المدرسة.

« و كان الادباء والعلماء في مختلف الاقطار الاسلامية محتاجين الى الاقتباس من كتبها قراءة و نسخاً »^{(٦) (٧)}.

(١) تاريخ الخلفاء ص ٤٦٢؛ نقلا من الذهبي، والحوادث الجامعة ص ٥٨، وخلاصة الذهب السبوك ص ٢١٢.

(٢) الحوادث الجامعة ص ٥٩، وخلاصة الذهب السبوك ص ٢١٢.

(٣) تاريخ الخلفاء ص ٤٦٢؛ نقلا من الذهبي.

(٤) عدة الطالب ص ١٩٥.

(٥) خلاصة الذهب السبوك ص ٢١٢.

(٦) مجلة المجمع العلمي العربي مج ٢٨ ج ٤ ص ٦٥٧.

(٧) عدة الطالب ص ١٩٥، وخلاصة الذهب السبوك ص ٢١٢، و تاريخ التربية الاسلامية

وقد كانت المستنصرية « كعبة الانام ، وقبة الاسلام ؛ مجمع سائر الدين ، و
مذاهب المسلمين ، و علم الاصول والفروع ، المتفرق فيها والمجموع ، و علم القوافي ، و
احاديث الرسول ، و معرفة الحلال والحرام ، و قسمة الفرائض ، والتركات ، و علم
الحساب والمساحات ، و علم الطب ، و منافع الحيوان ، و حفظ قوام الصحة ، و تقويم
الابدان » (١) (٢) .

(١) خلاصة الذهب السبوك ص ٢١٢ .

(٢) و تراجع موجز تاريخ الحضارة العربية ص ١٤٩ .

أثر الثقافة العربية في أدب سعدى

أثر الثقافة العربية

فى أدب سعدى

سعدى؛ حكيم ألمعى، أديب صَنِيع، عالم جامع، كاتب مُحدث، خطيب حاذق، واعظ مؤيّد^(١). وهو شاعر العجم الملمهم، والامام فى الادب الفارسى، و متنبى ايران^(٢) - غير مُداوِّع. أما شعره العربى؛ فهو - عدّ عن قصيدتين أو ثلاث^(٣)، وأبيات معدودة^(٤) - ربّما هممت باستحسان ألفاظها واستجادة معانيها - ضعيف السُمْنَة، منحط الرتبة، معيب اللفظ، مستهجن العبارة والتركيب؛ لم يحظه الجِد، ولم يساعده حسن التوفيق فيه

(١) و تراجع شد الازار ص ٤٦١ .

(٢) كما سماه الاستاذ احمد بهمنيار .

(٣) مثل :

فاح نشر الحمى وهب النسيم . . . الخ

و يا ندى قم تنبه . . . الخ

و يا ملوك الجمال رفقاً بأسرى . . . الخ

(٤) مثل :

(مواظ ص ١٠٣)

(مواظ ص ١٠٨)

(مواظ ص ١٠٨-١٠٠)

(مواظ ص ٩٧)

(مواظ ص ٩٨)

(مواظ ص ٩٨)

(مواظ ص ١٠١)

(مواظ ص ١٠١)

(مواظ ص ١٠١)

(مواظ ص ١٠٦)

(مواظ ص ١٠٦)

(مواظ ص ١٠٧)

و من صاح وجدأ ما عليه جناح

و غاية جهد المستهام صياح

أسفك دماء العاشقين مباح

يهدمها حتى عفت و اضحلت

ذوت مطرت سحب العيون فبلت

واهلة الحى اكنمن بدوا

شرك يصيد الزاهد المتقشفا

وكيف خلاص القلب من يد سالب

وكيف اصطبارى عنه والشوق جاذبى

تفدرصت الواجدین فصا حوا

اصيح اشتياقا كلما ذكر الحمى

يقولون لثم الغائبات محرم

رسوم اصطبارى لم يزل مطر الاسى

ألم ترنى فى روضة الحب كلما

و لواعب الخيل استوين كواعبا

صباد قلب فوق حبة خاله

منى جمع شملى بالحبیب المغاضب

الام رجائى فيه والبعد مانى

وقصيدته الرائية في مراثية بغداد ؛ التي أولها :

حبست بجفني المدامع لا تجرى فلما طغى الماء استطال على السكر^(١)
دليل على ذلك .

قرأ سعدى القرآن ؛ فاقتفى أثره ، واتبع نوره ، واقتبس منه . ووعى الحديث ؛ فاقتدى بهده ، واستعان بألفاظه ، وانتزع معانيه . وتبع الامثال القديمة ، والحكم المأثورة ؛ فنقلها الى لسانه ، وأبرزها في معرض لغته . وروى الشعر العربي ؛ فحذا حذوه ، وترجم معناته ، وأغار على اخیلته ، والتقط تشبيهاً ، واستعار تمثيلاً ، وألم بتصويراته واستمد من تخیلاته ، ونظر اليه .

و حفظ ديوان المتنبي - و كان كثير النظر في شعره^(٢) - فصادف مدداً متتابعاً من المعاني ، ومضطرباً واسعاً من الصور والمقاصد والاعراض ؛ فاغترف من غدير لا ينقطع ، واستخرج من معدن لا ينتهى ، واستمد من بحر لا ينفد .

وهو - وان كان اخذ هذه المعاني ، وعمد الى تلك الاساليب ، فأخرجها في شعره ، وأتى بها في بيانه ، وجاءت بها معادة في كلامه - لقد عمل عمل السحر ، في سلامة النقل ، وسلاسة اللفظ ، ونقاء العبارة ، وحسن المأخذ ، وجودة النسج ، وجمال العرض ، وتحاسين الصنعة ، وإبداع الديباجة ، ولطف التصرف ، والاستاذية ؛ حتى لتقضى انها من نتائج فكره ، وأنه وصل اليها بنفسه ، وسبق الى اختراعها بحذقه^(٢) . ولاتنس ان « الشعر جادة ، وربما وقع حافر على حافر »^(٣) .

هذا - ولست أول من ادعى أثر الثقافة العربية في أدب سعدى الشيرازي ، وتأثره بها . فقد أنشأ الاستاذ بديع الزمان فروزانفر - سنة ١٣١٥ ش - خطبة متمعة فاضلة

(١) مواعظ ص ٩١-٥ ، وتراجع فصل « ذكر العراق في آثار سعدى » ص ٧٣-٧ .

(٢) وتراجع آخر فصل « ديوان المتنبي في ايران » ص ١٦ - ٧ .

(٣) تراجع مقدمة قريب الصفحة / نب - نج .

(٤) خزنة الادب ج ١ ص ٣٨٣ .

جداً في (روابط متنبی وسعدی) ^(١).

و ألف جلال الممالك ایرج میرزا ، الشاعر المتوفى سنة ١٢٤٤ هـ - رسالة في هذا الباب (٢) .

و قال الشيخ جابری : « أنعمت النظر كثيراً ، في شعر الشيخ [سعدی] ونثره ؛ فوجدت معانيه موافقة - في احسن البيان - لمعاني اشعار العرب ؛ إما من باب التوارد أو من مخالطته الطويلة للعرب . والظن ؛ ان في تأليفه نحواً من ٥٠٠ معنی و افق شعر سعدی فيها معاني العرب » ^(٣).

و قال الاستاذ قریب : « كان سعدی عارفاً بمعاني اللغة العربية ، كامل الاطلاع على دواوين شعرائها . و قد استعمل تلك المعاني كثيراً في شعره ؛ باستاذية تامة ومهارة » ^(٤).

و قال مجد العلی : « اغلب قصص گلستان الاستاذ الاجل سعدی - مثل اكثر الكتب الفارسية المعتبرة - ترجمة من الاخبار والآثار العربية » ^(٥).

و قال سعدی نفسه : « و اوردت فيه [كتاب گلستان] - بطريق الاختصار - عدة كلمات ؛ من النوادر والامثال والاشعار ، وحكايات الملوك الماضين ، وسيرهم... » ^(٦).
و قال ايضاً :

« ما لفظ اولو اللسن من قول
الآن نسج سعدی على منواله » ^(٧)

(١) كما أخبرني الاستاذ بديع الزمان فروزانفر نفسه .

(٢) كما أخبرني الاستاذ أحمد بهمنیار .

(٣) سرکلشت شيخ بزرگوار سعدی ص ٣٩ .

(٤) مقدمة قریب ، الصفحة / ن .

(٥) مجلة ارمغان مج ١٦ ص ٣١٧ .

(٦) گلستان ص ١١ :

« ... کلمه ای چند بطریق اختصار از نوادر و امثال و شعر و حکایات و سیر ملوک ماضی

- رحمه الله - درین کتاب درج کردیم » .

(٧) بوستان ص ١١٤ :

نگفته حرفی زبان آوران که سعدی نکوید مثالی برآن

ذکر العراق فی آثار سعدی

ذکر العراق فی آثار

سعدی

درویشی مستجاب الدعوه در بغداد پدید آمد حجاج یوسف را خبر کردند... (۱) .

✱

تا تریاق از عراق آورده شود مار گزیده مرده بود (۲) .

✱

یکی از ندهای حضرت پادشاه که در آن سال از سفر دریا آمده بود گفت :
من اورا عید اضحی در بصره دیدم (۳) .

✱

پیاده ای سر و پا برهنه با کاروان حجاج از کوفه بدر آمد (۴) .

✱

دیده از دیدنش نگشتی سیر همچنان کز فرات مستقی (۵)

✱

این حکایت شنو که در بغداد رایت و پرده را خلاف افتاد (۶)

(۱) گلستان ص ۲۶ .

(۲) گلستان ص ۳۲ .

(۳) گلستان ص ۴۸ .

(۴) گلستان ص ۶۳ .

(۵) گلستان ص ۷۶ .

(۶) گلستان ص ۸۲ .

پیردمری لطیف در بغداد دختر را بکفشدوزی داد^(۱)

✱

بقالی را درمی چند بر صوفیان گرد آمده بود در واسط^(۲)

✱

چند باشد چو جسر بغدادش آب در زیر و آدمی در پشت^(۳)

✱

اعرابی را دیدم در حلقه جوهریان بصره که حکایت همی کرد...^(۴)

✱

استطاعت پای پوشی نداشتم بجامع کوفه در آمدم...^(۵)

✱

صیاد بی روزی در دجله نگیرد و ماهی بی اجل بر خشک نمیرد^(۶)

✱

یکی را پرسیدند از مستعربان بغداد...^(۷)

✱

که سعدی راه و رسم عشقبازی چنان داند که در بغداد تازی^(۸)

(۱) گلستان ص ۸۴

(۲) گلستان ص ۹۲

(۳) گلستان ص ۹۵

(۴) گلستان ص ۹۷

(۵) گلستان ص ۹۸

(۶) گلستان ص ۱۰۲

(۷) گلستان ص ۱۳۱

(۸) گلستان ص ۱۴۵

اگر باران بکوهستان نبارد بسالی دجله گردد خشک رودی^(۱)

☆

صیاد بی روزی ماهی در دجله نگیرد^(۲)

☆

بر آنچه میگذرد دل منه که دجله بسی بس از خلیفه بخواهد گذشت در بغداد^(۳)

☆

چو دیده بدیدار کردی دلیر نگر دی چو مستسقی از دجله سیر^(۴)

☆

شبی دود خلق آتشی بر فروخت شنیدم که بغداد نیمی بسوخت^(۵)

☆

ببند ای پسر دجله در آب کاست که سودی ندارد چو سیلاب خاست^(۶)

☆

چو کودک بدست شناور برست ترسد و گر دجله پهناورست^(۷)

☆

نبینی که در کرخ تربت بسیست بجز گور معروف معروف نیست^(۸)

(۱) کلستان ص ۱۵۷

(۲) کلستان ص ۱۹۶

(۳) کلستان ص ۲۰۶

(۴) بوستان ص ۲۳

(۵) بوستان ص ۳۸

(۶) بوستان ص ۹۸

(۷) بوستان ص ۱۱۳

(۸) بوستان ص ۱۳۷

- قضا نقل کرد از عراقم بشام خوش آمد در آن خاک پاکم مقام^(۱)
- ☆
- قضا را چنان اتفاق افتاد که بازم گذر بر عراق افتاد^(۲)
- ☆
- مرادر نظامیه ادرار بود شب و روز تلقین و تکرار بود^(۳)
- ☆
- بکوشش توان دجله را پیش بست نشاید زبان بد اندیش بست^(۴)
- ☆
- عرب را که در دجله باشد قعود چه غم دارد از تشنگان زرود^(۵)
- ☆
- در بادیه تشنگان بسر دند وز حله بکوفه می رود آب^(۶)
- ☆
- چون تشنه بسوخت در بیابان چه فایده گر جهان فراتست^(۷)
- ☆
- در دجله که مرغابی از اندیشه نرفتی کشتی رود اکنون که تتر جسر بریده است^(۸)

(۱) بوستان ص ۱۵۴

(۲) بوستان ص ۱۵۵

(۳) بوستان ص ۱۸۶

(۴) بوستان ص ۲۰۰

(۵) بوستان ص ۲۱۰

(۶) غزلیات ص ۱۵

(۷) غزلیات ص ۳۱

(۸) غزلیات ص ۳۶

آنکه در چاه ز نخدانش دل بیچارگان چون ملک مجبوس در زندان چاه با بلس (۱)

☆

که نه بیرون پارس منزل هست شام و روم است و بصره و بغداد (۲)

☆

سحر گویند حرام است درین عهد ولیک چشت آن کرد که هاروت و بیابل نکند (۳)

☆

چسود آب فرات آنکه که جان تشنه بیرونشد

چو مجنون بر کنار افتاد لیلی با میان آید (۴)

☆

همشیره جادوان بابل همسایه لعبتان کشمیر (۵)

☆

سایر ست این مثل که مستقی نکند رود دجله سیرایش (۶)

☆

تو بر کنار فراتی ندانی این معنی براه بادیه داند و در آب زلال (۷)

☆

دل از صحبت شیر از بکلی بگرفت وقت آنست که پرسی خبر از بغداد (۸)

(۱) غزلیات ص ۴۱

(۲) غزلیات ص ۸۴

(۳) غزلیات ص ۱۲۸

(۴) غزلیات ص ۱۵۴

(۵) غزلیات ص ۱۶۴

(۶) غزلیات ص ۱۷۴

(۷) غزلیات ص ۱۹۰

(۸) غزلیات ص ۲۰۴

روان تشنه بر آساید از وجود فرات مرا فرات ز سر بر گذشت و تشنه ترم^(۱)

☆

بامدادش بین که چشم از خواب نوشین بر کند

گر ندیدی سحر بابل در نگارستان چین^(۲)

☆

سل المصانع رکبا یمیم فی الفلوات تو قدر آب چه دانی که در کنار فراتی^(۳)

☆

بعد از عراق جائی خوش نایدم هوایی مطرب بزن نوائی زان پرده عراقی^(۴)

☆

روی تو چه جای سحر بابل موی تو چه جای مار ضحاک^(۵)

☆

بس آب که میرود بجیحون و فرات در بادیه تشنگان بجان در طلبش^(۶)

☆

یارب بنسل طاهر اولاد فاطمه یارب بخون پاک شهیدان کربلا^(۷)

☆

بدین صفت که در آفاق صیت شعر تو رفت

نرفت دجله که آبش بدین روانی نیست^(۸)

(۱) غزلیات ص ۲۱۲

(۲) غزلیات ص ۲۶۴

(۳) غزلیات ص ۲۸۹

(۴) غزلیات ص ۳۲۸

(۵) غزلیات ص ۳۷۱

(۶) غزلیات ص ۳۹۱

(۷) مواعظ ص ۳

(۸) مواعظ ص ۱۳

- ملوك روی زمین بر سواد منشورت نهاده سر چو قلم بر بیاض بغدادی^(۱)
- ☆
- چنان بعهد تو مشتاق بود نوبت ملك که تشنگان بفرات و پیادگان بحر^(۲)
- ☆
- گر در عراق نقد ترا بر محك زنند بسیار زر که مس بدر آید زامتحان^(۳)
- ☆
- خنك عراق که در سایه حمایت تست حمایت تو نکویم غایت یزدان^(۴)
- ☆
- بضاعت من و بازار علم و حکمت او مثال قطره و دجلست و دجله و عمان^(۵)
- ☆
- که می برد بعراق این بضاعت مزجاة چنانکه زیره بکرمان برند و کاسه بیچین^(۶)
- ☆
- گر آب دیده شیرازیان پیوندند بیکدگر برود همچو دجله در بغداد^(۷)
- ☆

دجله خونا بست ازین پس گر نهد سر در نشیب

خاك نخلستان بطحا را کند در خون عجین^(۸)

(۱) مواعظ ص ۲۲

(۲) مواعظ ص ۴۷

(۳) مواعظ ص ۵۱

(۴) مواعظ ص ۵۵

(۵) مواعظ ص ۵۷

(۶) مواعظ ص ۶۱

(۷) مواعظ ص ۸۶

(۸) مواعظ ص ۸۹

فى مرثية امير المؤمنين المستعصم بالله و ذكر واقعة بغداد

حبست بجفنى المدامع لاتجرى
نسيم صبا بغداد بعد خرابها
لان هلاك النفس عند اولى النهى
زجرت طبيبا جس نبضى مداويا
لزمت اصطبارا حيث كنت مفارقا
تسائلنى عما جرى يوم حصرهم
ادبرت كؤوس الموت حتى كأنه
لقد تكلت ام القرى و لكعبة
بكت جدر المستنصرية ندبة
نوائب دهر ليتنى مت قبلها
محابر تبكى بعد هم بسوادها
لحى الله من يسدى الى بنعمة
مررت بصم الراسيات أجوبها
ايا ناصحى بالصبر دغنى و زفرتى
تهدم شخص من مداومة البكا
وقفت بعبادان ارقب دجلة
وفائض دمعى فى مصيبة واسط
فجرت مياه العين فازددت حرقة
ولاتسألنى كيف قلبك والنوى

فلما طغى الماء استطال على السكر
تمنيت لو كانت تمر على قبرى
احب له من عيش متقبض الصدر
اليك فما شكواى من مرض تبرى
و هذا فراق لا يعالج بالصبر
و ذلك مما ليس يدخل فى الحصر
رؤوس الاسارى ترجعون من السكر
مدامع فى الميزاب تسكب فى الحجر
على العلماء الراسخين ذوى الحجر
ولم ار عدوان السفية على الحبر
و بعض قلوب الناس احلك من حبر
و عند هجوم الناس يألف بالغدر
كخنساء من فرط البكاء على صخر
اموضع صبر والكبود على الجمر
وينهدم الجرف الدوارس بالمخر
كمثل دم قان يسيل الى البحر
يزيد على مدالبحيرة و الجزر
كما احترقت جوف الدماويل بالفجر
جراحة صدرى لاتبين بالسبر

ويغسل وجه العالمين من العفر
 ذو الخلق المرضى و الغرر الزهر
 وذا سمر يدمى المسامع كالسمر
 يعود غريباً مثل مبتدأ الامر
 وسبى ديار السلم فى بلد الكفر
 وحافاتها لأعشبت ورق الخضر
 بمذبح قتلى فى جوانبها الحمر
 لكثرة ما ناحت اغاربة القفر
 ومستعصم بالله لم يك فى الذكر
 أصبر على هذا ويونس فى القعر
 فأصبحت العنقاء لازمة الوكر
 وروحك والفردوس عسر مع اليسر
 فلا بد من شوك على فنن البسر
 ودع جيف الدنيا لطائفة النسر
 اذا قتت حيا بعد رمسك والنخز
 على الشهداء الطاهرين من الوزر
 وما فيه عند الله من عظم الاجر
 بان لهم دار الكرامة و البشر
 بمقتل زوراء الى مطلع الفجر
 هلم انظروا ما كان عاقبة الامر
 بهتك اساتير المحارم فى الاسر

وهب ان دار الملك ترجع عامرا
 فاين بنو العباس مفتخرو الورى
 غدا سمرأ بين الانام حديثهم
 وفى الخبر المروى دين محمد
 أغرب من هذا يعود كما بدا
 فلا انحدرت بعد الخلاف دجلة
 كأن دم الاخوين اصبح نابثاً
 بكت سمرات البيد والشيخ والغضا
 اذكر فى اعلى المنابر خطبة
 ضفادع حول الماء تلعب فرحة
 تزاحمت الغربان حول رسومها
 ايا احمد المعصوم لست بخاسر
 وجنات عدن حفت بمكاره
 تهنأ بطيب العيش فى مقعد الرضا
 ولا فرق ما بين القتل وميت
 تحية مشتاق و الف ترحم
 هنيئاً لهم كأس المنية مترعا
 فلا تحسبن الله مخلف وعده
 عليهم سلام الله فى كل ليلة
 أبلغ من امر الخلافة رتبة
 فليت صماخى صم قبل استماعه

رخائم لايسطعن مشيا على الحبر
 كأن العذارى فى الدجى شهب تسرى
 على امم شعث تساق الى الحشر
 و من يصرخ العصفور بين يدى صقر
 عزائز قوم لا تعودن بالزجر
 كواعب لايرزن من خلل الغدر
 تصيح بأولاد البرامك من يشرى
 وهل يخفى مشى النواعم فى الوعر
 فاحدث أمر لايحيط به فكرى
 مغلفة ايدى الكياسة و الخبر
 رايت خضيبا كالمنى بدم النحر
 وان بخلت عين الغنائم بالقطر
 تاجج من قطر البلاد الى قطر
 فسال على بغداد عين من القطر
 فعاد ركاما لايزول عن البدر
 تكلفنا مالا نطبق من الاصر
 لان مصاب الزيد مزجرة العمرو
 يزول الغنى ، طوبى لمملكة الفقر
 ولم تكس الابعد كسوتها تعرى
 و انت مطأط لا تفيق ولا تدرى
 اذا لم تطق حملا تساق الى العقر

عدون حفايا سبسبا بعد سبسب
 لعمر ك لوعاينت ليلة نفر هم
 وإن صباح الاسر يوم قيامة
 و مستصرخ ياللمرومة فانصروا
 يساقون سوق المعز فى كبد الفلا
 جلبن سبايا سافرات وجوهها
 وعرة قنطوراء فى كل منزل
 تقوم و تجشو فى المحاجر واللولى
 لقد كان فكرى قبل ذلك مايزا
 و بين يدى صرف الزمان و حكمه
 وقفت بعبادان بعد سراتها
 محاجر نكلى بالدموع كريمة
 نعوذ بعفو الله من نار فتنة
 كأن شياطين القيود تفلتت
 بدا و تعالى من خراسان قسطل
 الام تصاريف الزمان و جوره
 رعى الله انسانا تيقظ بعد هم
 اذا كان للانسان عند خطوبه
 ألا انما الايام ترجع بالعطا
 و راءك يا مغرور خنجر فاتك
 كناقة اهل البدو ظلت حمولة

و سائر ملك يقتفيه زواله
 اذا شمت الواشى بموتى قفل له
 ومالك مفتاح الكنوز جميعها
 اذا كان عند الموت لافرق بيننا
 و جارية الدنيا نعومة كفها
 و لو كان ذو مال من الموت فالتا
 ربحت الهدى ان كنت عامل صالح
 كما قال بعض الطاعنين لقرنه
 أمدّخر الدنيا وتاركها اسى
 على المرء عار كثرة المال بعده
 عفا الله عنا مامضى من جريمة
 وصان بلاد المسلمين صيانة
 عليك غدا فى كل بلدة اسمـه
 لقد سعد الدنيا به دام سعده
 كذلك تنشو لينة هو عرقها
 و لو كان كسرى فى زمان حياته
 بشكر الرعايا حين من كل فتنة
 يبالغ فى الانفاق والعدل والتقى
 وما الشعر ايم الله لست بمدع
 هنالك نقادون علما و خيرة
 جرت عبراتى فوق خدى كآبة
 سوى ملكوت القائم الصمد الوتر
 رويدك ما عاش امرؤ ابد الدهر
 لدى الموت لم تخرج يداه سوى صفر
 فلا تنظرون الناس بالنظر الشرر
 محببة لكنها كلب الظفر
 لكان جديرا بالتعاضم والكبر
 و ان لم تكن والعصر انك فى خسر
 بسمر القنا نيلت معاقبة السمر
 لدا رغدي ان كان لا بد من ذخـر
 وانك يا مغرور تجمع للفخر
 ومنّ علينا بالجميل من الصبر
 بدولة سلطان البلاد ابي بكر
 عزيزا و محبوبا كيوسف فى مصر
 و أيده المولى بألوية النصر
 و حسن نبات الارض من كرم البذر
 لقال الهى اشدّد بدولته ازرى
 و ذلك ان اللب يحفظ بالقشر
 مبالغة السعدى فى نكت الشعر
 و لو كان عندى ما يبابل من سحر
 و منتخبو القول الجميل من الهجر
 فانشأت هذا فى قضية ما يجرى

ولو سبقتى سادة جل قدرهم
ففى السمط ياقوت و لعل و جامدة
و حرقه قلبى هيجتنى لنشرها
سطرت و لولا غص عيى على البكا
احدث اخبارا يضيق بها صدرى
ولا سيما قلبى رقيق زجاجة
ألا ان عصرى فيه عيشى منكند
خليلى ما احلى الحياة حقيقة
و رب الهيجا لا يطمئن بعيشه
سواء اذا مامت و انقطع المنى

و ما حسنت منى مجاوزة القدر
و ان كان لى ذنب يكفر بالعدر
كما فعلت نار الميجامر بالعطر
لرقرق دمعى حسرة فمحاسطرى
و احمل آصاراً ينوء بها ظهرى
و ممتنع وصل الزجاج لى الكسر
فليت عشاء الموت با در فى عصرى
واطيها لولا الممات على الاثر
فلا خير فى وصل يردف بالهجر
امخزن تبين بعد موتك ام تبر^(١)

✧

هل بت يا نفس الربيع بجنة

✧

مقل علمت ببابل هاروت

✧

تو نيکویی کن و در دجله انداز

که ایزد در بیابانت دهد باز^(٤)

(١) مواعظ ص ٩١-٥ .

(٢) مواعظ ص ١٠٢ .

(٣) مواعظ ص ١٠٩ .

(٤) مواعظ ص ٢١٣ .

مأخذ سعدى
من المعانى العربية

مآخذ سعدی من القرآن

لئن شكرتم لأزيدنكم (۱)
و بشکراندرش مزید نعمت (۲)

و له أسلم من في السموات والارض طوعا و کرها و اليه يرجعون (۳)
وزیر این سخن بشنید طوعا و کرها بپسندید (۴)
خواهی بلطفم گو بخوان خواهی بقهرم گو بران
طوعا و کرها بنده ام ناچار فرمان میبرم (۵)

و نحن أقرب اليه من جبل الوريد (۶)
دوست نزدیکتر از من بمن است
وینت مشکل که من از وی دورم (۷)

(۱) سورة ابراهيم : ۷

(۲) گلستان ص ۱

(۳) سورة آل عمران : ۸۳

(۴) گلستان ص ۱۸

(۵) غزلیات ص ۲۱۶

(۶) سورة ق : ۱۶

(۷) گلستان ص ۶۰

- فانه يعلم السر و أخفى (۱)
 در بسته چه سود و عالم الغیب
 دانای نهان و آشکارا (۲)
 هیچ پوشیده از تو پنهان نیست
 عالم السرّ و الخفیات (۳)

- يسبح لله ما في السموات و ما في الارض (۴)
 بذکرش هر چه بینی در خروشت (۵)
 کوه و دریا و درختان همه در تسبیح اند (۶)

- و قنا عذاب النار (۷)
 زینهار از قرین بد زینهار
 و قنا ربنا عذاب النار (۸)

- الذى جعل لكم من الشجر الاخضر نارا فاذا أنتم منه توقدون (۹)
 و افانین علیها جلنار
 علقت بالشجر الأخضر نار (۱۰)
 گو نظر باز کن و خلقت نارنج بین
 ای که باور نکنی فی الشجر الأخضر نار (۱۱)

- (۱) سورة طه : ۷
 (۲) گلستان ص ۶۹
 (۳) مواعظ ص ۱۵۳
 (۴) سورة الجمعة : ۱
 (۵) گلستان ص ۷۱
 (۶) مواعظ ص ۲۶
 (۷) سورة البقرة : ۲۰۱
 (۸) گلستان ص ۷۴
 (۹) سورة يس : ۸۰
 (۱۰) گلستان ص ۷۶
 (۱۱) مواعظ ص ۲۷

☆

واذا مروا باللغو مروا كراما (۱)

اذا رأيت اثيما كن ساترا و حلیمّا
یا من تقبیح امری لم لا تمر کریمّا^(۲)

☆

قل لا أسألكم عليه أجرا الا المودة في القربى (۳)

بمودت ذی القربی فرموده^(۴)

☆

و اصبر على ما أصابك ان ذلك من عزم الامور (۵)

کنج صبر اختیار لقمانست
هر کر اصبر نیست حکمت نیست^(۶)

☆

ألقى الذكر عليه من بيننا بل هو كذاب أشر (۷)

و اخو العداوة لایمرّ بصالح
الّا ویلمزه بکذاب اشر^(۸)

☆

ان انكر الاصوات لصوت الحمير (۹)

یا آیت ان انکر الأصوات در شأن او^(۱۰)

(۱) سورة الفرقان : ۷۲

(۲) کلستان ص ۸۱

(۳) سورة الشوری : ۲۳

(۴) کلستان ص ۸۳

(۵) سورة لقمان : ۱۷

(۶) کلستان ص ۸۸

(۷) سورة القمر : ۲۵

(۸) کلستان ص ۱۱۵

(۹) سورة لقمان : ۱۹

(۱۰) کلستان ص ۱۲۰

يا ايها الرسول بلغ ما انزل اليك (۱)

بلغ ما عليك ، فان لم يقبلوا ما عليك (۲)

و احسن كما احسن الله اليك (۳)

با خلق کرم کن چو خدا با تو کرم کرد (۴)

مثل الذين حملوا التوراة ثم لم يحملوها كمثل الحمار يحمل اسفارا (۵)

علم چندانکه بیشتر خوانی چون عمل در تو نیست نادانی

نه محقق بود نه دانشمند چارپائی برو کتابی چند

آن تهی مغز را چه علم وخبر که بر او هیزمست یا دفتر (۶)

من يهد الله فهو المهتدى و من يضل فاولئك هم الخاسرون (۷) (۸)

آنرا که تو رهبری کسی گم نکند و آنرا که تو گم کنی کسی رهبر نیست (۹)

(۱) سورة المائدة : ۶۷

(۲) گلستان ص ۱۵۸

(۳) سورة القصص : ۷۷

(۴) گلستان ص ۱۷۲

(۵) سورة الجمعة : ۵

(۶) گلستان ص ۱۷۸

(۷) سورة الاعراف : ۱۷۷

(۸) كان رسول الله - ص - يقول في خطبته : يحمده الله ويثنى عليه بما هو اهله ، ثم يقول :

«من يهد الله فلا مضل له ، و من يضل الله فلا هادي له» حلية الاولياء ج ۳ ص ۱۸۹

(۹) گلستان ص ۲۰۳

- گرم ره نمائی رسیدم بخیر
وگر گم کنی باز ماندم زسیر^(۱)
- گرم دست گیری بجائی رسم
وگر بفکنی بر نکیرد کسم^(۲)
- أویحسب الانسان ما سلك اهتدى
لا من هداه الله فهو المهدى^(۳)
- گر راه نمائی همه عالم راهست
و در دست نکیری همه عالم چاهست^(۴)

ما على الرسول الا البلاغ (۵)

- گر نیاید بگوش رغبت کس
بر رسولان پیام باشد و بس^(۶)
- گر بشنوی نصیحت و گر نشنوی بصدق

گفتیم و بر رسول نباشد بجز بلاغ^(۷)

علمه البيان (۸)

حکیم سخن در زبان آفرین^(۹)

توتی الملك من تشاء و تنزع الملك ممن تشاء (۱۰)

(۱) بوستان ص ۲۴۴

(۲) بوستان ص ۲۴۶

(۳) مواعظ ص ۱۱۱

(۴) مواعظ ص ۲۱۵

(۵) سورة المائدة : ۹۹

(۶) گلستان ص ۲۰۷

(۷) مواعظ ص ۱۳۳

(۸) سورة الرحمن : ۴

(۹) بوستان ص ۱

(۱۰) سورة آل عمران : ۲۶

یکی را بسر بر نهد تاج بخت یکی را ب خاک اندر آرد ز تخت^(۱)

☆

وألقي في الارض رواسي أن تميد بكم^(۲)
زمین از تب لرزه آمد ستوه فرو کوفت بر دامنش میخ کوه^(۳)

مسمار کوهسار بنطع زمین بدوخت

تافرش خاک بر سر آب استوار کرد^(۴)

☆

لايعزب عنه مثقال ذرة^(۵)

انه يعلم الجهر و ما يخفى^(۶)

برو علم يك ذره پوشیده نیست که پیدا و پنهان بنزدش یکیست^(۷)

☆

و اذ أخذ ربك من بنی آدم من ظهورهم ذریتهم وأشهدهم علی أنفسهم

ألت بر بكم قالوا بلی شهدنا ان تقولوا يوم القيامة انا كنا عن هذا غافلين^(۸)

مگر بویی از عشق مستت کند طلبکار عهد ألتت کند^(۹)

الست از ازل همچنانشان بگوش بفریاد قالوا بلی در خروش^(۱۰)

(۱) بوستان ص ۲

(۲) سورة لقمان : ۱۰

(۳) بوستان ص ۳

(۴) مواعظ ص ۱۶

(۵) سورة سبأ : ۳

(۶) سورة الاعلى : ۷

(۷) بوستان ص ۳

(۸) سورة الاعراف : ۱۷۲

(۹) بوستان ص ۴

(۱۰) بوستان ص ۱۰۱

- حریفان خلوت سراى ألت بیک جرعه تا نفخه صور هست^(۱)
نماز شام قیامت بهوش باز آید کسی که خورده بود می زبامداد ألت^(۲)

☆

و اذن فی الناس بالحج یا توك رجلا و على كل ضامر یا تین من كل فج عمیق (۳)

- فطوبی لباب کیت العتیق حوالیه من كل فج عمیق^(۴)

☆

كشجرة طيبة أصلها ثابت وفرعها فی السماء (۵)

عجب نیست ابن فرع از اصل پاك

- که جانش بر اوجست و جسمش بخاك^(۶)

☆

و اذا أردنا ان نهلك قرية أمرنا مترفیهها ففسقوا فیها فحرق علیها القول فدمرناها تدمیرا (۷)

- چو خواهد که ویران شود عالمی کند ملک در پنجه ظالمی^(۸)
چو خواهد که ملک تو ویران کند نخست از تو خلقی پریشان کند^(۹)

(۱) بوستان ص ۱۰۵

(۲) غزلیات ص ۲۲

(۳) سورة الحج : ۲۷

(۴) بوستان ص ۸

(۵) سورة ابراهيم : ۲۴

(۶) بوستان ص ۱۰

(۷) سورة الاسراء : ۱۶

(۸) بوستان ص ۳۹

(۹) بوستان ص ۲۲۰

کل من علیها فان ویبقى وجه ربک ذوالجلال والاکرام (۱)
 همه تخت و ملکی پذیرد زوال بجز ملک فرمانده لایزال (۲)
 دو چیز حاصل عمرست نام نیک و ثواب
 وزین دو درگذری کل من علیها فان (۳)

و اذا مس الانسان الضر دعانا لجنبه او قاعدا او قائما فلما كشفنا عنه ضره
 مر کان لم يدعنا الى ضره (۴) (۵) (۶)

همه شب بیداری اختر شمرد ز سودا و اندیشه خوابش نبرد
 چو آواز مرغ سحر گوش کرد پریشانی شب فراهموش کرد (۷)
 کپی کاندربلا مانی خداخوانی چو بازت عافیت بخشد سراز طاعت بگردانی (۸)

یوم لا ینفع مال ولا بنون (۹)
 تو با خود بیر توشه خریشتن که شفقت نیاید ز فرزند وزن (۱۰)

(۱) سورة الرحمن : ۲۶ و ۲۷

(۲) بوستان ص ۴۸

(۳) مواعظ ص ۵۳ و ۵۸

(۴) سورة یونس : ۱۲

(۵) «فاذا ركبوا فی الفلك دعوا الله مخلصین له الدین فلما نجاهم الى البر اذا هم یشرکون»

سورة العنكبوت : ۶۵

(۶) «واذا مسکم الضر فی البحر ضل من تدعون الا ایاه فلما نجاهم الى البر ارضتم و کان

الانسان کفورا» سورة الاسراء : ۶۷

(۷) بوستان ص ۵۳

(۸) مواعظ ص ۲۲۱

(۹) سورة الشعراء : ۸۸

(۱۰) بوستان ص ۶۹

تو خود بفرست برگ رفتن از پیش که خویشانرا نباشد جز غم خویش^(۱)

☆

انی خالق بشرآ من طین (۲)

ز خاک آفریدت خداوند پاک^(۳)

از آب و گل چنین صورت که دیدست

تعالی خالق الانسان من طین^(۴)

بنی آدم سرشت از خاک دارد^(۵)

☆

فبئس القرین (۶)

گناهام ببخش ای جهان آفرین که گر با من آید فبئس القرین^(۷)

☆

فذلك يومئذ يوم عسير (۸)

چنان ماند قاضی بجودش اسیر که گفت ان هذا لیوم عسیر^(۹)

☆

یدالله فوق ایدیههم (۱۰)

(۱) مواعظ ص ۲۱۳

(۲) سورة ص : ۷۱

(۳) بوستان ص ۱۲۲

(۴) غزلیات ص ۲۶۳

(۵) مواعظ ص ۱۵۹

(۶) سورة الزخرف : ۳۸

(۷) بوستان ص ۱۲۵

(۸) سورة المدثر : ۹

(۹) بوستان ص ۱۲۹

(۱۰) سورة الفتح : ۱۰

مکن خیره بر زیر دستان ستم که دستیست بالای دست تو هم^(۱)

یوم نقول لجهنم هل امتلات وتقول هل من مزيد (۲)

چو دوزخ که سیرش کنند از وقید دگر بانگ دارد که هل من مزيد^(۳)

یغشی اللیل النهار (۴)

چنان تنگش آورده اندر کنار که پنداری اللیل یغشی النهار^(۵)

حتى يتبين لكم الخيط الابيض من الخيط الاسود من الفجر (۶)

بتشنیع و دشنام و آشوب و زجر

سپید از سیاه فرق کردم چو فجر^(۷)

ولا تزر وازرة وزر أخرى (۸)

که حمال سود و زیان خودم^(۹)

(۱) بوستان ص ۱۵۰

(۲) سورة ق : ۳۰

(۳) بوستان ص ۱۶۷

(۴) سورة الاحراف : ۵۳

(۵) بوستان ص ۱۸۳

(۶) سورة البقرة : ۱۸۷

(۷) بوستان ص ۱۸۳

(۸) سورة الانعام : ۱۶۴

(۹) بوستان ص ۲۰۳

☆

من جاء بالحسنة فله عشر امثالها (۱)

نکوکاری از مردم نیکرای یکی را بده می نویسد خدای (۲)

☆

هو الذی جعل لکم اللیل لتسکنوا فیه والنهار مبصرا (۳)

شب از بهر آسایش تست و روز مه روشن و مهر گیتی فروز (۴)

☆

ولقد زینا السماء الدنیا بمصایح (۵)

خود و ماه و پروین برای تواند قنادیل سقف سرای تواند (۶)

☆

تبت یدا ابی لهب و تب (۷)

یکی زجر کردش که تبت یدا ک (۸)

☆

و تعز من تشاء و تذلل من تشاء (۹)

عزیزی و خواری تو بخشی و بس عزیز تو خواری نیند ز کس (۱۰)

(۱) سورة الانعام : ۱۶۰

(۲) بوستان ص ۲۰۳

(۳) سورة یونس : ۶۷

(۴) بوستان ص ۲۰۹

(۵) سورة الملک : ۵

(۶) بوستان ص ۲۰۹

(۷) سورة اللهب : ۱

(۸) بوستان ص ۲۳۴

(۹) سورة آل عمران : ۲۶

(۱۰) بوستان ص ۲۴۱

و ما من دابة في الارض الا على الله رزقها و يعلم مستقرها و
مستودعها (۱)

يا بنی انها ان تك مثقال حبة من خردل فتكن في صخرة أو في السموات
أو في الارض یات بها الله ان الله لطیف خبیر (۲)

حاجت موری بعلم غیب بداند در بن چاهی بزیر صخره صما (۳)

حاجت موری و اندیشه کمتر حیوانی

بر تو پوشیده نماند که سمعی و بصیری (۴)

بل الانسان على نفسه بصيرة (۵)

هر کسی گو مصلحت بینند کار خویش را (۶) (۷)

والذين كفروا أعمالهم كسراب بقيعة يحسبه الظمآن ماء (۸)

تشنه مسکین آب پندارد سراب (۹)

(۱) سورة هود : ۶

(۲) سورة لقمان : ۱۶

(۳) غزلیات ص ۱

(۴) مواعظ ص ۱۴۵

(۵) سورة القيامة : ۱۴

(۶) غزلیات ص ۸

(۷) گلستان ص ۵۹ : من آنم که من دانم

(۸) سورة النور : ۳۹

(۹) غزلیات ص ۱۵

☆

وَإِنَّهُ لَقَسَمٌ لِّتَوْعَمَلُونَ عَظِيمٌ (۱)

قسم بجان تو گفتن طریق عزت نیست

بخاکپای تو و آن هم عظیم سو کند است (۲)

☆

وَمَا أُبْرِئُ نَفْسِي (۳)

و ما ابریء نفسی و لا ازکیها

که هر چه نقل کنند از بشر در امکانست (۴)

☆

هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ (۵)

لیکن بر ابروانش سحر همین نباشد (۶)

☆

سَيَجْهَلُ اللَّهُ بَعْدَ عَمْرٍوسَ (۷)

پس از دشواری آسانست ناچار (۸)

☆

يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفْرُ (۹)

قل لمن يبغي فرارا منه هل اى سلوة أم على التقدير انى ابتغى اين المفر (۱۰)

(۱) سورة الواقعة : ۷۶

(۲) غزلیات ص ۳۴

(۳) سورة يوسف : ۵۳

(۴) غزلیات ص ۴۷

(۵) سورة الاحقاف : ۷

(۶) غزلیات ص ۱۰۹

(۷) سورة الطلاق : ۷

(۸) غزلیات ص ۱۴۷

(۹) سورة القيامة : ۱۰

(۱۰) غزلیات ص ۱۵۷

✽

یوم ترونها تذهل کل مرضعة عما أرضعت (۱)

روز رستاخیز کانجا کس نپردازد بکس

من نپردازم بکس از گفتگوی یار خویش (۲)

✽

إنا عرضنا الأمانة على السموات والأرض فأبين أن يحملنها و أشفقن

منها و حملها الانسان انه كان ظلوما جهولا (۳)

مرا گناه خودت تو برم

که عشق بار گران بود و من ظلوم جهول (۴)

مست بیخوشتن از خمر ظلومست و جهول (۵)

من آن ظلوم جهولم که اولم گفتمی

چه خواهی از ضعفا ای کریم و از جهال

مرا تحمل باری چگونه دست دهد

که آسمان و زمین بر نتافتند و جبال (۶)

فان اعتزلوكم فلم يقاتلوكم والفقوا اليكم السلم فما جعل الله لكم عليهم

سبيلا (۷)

لا تحلوا قتل من ألقى السلم (۸)

ما بمسکینی سلاح انداختیم

(۱) سورة الحج : ۲

(۲) غزليات ص ۱۸۷

(۳) سورة الاحزاب : ۷۲

(۴) غزليات ص ۱۹۲

(۵) غزليات ص ۳۴۰

(۶) مواعظ ص ۴۴

(۷) سورة النساء : ۹۰

(۸) غزليات ص ۱۹۴

☆

یا ایها الذین آمنوا لاتقربوا الصلوة و أنتم سکاری (۱)
نماز مست شریعت روا نمیدارد (۲)

☆

صبغة الله و من احسن من الله صبغة (۳)
ور بصد پاره ام کنی زین رنگ بنگردم که صبغة اللهم (۴)

☆

هل جزاء الاحسان الا الاحسان (۵)
نپندارم که بد باشد جزای خوبکرداران (۶)

☆

لکم دینکم ولی دین (۷)
مرا شکیب نمیباشد ای مسلمانان
ز روی خوب لکم دینکم ولی دینی (۸)

☆

والصبح اذا تنفس (۹)
صبحی که مشام جان عشاق خوشبوی کند اذا تنفس (۱۰)

(۱) سورة النساء : ۴۳

(۲) غزلیات ص ۲۰۰

(۳) سورة البقرة : ۱۳۸

(۴) غزلیات ص ۲۳۷

(۵) سورة الرحمن : ۶۰

(۶) غزلیات ص ۲۵۰

(۷) سورة الكافرون : ۶

(۸) غزلیات ص ۳۵۱

(۹) سورة التکویر : ۱۸

(۱۰) غزلیات ص ۳۶۱

عبس وتولی (۱)

استأنسه وان تعبس (۲)

استقبله وان تولى

فاعرضوا فارسلنا عليهم سيل العرم (۳)

جائی که تیغ قهر بر آرد مهابت
ویران کند بسیل عرم جنت سبا (۴)

لااله الا هو يحيى و يميت (۵)

الذى خلق السموات والارض (۶)

سبحان من يميت و يحيى و لا اله
الا هو الذى خلق الارض والسما (۷)

و ما ينطق عن الهوى ان هو الا وحي يوحى علمه شديد القوى (۸)

الهامش از جلیل و پیامش ز جبرئیل

رایش نه از طبیعت و نطقش نه از هوی (۹)

اذا الشمس كورت (۱۰)

معنی چه گفته اند بزرگان پارسا (۱۱)

دانی که در بیان اذا الشمس كورت

(۱) سورة عبس : ۱

(۲) غزلیات ص ۳۶۱

(۳) سورة سبا : ۱۶

(۴) مواعظ ص ۱

(۵) سورة الاعراف : ۱۵۸

(۶) سورة الفرقان : ۵۹

(۷) مواعظ ص ۱

(۸) سورة النجم : ۵-۳

(۹) مواعظ ص ۲

(۱۰) سورة التکویر : ۱

(۱۱) مواعظ ص ۲

وحفظاً من كل شیطان مارد .. الا من خطف الخطفة فاتبعه شهاب ثاقب (۱)
 سنان دولت او دشمنان دولت و دین را
 چنان زند که سنان ستاره دیو لعین را (۲)

ونكتب ما قدموا وآثارهم وكل شیء احصیناه فی امام مبین (۳)
 تو خواهی نیک و خواهی بد کن امروز ای پسر کاینجا
 عمل گر بد بود و نیک بر عامل رقم گردد (۴)

وهو الذى خلق الليل والنهار والشمس والقمر (۵)
 خلق السموات والارض وجعل الظلمات والنور (۶)
 بحر آفرید و برّ و درختان و آدمی
 خورشید و ماه و انجم و لیل و نهار کرد (۷)

سبحان الذى اسرى بعبده لیلاً (۸)
 وعده دیدار هر کسی بقیامت
 لیلة اسرى شب وصال محمد (۹)

(۱) سورة الصافات : ۷-۱۰

(۲) مواعظ ص ۶

(۳) سورة يس : ۱۲

(۴) مواعظ ص ۱۵

(۵) سورة الانبياء : ۳۳

(۶) سورة الانعام : ۱

(۷) مواعظ ص ۱۶

(۸) سورة الاسراء : ۱

(۹) مواعظ ص ۲۰

ان الانسان لكفور (۱)

ان الانسان لربه لكنود (۲)

هر که بر خود نشناسد کرم بار خدای

دولش دیر نماند که کفورست و کنود^(۳)

ولو يؤاخذ الله الناس بماكسبوا مترك على ظهورها من دابة (۴)

این همه پرده که بر کرده ما می پوشی گر بتقصیر بگیری نگذاری دیار^(۵)

و سخر لكم الشمس والقمر دائبين وسخر لكم الليل والنهار (۶)

پاك و بی عیب خدائی که بتقدیر عزیز ماه و خورشید مسخر کند و لیل و نهار^(۷)

اذا رأيتهم حسبهم لؤلؤاً منثوراً (۸)

دورسته لؤلؤ منظوم در دهان داری عبارت لب شیرین چو لؤلؤ منثور^(۹)

(۱) سورة الحج : ۶۶

(۲) سورة العاديات : ۶

(۳) مواعظ ص ۲۴

(۴) سورة فاطر : ۴۵

(۵) مواعظ ص ۲۷

(۶) سورة ابراهيم : ۳۳

(۷) مواعظ ص ۲۷

(۸) سورة الدھر : ۱۹

(۹) مواعظ ص ۳۶

☆

عیناً فیها تسمى سلسبیل (۱)

وأنهار من عسل مصفی (۲)

جای دیگر نعیم بهار خدای چشمه سلسبیل و جوی عسل (۳)

☆

ونحن نسبح بحمدك و نقدر لك (۴)

یسبح له فیها بالغدو والاصال رجال (۵)

یقدسون له بالخفی والاعلان یسبحون له بالغدو والاصال (۶)

☆

لقد خلقنا الانسان فی احسن تقویم (۷)

دریغ خلعت دیبای احسن التقویم بر آستین تنعم طراز زیبائی (۸)

ای پربروی احسن التقویم (۹)

☆

متكئين على رفرف خضر و عبقري حسان (۱۰)

دامن مکش ز صحبت ایشان که در بهشت

دامن کشان «مندس خضرند و عبقری (۱۱)

(۱) سورة الدهر : ۱۸

(۲) سورة محمد : ۱۵

(۳) مواعظ ص ۳۷

(۴) سورة البقرة : ۳۰

(۵) سورة النور : ۳۶ - ۷

(۶) مواعظ ص ۴۳

(۷) سورة التين : ۴

(۸) مواعظ ص ۶۷

(۹) مواعظ ص ۲۰۸

(۱۰) سورة الرحمن : ۷۶

(۱۱) مواعظ ص ۷۷

انما المؤمنون اخوة (۱)

زنهار پند من پدرانه است گوش گیر

بیگانگی موز که در دین برادری (۲)

فلا تحسبن الله مخلف وعده رسله ان الله عزيز ذو انتقام (۳)

لهم البشرى فى الحياة الدنيا و فى الآخرة لا تبدل لكلمات الله ذلك

هو الفوز العظيم (۴)

فلا تحسبن الله مخلف وعده بان لهم دار الكرامة والبشرى (۵)

والعصر ان الانسان لفى خسر (۶)

ربحت الهدى ان كنت عامل صالح وان لم تكن والعصر انك فى خسر (۷)

من يضل الله فلا هادى له (۸)

معشر اللاتمين من يضل الله بعيد بأنه يستقيم (۹)

(۱) سورة الحجرات : ۱۰

(۲) مواعظ ص ۷۷

(۳) سورة ابراهيم : ۴۷

(۴) سورة يونس : ۶۴

(۵) مواعظ ص ۹۳

(۶) سورة العصر : ۱-۲

(۷) مواعظ ص ۹۴

(۸) سورة الاعراف : ۱۸۶

(۹) مواعظ ص ۱۰۳

فذرهم يخوضوا ويلعبوا حتى يلاقوا يومهم الذي يوعدون (۱)

وان عتبوا ذرهم يخوضوا ويلعبوا فلي بك شغل عن ملامة عاتب (۲)

واذا مروا باللغو مروا كراماً (۳)

واذا خاطبهم الجاهلون قالوا سلاماً (۴)

ما على العاقل من لغوى اذا مروا كراماً لكن الجاهل ان خاطبني قلت سلاماً (۵)

اخواناً على سرر متقابلين (۶)

يا فاعل الذنب هل ترضى لنفسك فى قيد الاسارى و اخوان على سرر (۷)

ولا يشفعون الا لمن ارتضى (۸)

اگر خدای نباشد ز بنده خشنود شفاعت همه پیغمبران ندارد سود (۹)

(۱) سورة الزخرف : ۸۳

(۲) مواعظ ص ۱۰۴

(۳) سورة الفرقان : ۷۲

(۴) سورة الفرقان : ۶۳

(۵) مواعظ ص ۱۰۸

(۶) سورة الحجر : ۴۷

(۷) مواعظ ص ۱۱۱

(۸) سورة الانبياء : ۲۸

(۹) مواعظ ص ۱۲۵

☆

انما امره اذا اراد شيئاً ان يقول له كن فيكون (۱)

قضای کن فیکونست حکم بار خدای (۲)

☆

يوم يحمى عليها في نار جهنم فتكوى بها جباههم (۳)

فردا شنیده که بود داغ زر و سیم

خودوقت مرگ مینهداین مرده ريك داغ (۴)

☆

والليل اذا ادبر (۵)

والنهار اذا جليها (۶)

اگر نه واسطه موی و روی او بودی خدای خلق نکفتی قسم بلیل و نهار (۷)

☆

الذين يستمعون القول فيتبعون احسنه اولئك الذين هداهم الله واولئك هم

اولوالالباب (۸)

خذوه فغلوه (۹)

بشنو که از سعادت جاوید بر خوری ورنشوی خذوه فغلّوه پای دار (۱۰)

(۱) سورة يس : ۸۲

(۲) مواعظ ص ۱۲۶

(۳) سورة التوبة : ۳۵

(۴) مواعظ ص ۳۳

(۵) سورة المدثر : ۳۳

(۶) سورة الشمس : ۳

(۷) مواعظ ص ۱۷۸

(۸) سورة الزمر : ۱۸

(۹) سورة العنق : ۳۰

(۱۰) مواعظ ص ۱۷۸

☆

ولا يحيق المكر السيء الا باهله (۱)

تو راستی کن و با گردش زمانه بساز که مکر هم بخداوند مکر گردد باز (۲)

☆

ان الله اصطفى آدم ونوحاً وآل ابراهيم وآل عمران على العالمين (۳)

يا عبادي الذين آمنوا (۴)

فسوف يأتي الله بقوم يحبهم و يحبونه (۵)

برگزیدندت ای گل خرم از گلستان اصطفی آدم

حلقه از عبادی اندر گوش خلعتی از یحبهم بردوش (۶)

☆

ثم رددناه اسفل سافلين (۷)

کادمی کو نه در مقام خودست أسفل السافلين دیو و ددست (۸)

(۱) سورة فاطر : ۴۳

(۲) مواظ ص ۱۷۹

(۳) سورة آل عمران : ۳۳

(۴) سورة العنكبوت : ۵۶

(۵) سورة المائدة : ۵۳

(۶) مواظ ص ۲۰۷

(۷) سورة التين : ۵

(۸) مواظ ص ۲۰۸

مَا خَذَ سَعْدِي مِنَ الْحَدِيثِ

عن النبی - ص : « ان العبد يقول : اللهم اغفر لی - وهو معرض عنه - ثم يقول : اللهم اغفر لی - وهو معرض عنه - ثم يقول : اللهم اغفر لی . فيقول الله - سبحانه - للملائكة : ألا ترون الى عبدی ؟ سألتنی المغفرة - وأنا معرض عنه - ثم سألتنی المغفرة - وأنا معرض عنه - ثم سألتنی المغفرة . علم عبدی أنه لا يغفر الذنوب الا انا ؛ اشهد کم أنى قد غفرت له » (١) .

هرگاه که یکی از بندگان گناه کار پریشان روزگار دست انابت بامید اجابت بدرگاه حق - جل و علا - بردارد ایزد - تعالی - در وی نظر نکند ، بازش بخواند باز اعراض کند بازش بتضرع و زاری بخواند حق - سبحانه و تعالی - فرماید : یا ملائکتی قد استحييت من عبدی و ليس له غیری فقد غفرت له . دعوتش را اجابت کردم و حاجتش بر آوردم که از بسیاری دعا و زاری بنده همی شرم دارم (٢) .

کرم بین و لطف خداوند گار گناه بنده کرده است و او شرمسار (٣)

السلطان ظل الله في الارض (٤) .

ابوبکر سعد بن زنگی ظل الله - تعالی - فی ارضه (٥) .

(١) عدة الداعی ص ١٤٥ .

(٢) کلستان ص ٢-٣ .

(٣) کلستان ص ٣ ، و یادداشت های آقای محمد مجیبی الزنجانی .

(٤) الجامع الصغير ج ٢ ص ٣٨ ، والحكمة الخالدة ص ١٧٩ .

(٥) کلستان ص ٤ .

در بارگاه شاه جهان پناه سایه کردگار و پرتو لطف پروردگار^(۱)
الناس علی دین ملوکهم او ملیکهم (۲) .

لاجرم كافة انام از خواص و عوام بمحبت او گراییده اند که الناس علی دین
ملوکهم^(۳) .

کل مولود یولد علی الفطرة حتی یكون ابواه یهودانه وینصرانه (۴)
أما بنده امیدوارست که در صحبت صالحان تربیت پذیرد و خوی خردمندان
گیرد که هنوز طفولت و سیرت بغی و عناد در نهاد او متمکن نشده و در خبرست :
کل مولود یولد علی الفطرة فأبواه یهودانه وینصرانه ویمجسانه^(۵) .

قال النبی - ص: «مثل ما بعثنی الله به من الهدی والعلم، کمثل غیث اصاب
ارضا، فكانت منها طائفة طيبة، قبلت الماء؛ فأنبتت الکالا* والعشب الكثير. وکان
منها اجادب امسکت الماء، فنفع الله بها الناس، فشربوا منها، وسقوا، وزرعوا.
واصاب طائفة منها اخرى؛ انما هی قیعان لاتمسک ماء، و لا تنبت کالا*» (۶)
باران که در لطافت طبعش خلاف نیست

در باغ لاله روید و در شوره بوم خس^(۷)

(۱) گلستان ص ۸ - ۹ .

(۲) اللؤلؤ المصروع ص ۹۵ ، و مجمع الامثال ص ۶۸۸ .

(۳) گلستان ص ۴ .

(۴) الامالی ج ۴ ص ۲ ، واحیاء علوم الدین ج ۳ ص ۱۲ .

(۵) گلستان ص ۱۹ .

(۶) ریاض الصالحین ص ۲۷۸ .

(۷) گلستان ص ۲۰ .

لا راحة مع الحسد (۱)

حسود را چکنم کو خود برنج درست (۲)

الا تـا نخـ واهی بلا بر حسود که آن بخت برگشته خود در بلاست (۳)

شها بخون عدو ریختن شتاب مکن که خود هلاک شوند از حسد بخون شکم (۴)

روی النعمان بن بشیر ، قال : سمعت رسول الله - ص - يقول : « انما

المؤمنون كجسد رجل واحد ، اذا اشتكى عضو من اعضائه ، اشتكى جسده اجمع

واذا اشتكى مؤمن اشتكى المؤمنون » (۵) .

بنی آدم اعضای یکدیگرند که در آفرینش ز یک گوهرند

چو عضوی بدرد آورد روزگار دگر عضو ها را نماند قرار (۶)

قال رسول الله - ص : « الا اخبركم بأشد من هؤلاء . من ملك نفسه عند

الغضب » (۷) .

بلی مرد آنکس است از روی تحقیق

که چون خشم آیدش باطل نگوید (۸)

(۱) مائة كلمة ص ۴ .

(۲) گلستان ص ۲۱ .

(۳) گلستان ص ۱۹۶ .

(۴) مواعظ ص ۴۷ .

(۵) عوارف المعارف ج ۱ ص ۲۲۴ - ۵ .

(۶) گلستان ص ۲۵ .

(۷) المجتبی ص ۲۲ .

(۸) گلستان ص ۴۹ .

☆

لی وقت مع اللہ ؛ لایسعدنی فیہ ملک مقرب ، و لا نبی مرسل (۱)
 خواجه عالم - علیہ السلام - گفت : لی مع اللہ ؛ وقت لایسعدنی فیہ ملک مقرب ،
 و لا نبی مرسل (۲) .

☆

القناعة ما لا ینفد (۳) (۴) .
 مطلب گر توانگری خواهی
 قناعت توانگر کند مرد را (۶)
 قناعت کن ای نفس بر اندکی
 که سلطان و درویش بینی یکی (۷)

☆

قال ابوهريرة : لقد دارت كلمة العرب ؛ زر غباً تزدد حبا الي ان سمعت
 من الرسول - صلى الله عليه و آله و اصحابه - ولقد قالها لي (۸) .
 ابوهريره - رضی اللہ عنہ - هر روز بخدمت مصطفی - صلی اللہ علیہ - آمدی .
 گفت : یا اباهریره ؛ زرنی غباً تزدد حباً (۹) .

☆

على - ع : العلماء ورثة الانبياء (۱۰) .
 میراث پیغمبران یافتم یعنی علم (۱۱) .

- (۱) اللؤلؤ المصروع ص ۶۶ ، و شرح تعرف ج ۲ ص ۵۳ ، و یادداشت های آقای مجتبی مینوی .
 (۲) گلستان ص ۵۹ .
 (۳) نهج البلاغة ج ۳ ص ۲۳۶ .
 (۴) لاکنز أغنى من القناعة - نهج البلاغة ج ۳ ص ۲۴۲ .
 (۵) گلستان ص ۷۲ .
 (۶) بوستان ص ۱۶۶ .
 (۷) بوستان ص ۱۶۸ .
 (۸) الصداقة والصدق ص ۵۶ .
 (۹) گلستان ص ۷۳ .
 (۱۰) تذكرة الانبياء ص ۴۶ .
 (۱۱) گلستان ص ۸۸ .

غنى المرء فى الغربة وطن ، والفقر فى الوطن غربة (۱) .

منعم بکوه و دشت و بیابان غریب نیست

هر جا که رفت خیمه زد و خوابگاه ساخت

و آنرا که بر مراد جهان نیست دسترس

در زاد و بوم خویش غریبست و ناشناخت (۲)

مطربن عکاس ، رفعه : « اذا قضى الله لرجل ان يموت بأرض جهل له ،

اليها حاجة .

و انشد :

اذا ما حمام المرء كان ببلدة دعتة اليها حاجة فيطير (۳) (۴)

کبوتری که دگر آشیان نخواهد دید

قضا همی بردش تا بسوی دانه دام (۵)

مدارة الناس صدقة (۶) .

جز این چاره نداشتند که با او بمصالحت گرایند و باجرت مسامحت نمایند

کل مداراة صدقة (۷) .

(۱) نهج البلاغة ج ۳ ص ۱۶۴ ، ومجمع الامثال ص ۴۴۳ .

(۲) گلستان ص ۱۰۵ .

(۳) روض الاخيار ص ۲۸۶ ، وعین الادب والسیاسة ص ۳۷ ، والاصابة ج ۳ ص ۴۰۳ .

(۴) محاضرات الادباء ج ۲ ص ۲۱۹ :

اذا ما امرؤ حانت عليه منية بأرض اتاها مكرها لا تطوعا

(۵) گلستان ص ۱۰۶ .

(۶) لباب الاداب ص ۳۲۰ .

(۷) گلستان ص ۱۰۸ .

یا ابابکر ، ما فتح رجل باب مسألة يريد بها كثرة الا زاد الله بها قلة (۱)
هر که بر خود در سؤال گشود تا بمیرد نیازمند بود (۲)

انا معاشر الانبياء امرنا ان نكلم الناس على قدر عقولهم (۳)
لختی باندیشه فرو رفت و گفت غالب اشعار او درین زمینه بزبان پارسیست
اگر بگوئی بفهم نزدیکتر باشد کلم الناس علی قدر عقولهم (۴)

من تاب قبل ان تطلع الشمس من مغربها تاب الله عليه (۵)
در توبه همچنان بازست بحکم حدیث که لایغلق علی العباد حتی تطلع الشمس
من مغربها (۶)

يا ابن آدم لاتحمل هم يومك الذي لم ياتك على يومك الذي قد أتاك (۷)
غم فردا نشاید خورد امروز (۸)
راحت عاجل بتشویش محنت آجل منغص کردن خلاف رای خردمندست (۹)

(۱) لباب الآداب ص ۳۰۵

(۲) گلستان ص ۱۱۳

(۳) سفينة البحار ج ۲ ص ۲۱۴ و یادداشت های آقای مجتبی مینوی

(۴) گلستان ص ۱۳۶

(۵) ریاض الصالحین ص ۹

(۶) گلستان ص ۱۴۳

(۷) نهج البلاغة ج ۳ ص ۲۱۷

(۸) گلستان ص ۱۵۸

(۹) گلستان ص ۱۵۸

اعدى عدوك نفسك التى بين جانبيك (۱)

بزرگى را بر سیدم در معنی این حدیث که اعدا عدوك نفسك التى بين جانبيك (۲)

الفقر فخرى و به افتخر (۳)

گفتا نشیندی که پیغمبر - علیه السلام - گفت : الفقر فخرى (۴)

الفقر سواد الوجه فى الدارين (۵)

در خبرست : الفقر سواد الوجه فى الدارين (۶)

اليد العليا خير من اليد السفلى وابدأ بمن تعول (۷)

و ابنای جنس ما را بمرتبه ایشان که رساند وید علیا بید سفلی چه ماند (۸)

كاد الفقر ان يكون كفرا وكاد الحمد ان يكون سبق القدر (۹)

درویش بى معرفت نیار آمد تا فقرش بکفر انجامد کاد الفقر ان يكون كفرا (۱۰)

(۱) كشف المحجوب ص ۲۶۰ ، و روش الاخيار ص ۱۶۰

(۲) گلستان ص ۱۶۷

(۳) سفينة البحار ج ۲ ص ۳۷۸ ، واللؤلؤ الرصوع ص ۵۵

(۴) گلستان ص ۱۶۹

(۵) سفينة البحار ج ۲ ص ۳۷۸

(۶) گلستان ص ۱۶۹

(۷) الجامع الصغير ج ۲ ص ۲۰۶ ، والمجتبى ص ۲۴

(۸) گلستان ص ۱۷۰

(۹) الجامع الصغير ج ۲ ص ۸۹

(۱۰) گلستان ص ۱۷۰

حفت الجنة بالمكاره (۱)

(۲) نعيم بهشت را دیوار مکاره درپیش

وجنات عدن حفت بمکاره (۳)

هر بهشتی که در جهان خداست دوزخی کرده‌اند بر گذرش (۴)

احب حبيبك هونأما عسى ان يكون بغيضك يومأما. وابغض بغيضك

هونأما عسى ان يكون حبيبك يومأما (۵)

هر آن سرّی که داری با دوست در میان منه چه دانی که وقتی دشمن گردد.

و هر گزندی که توانی بدشمن مرسان که باشد که وقتی دوست شود (۶)

اشتدّی ازمة تنفر جي (۷)(۸)

(۹) شدت نیکان روی در فرج دارد

(حدیث قدسی) مثل العلم بالاعمل كمثل الشجر بالثمر (۱۰)

(۱) الجامع الصنیر ج ۱ ص ۱۴۸

(۲) گلستان ص ۱۷۴

(۳) مواعظ ص ۹۲

(۴) مواعظ ص ۱۸۰

(۵) نهج البلاغة ج ۳ ص ۲۱۷

(۶) گلستان ص ۱۸۰

(۷) الجامع الصنیر ج ۱ ص ۴۲

(۸) علی - ع : «عند تناهى الشدة تكون الفرجة» نهج البلاغة ج ۳ ص ۲۳۶

(۹) گلستان ص ۱۹۶

(۱۰) تذکرة المؤمنین ص ۱۷۳

عالم بی عمل درخت بی بر^(۱)

آدمی را که جان معنی نیست در حقیقت درخت بی ثمرست^(۲)

بار درخت علم ندانم مگر عمل با علم اگر عمل نکنی شاخ بی بری^(۳)

لا احمسى ثناء عليك انت كما اثنيت على نفسك (۴)

که خاصان درین ره فرس رانده اند بلا احمسى از تک فرو مانده اند^(۵)

قال رسول الله - صلى الله عليه وسلم : «انا سيد ولد آدم يوم القيامة و لا

فخر . وانا اول من تنشق عنه الارض و لا فخر . و بيدى لواء الحمد و لا فخر .

آدم فمن دونه تحت لوائى و لا فخر» (۶)

شفیع الوری خواجۀ بعث و نشر امام الهدی صدر دیران حشر^(۷)

كنت نبيا و آدم بين الماء والطين (۸)

بلند آسمان پیش قدرت خجل تو مخلوق و آدم هنوز آب و گل^(۹)

لولاك لولاك ما خلقت الافلاك (۱۰)

(۱) کستان ص ۱۹۷

(۲) غزلیات ص ۳۸

(۳) مواعظ ص ۷۶

(۴) التعرف ص ۷۵ ، و اساس الاقتباس ص ۱۳ ، و كشف المحجوب ص ۳۵۵ و ۳۷۲ و ۴۳۲

(۵) بوستان ص ۶

(۶) کفایة الطالب اللیب ج ۲ ص ۲۲۰ و ۲۲۱-۲ و ۲۲۴ و ۲۱۸ ، و الاتحافات السنیة

ص ۱۲۶ ، و التعرف ص ۴۲

(۷) بوستان ص ۴

(۸) اللؤلؤ المرصوع ص ۶۱ ، و عوارف المعارف ج ۱ ص ۶۴

(۹) بوستان ص ۶

(۱۰) اللؤلؤ المرصوع ص ۶۶

ترا عزّ لولاك تمكين بسست نای توطه ویس بسست^(۱۱)

☆

و لدت فی زمن الملك العادل - یعنی کسری (۲)

سزد گر بدورش بنازم چنان که سید بدوران نوشین روان^(۱۲)

☆

من لم يخف من الله خف منه^(۴)

از آنکو ترسد ز داور بترس^(۵)

☆

سبعة للعبد تجرى بعد موته: من علم علما ، او أجرى نهرا ، او حفر بئرا

او بنی مسجدا ، او اورث مصحفا ، او ترك ولدا صالحا يدعوله ، او صدقة تجرى له بعد موته^(۶)

نمرد آنکه ماند پس ازوی بجای پل و خانی و خان و مهمانسرای^(۷)

☆

اعدائك : عدوك و عدو صديقك و صديق عدوك^(۸)

نخواهد شدن دشمن دوست دوست^(۹)

☆

نجا المخفون (۱۰)

(۱) بوستان ص ۶

(۲) سرح العيون ج ۱ ص ۴۹-۵۰ ، واللؤلؤ المرصوع ص ۹۹

(۳) بوستان ص ۸

(۴) اللؤلؤ المرصوع ص ۹۳

(۵) بوستان ص ۱۵

(۶) روض الأخبار ص ۹۲

(۷) بوستان ص ۱۸

(۸) نهج البلاغة ج ۳ ص ۲۲۵

(۹) بوستان ص ۳۵

(۱۰) النهاية ج ۱ ص ۳۰۷

سبکبار مردم سبکتر روند^(۱)

☆

من حفر لاخيه حفرة وقع فيها^(۲)

تو ما راهمی چاه کنیدی براه
بسر لاجرم درفتادی بچاه^(۳)

☆

علی - ع : « اياك و دعوة المظلوم فانما سأل الله حقه ، وان الله لا يمنع
من ذی حق حقه »^(۴)

کجا دستگیرد دعای ویت
دعای ستمدیدگان در پیت^(۵)

ز سوز سینه فریاد خوانان
چنان پرهیز کردند که از سم^(۶)

☆

الدنيا ساعة فاجعلها طاعة^(۷)

که دنیا همین ساعتی بیش نیست^(۸)

☆

الاحسان يقطع اللسان^(۹)

گر اندیشه باشد ز خصمت گزند
بتعوین احسان زبانش ببند^(۱۰)

(۱) بوستان ص ۴۲ .

(۲) اللؤلؤ والمرصوع ص ۷۹ ، ومجمع الامثال ص ۶۳۸ .

(۳) بوستان ص ۴۳ .

(۴) روض الابخار ص ۲۵۶ .

(۵) بوستان ص ۴۶ .

(۶) مواعظ ص ۴۵ .

(۷) اللؤلؤ والمرصوع ص ۳۶ .

(۸) بوستان ص ۵۷ .

(۹) مائة كلمة ص ۶ .

(۱۰) بوستان ص ۶۰ .

✱

ان الیتیم اذا بکی اهتز له العرش (۱)

الا تا نگرید که عرش عظیم
بلرزد همی چون بگرید یتیم^(۲)

✱

علی - ع : « لا تبیعوا الآخرة بالدنيا ، و لا تستبدلوا الفناء بالبقاء ، و لا

تجعلوا یقینکم شکا ، و لا علمکم جهلا » (۳)

کجا عقل یا شرع فتوی دهد
که اهل خرد دین بدینا دهد^(۴)

✱

ان رجلا رای کلبا یا کل الثری من العطش ، فأخذ الرجل خفه ، فجعل یغرف

له به حتی ارواه. فشکر الله له فأدخله الجنة (۵)

یکی در بیابان سگی تشنه یافت	برون از رمق در حیاتش نیافت
کله دلو کرد آن پسندیده کیش	چو حبل اندر آن بست دستار خویش
بخدمت میان بست و بازو گشاد	سک ناتوان را دمی آب داد
خبر داد پیغمبر از حال مرد	که داور گناهان ازو عفو کرد
الا گر جفا کاری اندیشه کن	وفا پیش گیر و کرم پیشه کن
کسی با سگی نیکوئی گم نکرد	کجا گم شود خیر با نیکمرد ^(۶)

(۱) بخارالانوار مج ۱۶ ص ۱۲۰.

(۲) بوستان ص ۷۰.

(۳) غررالبحکم ص ۱-۲۵۰.

(۴) بوستان ص ۷۲.

(۵) یادداشتهای آقای مجتبی مینوی - صحیح البخاری ؛ هامش ج ۱ ص ۵۴.

(۶) بوستان ص ۷۹.

عن علی بن ابی طالب ع - قال : « لما أتى بسبا یا طیء ، وقفت جاریة عطاء لعساء . فلما رايتها أعجبت بها ، وقلت : لاطلبنها من النبی . فلما تكلمت أنسیت جمالها بفصاحتها . فقالت : یا محمد ان رأیت ان تخلی عني ، ولا تشمت بی احياء العرب ؛ فانی ابنة سيد قومی . و ان ابی كان يفك العانی ، ويشبع الجائع ، و يكسو العاری ، ولم یرد طالب حاجة قط . أنا ابنة حاتم الطائی . فقال النبی : یا جاریة ، هذه صفة المؤمن . ولو كان ابوك مسلما لترحمنا عليه . خلوا عنها ، فان اباهما كان یحب مكارم الاخلاق » (۱)

نکردند منشور ایمان قبول	شنیدم که طی در زمان رسول
گرفتند از ایشان گروهی اسیر	فرستاد لشکر بشیر نذیر
که ناپاک بودند و ناپاکدین	بفرمود کشتن بشمشیر کین
بخواهید ازین نامور حاکم	زنی گفت من دختر حاتم
که مولای من بود از اهل کرم	کرم کن بجای من ای محترم
گشادند زنجیرش از دست و پای	بفرمان پیغمبر نیکرای
که رانند سیلاب خون بیدریغ	در آن قوم باقی نهادند تیغ
مرا نیز با جمله گردن بزن	بزاری بشمشیر زن گفت زن
بتنها و یارانم اندر کمند	مروت نبینم رهائی ز بند
بسمع رسول آمد آواز وی	همی گفت و گریان بر احوال طی
که هرگز نکرد اصل و گوهر خطا ^(۲)	بیخشود آن قوم دیگر عطا

(۱) سرح الیون ج ۱ ص ۱۱۴ ، والاغانی ج ۱۶ ص ۹۳ .

(۲) بوستان ص ۸۸-۹۰ .

قال عدی بن حاتم : قلت للنبی - ص - ان ابی کان یطعم المساکین ،
و یعنق الرقاب ، ویصل الرحم ، فهل له فی ذلك أجر؟ قال : ان أباک رام امرأ
فأدرکة - یعنی الذکر (۱)

چو حاتم اگر نیستی کام وی نبردی کس اندر جهان نام طی
تنا ماند از آن نامور در کتاب ترا هم ثنا ماند و هم ثواب
که حاتم بدان نام و آوازه خواست تو سعی و جهد ازی برای خداست (۲)

أحسن الی من اساء الیک ، واعف عمن جنی علیک (۳) (۴) (۵)
بدی را بدی سهل باشد جزا اگر مردی أحسن الی من أسا (۶)

الصدقة تسد سبعین بابا من الشر (۷)

حدیث درست آخر از مصطفی است

که بخشایش و خیر دفع بلاست (۸)

(۱) شرح العیون ج ۱ ص ۱۱۴ ، والبداية والنهاية ج ۲ ص ۲۱۳ .

(۲) بوستان ص ۹۰ .

(۳) غرر الحکم ص ۴۳ - ؛ .

(۴) « ذکر علی - علیه السلام - انه وجد فی قائمة سیف من سیوفه [ای ؛ رسول الله] صحیفة

فیها ثلاثة أحرف : صل من قطعک ، و قل الحق - ولو علی نفسك ، وأحسن الی من أساء الیک ،
الامالی للصدوق ص ۴۴ .

(۵) قال سفیان : الاحسان ان تحسن الی من اساء الیک - عوارف المعارف ج ۲ ص ۲۳۰ .

(۶) بوستان ص ۹۱ .

(۷) احیاء علوم الدین ج ۱ ص ۱۷۷ .

(۸) بوستان ص ۹۶ .

النبي - ص : « بالصبر يتوقع الفرج ، و من يدمن قرع الباب يلج » (۱)(۲)

همی گفت غلغل کنان از فرح
و من دق باب الکرم انفتح^(۳)
هر که دایم حلقه بر سندان زند
ناگهش روزی بباشد فتح باب^(۴)

بالتواضع تكون الرفعة (۵)

تواضع سر رفعت افزادت
تواضع گزین بلندیت باید
چو خواهی که در قدر والاری
تواضع ترتفع لاتعل تندم^(۶)
تکبر بخاک اندر اندازدت^(۷)
که آن با رانیست سلم جزاین^(۸)
ز شیب تواضع ببالا رسی^(۹)

علی - ع : « اذا حلت التقادیر ضلت التدابیر » (۱۰)(۱۱)

(۱) منهاج الیقین ص ۱۴۵ .

(۲) مبادی، اللغة ص ۳۸ :

يمجز عن القرع دخل

من قرع الباب ولم

(۳) بوستان ص ۱۰۷ .

(۴) مواعظ ص ۱۱۵ .

(۵) غرر الحكم ص ۱۰۵ .

(۶) بوستان ص ۱۲۳ .

(۷) بوستان ص ۱۲۳ .

(۸) بوستان ص ۱۴۳ .

(۹) مواعظ ص ۱۴۹ .

(۱۰) مائة كلمة ص ۶ .

(۱۱) ابن عباس : « اذا جاء القدر غشى البصر » مجمع الامثال ص ۲۶ .

أجل چون بخونش بر آورد دست قضا چشم باریک بینش بیست^(۱)

قضاء عشق در آمد بدوخت چشم درایت^(۲)

شیوه عشق اختیار اهل ادب نیست بل چو قضا آید اختیار نماند^(۳)

زور بازوی شجاعت بر نتابد با أجل

چون قضا آمد نماند قوت رای رزین^(۴)

☆

حدیث قدسی : « کبزر زرع علی الصفا » (۵)

هر آن کافکند تخم بر روی سنگ جوی وقت دخلش نیاید بچنگ^(۶)

☆

علی - ع : « سرك أسیرك ، فاذا تكلمت به صرت أسیره » (۷)

سخن تا نگومی برو دست هست چو گفته شود یابد او بر تو دست^(۸)

☆

كل يحصد ما زرع ویجزی بما صنع (۹)

بجز کشته خویشتن ندروی^(۱۰)

(۱) بوستان ص ۱۶۰.

(۲) غزلیات ص ۸۲.

(۳) غزلیات ص ۱۱۹.

(۴) مواعظ ص ۹۰.

(۵) تذکرة المؤمنین ص ۱۷۳.

(۶) بوستان ص ۱۶۴.

(۷) دوض الاخیار ص ۱۸۱.

(۸) بوستان ص ۱۷۹.

(۹) غرر الحکم ص ۱۷۳.

(۱۰) بوستان ص ۱۸۰.

(۱۱) کانچه خود کاشته باشم دروم

☆

المرء مخبوء تحت لسانه (۲)

تفکر شبی با دل خویش کرد که پوشیده زیر زبانت مرد^(۱۲)

☆

من نظر فی عیب نفسه اشتغل عن عیب غيره (۴)

مکن عیب خلق ای خردمند فاش بعیب خود از خلق مشغول باش^(۵)

☆

لا تتبع عيوب الناس ، فان لك من عيوبك - ان عقلت - ما يشغلك من ان تعيب أحدا (۶)

کسی پیش من در جهان عاقلست که مشغول خود وز جهان غافلست^(۷)

☆

قال أمير المؤمنين - ع : «الدعاء ترس المؤمن» (۸)

الدعاء يرد البلاء (۹)

غنیمت شمارند مردان دعا که جوشن بود پیش تیر بلا^(۱۰)

(۱) غزلیات ص ۲۳۵.

(۲) مائة كلمة ص ۳.

(۳) بوستان ص ۱۸۰.

(۴) نهج البلاغة ج ۳ ص ۲۴۵.

(۵) بوستان ص ۱۸۲.

(۶) غرر الحكم ص ۲۴۹.

(۷) بوستان ص ۱۸۹.

(۸) عدة الداعي ص ۵.

(۹) الجامع الصغير ج ۲ ص ۱۷.

(۱۰) بوستان ص ۱۹۲.

قال النبي - صلى الله عليه وآله : «خذ من الدهر ما صفا ، ومن العيش ما كفى ، ودع الظلم والجفا . فان العمر قصير ، والناقد بصير » (١) (٢) (٣) (٤)
بزرگان چه گفتند خذ ما صفا (٥)

ان لكل شجرة ثمرة ، وثمره القلب الولد (٦)
درختیست بالای جان پرورش ولد میوه نازنین در برش (٧)

عليكم بالسنا والسنوت (يعنى العسل) فان فيهما شفاء من كل داء الا
السام (وهو الموت) (٨) .

(١) الاتنا عشرية ص ٦٠

(٢) ديك الجن :

خذ من زمانك ما صفا ودع الذى فيه الكدر

فالعمر اقصر مدة من أن يمحى بالغير

(بإدداشتهاى آقاى مجتبى مینوى - محاضرات الادب ج ١ ص ٣٢١)

(٣) ابن ابى خازم :

خذ من الدهر ما كفى و من العيش ما صفا

(عيون الاخبار ج ٣ ص ١٠٩)

(٤) ابن سكرة الهاشمى :

خذ من الدهر ما صفا لك منه ودع الفكر فى بنات الطريق

اى شىء يكون اطيب من كآ من رحيق شيبه يريق عشيق

(٥) بوستان ص ٢٠٣ .

(٦) الجامع الصغير ج ١ ص ٩٦ ، و منهاج اليقين ص ٢٦٢ .

(٧) بوستان ص ٢٠٦ .

(٨) الجامع الصغير ج ٢ ص ٦٣ ، والرحمة فى الطب والحكمة ص ١١ .

سرشتست باری شفا در غسل نه چندانکه زور آورد با أجل
عسل خوش کند زندگان را مزاج ولی درد مردن ندارد علاج^(۱)

الناس نیام ؛ اذا ماتوا انتبهوا (۲) .

کنون باید ای خفته بیدار بود چو مرگ اندر آرد ز خوابت چسود^(۳)
بخواب و لذت شهوت گذاشتند حیات
کنون که زیر زمین خفته اند بیدارند^(۴)

الوقت سيف قاطع ، لو لم تقطعه بالطاعات لقطعك بالفوات (۵) .

مکن عمر ضایع بافسوس و حیف که فرصت عزیزست والوقت سیف^(۶)

ماضي يومك فائت ، و آتیه متهم ، و وقتك مغتنم . فبادر فيه فرصة
الامكان ، و اياك بان تثق بالزمان (۷) (۸) .

چو دی رفت و فردا نیامد بدست

حساب از همین یکنفس کن که هست^(۹)

(۱) بوستان ص ۲۱۴ .

(۲) مائة كلمة ص ۳ ، واللؤلؤ الرصوع ص ۹۵ .

(۳) بوستان ص ۲۲۵ .

(۴) مواعظ ص ۱۲۴ .

(۵) منهاج اليقين ص ۱۴۷ ، و اساس الاقنباس ص ۷۱ ، و كشف المعجوب ص ۴۸۲ .

(۶) بوستان ص ۲۲۶ ، و مواعظ ص ۲۱۹ .

(۷) غرر الحكم ص ۲۳۶ .

(۸) عين الادب والرياسة ص ۱۷ :

ما مضى فات والمؤمل غيب و لك الساعة التي أنت فيها
(۹) بوستان ص ۲۲۷ .

سعدیا دی رفت و فردا همچنان موجود نیست
در میان این و آن فرصت شمار امروز را ^(۱)

علم لا یصلحک ضلال (۲) .
علمی که ره بحق ننماید جهالتست ^(۳)

قال رسول الله - ص : «مثل الذی یتعلم فی صغره ، کالنفش علی الصخر .
والذی یتعلم فی کبره کالذی یکتب علی الماء ، (۴) (۵) .

نقش بر سنگ نبشتست بطوفان نرود ^(۶)
مهر مهریست که چون نقش حجر می نرود ^(۷)

اهل الجنة جرد مرد کحل ، لا یفنی شبابهم ، و لا تبلی ثیابهم (۸) .
بخت جوان دارد آنکه با تو قرینست

پیر نکردد که در بهشت برینست ^(۹)
اینست بهشت اگر شنیدی
کز دیدن آن جوان شود پیر ^(۱۰)

(۱) غزلیات ص ۸ .

(۲) تذکرة المؤمنین ص ۱۶۵ .

(۳) غزلیات ص ۳۲ .

(۴) شرح المقامات الحریریة ج ۲ ص ۳۴۸ .

(۵) العفظ فی الصخر کالنفش علی الحجر - اللؤلؤ المرصوع ص ۳۴ .

(۶) غزلیات ص ۱۴۲ .

(۷) غزلیات ص ۱۴۳ .

(۸) الجامع الصغیر ج ۱ ص ۱۱۰ .

(۹) غزلیات ص ۴۸ .

(۱۰) غزلیات ص ۱۶۴ .

من عشق فکتهم وعفا فمات فهو شهيد (۱) .

بیحسرت از جهان نرود هیچکس بدر

الا شهيد عشق بتیر از کمان دوست (۲)

قتیل عشق شهيد است و قاتلش غازی (۳)

اتركوا الترك ما تركوكم (۴) .

نگفتمت که بترکان نظر مکن سعدی

چو ترك ترك نگفتی تحملت باید (۵)

فقال رسول الله - صلى الله عليه وسلم : > يا معشر الانصار ، أما تسمعون
الى ما يقول سيدكم [أى ؛ سعد بن عبادة] ؟ > قالوا : لا تلمه ، فانه رجل
غیور . . . (۶) .

سختم آید که بهر دیده ترا مینگردند

سعدیا غیرت آید نه عجب سعد غیور (۷)

(۱) الجامع الصغير ج ۲ ص ۱۷۶ ، واللؤلؤ المصنوع ص ۸۷ .

(۲) غزلیات ص ۵۶ .

(۳) غزلیات ص ۳۲۳ .

(۴) تذکرة الموضوعات ص ۱۱۴ .

(۵) غزلیات ص ۱۴۸ .

(۶) جامع البیان فی تفسیر القرآن > تفسیر - والدین یرمون أذواجهم و لم یکن لهم شهداء

. . . الایة > ج ۱۸ ص ۵۸ - یادداشتهای آقای احمد فرامرزی .

(۷) غزلیات ص ۱۶۳ .

✱

حب الوطن من الايمان (۱) (۲) .

سعدیا حب وطن گرچه حدیثیست صحیح

توان مرد بسختی که من اینجا زادم^(۳)

✱

انما النساء لعب ؛ فمن اتخذ لعبة فليستحسنها (۴) .

خوب را گو پلاس در بر کن که همان لعبت نگارین است^(۵)

✱

ماخلا قصير من حکمة ، ولاطويل من حماقة (۶) .

بالای دراز را خرد کم باشد^(۷)

✱

لو كان بعدى نبي لكان عمر بن الخطاب (۸) .

دیگر عمر که لایق پیغمبری بدی گرخواجه رسل نبدی ختم انبیا^(۹)

(۱) اساس الاقتباس ص ۱۲۳ ، واللؤلؤ المرصوع ص ۳۳ .

(۲) دیوان علی - ع - ص ۲۱ :

فموت الفتى خير له من مقامه بداد هوان بین واش و حاسد

(۳) غزلیات ص ۲۰۴ .

(۴) روض الاخیار ص ۱۸۱ .

(۵) غزلیات ص ۳۷۴ .

(۶) اللؤلؤ المرصوع ص ۶۸ ، و اخبار الحمقى والمفلقين ص ۱۴ ، و الاستاذ ناجی علی

محفوظ - ثمرات الاوراق ج ۱ ص ۱۲۹ .

(۷) غزلیات ص ۳۸۴ .

(۸) الجامع الصغير ج ۲ ص ۱۳۱ .

(۹) مواعظ ص ۲ .

(سورة هل أتى) : روت الخاصة والعامة أن هذه الايات نزلت في
علي - ع - (۱) .

کس را چه زور و زهره که وصف علی کند

جبار در مناقب او گفته هل أتى (۲)

نظر رسول الله - ص - الى جبرئيل بين السماء والارض على كرسي
من ذهب ، وهو يقول : لاسيف الا ذوالفقار ، ولافتى الا علي (۳) .

زور آزمای قلعه خیب ——— ر که بند او

در یکدگر شکست بیازوی لافتی (۴)

في حديث علي - ع - ان درعه كانت صدرآ بالظهر . فقل له : لو احترزت
من ظهرك . فقال : اذا مكنت من ظهري فلا وألت (۵)

مردی که در مصاف زره پیش بسته بود

تا پیش دشمنان ندهد پشت برغزا (۶)

إذا احب الله عبداً ابتلاه (۷)(۸)

(۱) التبيان ج ۲ ص ۷۳۵ ، والكشاف ج ۴ ص ۶۷۰ ، وجوهرة الكلام ص ۵۶ .

(۲) مواعظ ص ۳ .

(۳) سفينة البحار ج ۲ ص ۳۸۰ ، واللؤلؤ الرصوع ص ۱۰۱ ، ونبایع المودة ص ۴۹ .

(۴) مواعظ ص ۳ .

(۵) النهاية ج ۴ ص ۱۸۹ .

(۶) مواعظ ص ۳ .

(۷) احیاء علوم الدین ج ۴ ص ۱۵۳ .

(۸) لباس النعم للموام ، و جوشن البلاء للمخواس - كشف المحجوب ص ۵۴ .

خاصان حق همیشه بلیت کشیده اند

هم بیشتر عنایت و هم بیشتر عنا^(۱)

☆

السعيد من سعد في بطن أمه . والشقي من شقي في بطن أمه (۲)

تا روز اولت چه نبشتهست بر جبین

زیرا که در ازل سعدا اند و اشقیا^(۳)

نبشته بود که این ناجیست و آن مأخوذ^(۴)

☆

انما يعرف الفضل لاهل الفضل اهل الفضل (۵) (۶)

تو قدر فضل شناسی که اهل فضلی و دانش (۷) (۸)

☆

لاداء اعيان الجهل (۹)

داروی تربیت از پیر طریقت بستان کادمی را بتر از علت نادانی نیست^(۱۰)

(۱) مواعظ ص ۳ .

(۲) التعرف ص ۳۵ .

(۳) مواعظ ص ۴ .

(۴) مواعظ ص ۱۲۶ .

(۵) الجامع الصغير ج ۱ ص ۱۰۴ .

(۶) ابوالمتاهية :

انما يعرف ذا الفضل — من الناس ذووه

(انوارالربيع ص ۱۶۱ ، والانوارالزاهية ص ۲۹۵)

(۷) مواعظ ص ۶ .

(۸) و غزليات ص ۲۱۰ :

بصر روشنم از سرمه خاک دو تست قیمت خاک تو من دائم کاهل بصرم

(۹) مائة كلمة ص ۴ .

(۱۰) مواعظ ص ۱۰ .

من سل سیف البغی قتل به (۱۰)

ستم گر نیز روزی کشته تیغ ستم گردد (۲)

الدنیا قنطرة؟؟ (۳)

دنیا که جسر آخرتش خواند مصطفی

جای نشست نیست بیاید گذار کرد (۴)

دنیا پلیست بر گذر راه آخرت (۵)

فاغتنم الحیاة قبل الموت ، والقوة قبل الضعف ، والصحة قبل السقم ؛ قبل

ان تؤخذ بالکظم و يحال بینک و بین العمل (۶)

ای که دستت میرسد کاری بکن پیش از آن که تو نیاید هیچ کار (۷)

ان جبریل علیه السلام قال : لله دون العرش سبعون حجابا ، لودنونا من

احدهما لاحرقتنا سبعات وجه ربنا (۸)

لاحترقت من سبعات الجلال (۹)

لودنت الفكرة من حجبہ

(۱) نهج البلاغة ج ۳ ص ۲۳۵ .

(۲) مواعظ ص ۱۵ .

(۳) مجمع الامثال ص ۲۴۲ .

(۴) مواعظ ص ۱۷ .

(۵) مواعظ ص ۱۴۵ .

(۶) تاریخ مدینه دمشق ج ۱۲ ص ۹۱ .

(۷) مواعظ ص ۳۳ .

(۸) النهاية ج ۲ ص ۱۴۱ .

(۹) مواعظ ص ۴۲ .

کتاب امیر المؤمنین علی - ع - الی سلمان - رحمه الله - و هو بالمدائن
والیا علیها : « اما بعد فان الدنيا مثلها مثل الحية ؛ لین مسها ، یقتل سمها . فاقفل
ما یعجبک فیها » (۱)

مکن به چشم ارادت نگاه در دنیا

که پشت مار بنقش است وزهر او قتال (۲)

الدنيا مزرعة الآخرة (۳)

زمین دنیا بستان زرع آخر تست

چو دست میدهدت تخم دولتی بفشان (۴)

ان الشيطان ليخاف منك يا عمر (۵) (۶)

چنان رمند و دوند اهل بدعت از نظرش

که از مسیحا دجال و از عمر شیطان (۷)

(۱) الحکمة الخالدة ص ۱۱۱

(۲) مواعظ ص ۴۳

(۳) اللؤلؤ المصنوع ص ۳۶

(۴) مواعظ ص ۵۳

(۵) صحیح الترمذی ج ۲ ص ۲۹۳

(۶) « انی لا نظر الی شیاطین الانس و الجن قد فروا من عمر » صحیح الترمذی ج ۲ ص

۲۹۴ - و تراجع سيرة عمر بن الخطاب ج ۲ ص ۳۸۹-۹ ، و تاريخ الخلفاء ص ۱۱۷ ، والجامع

الصغير ج ۱ ص ۸۱

(۷) مواعظ ص ۵۵

لما تلا رسول الله - صلى الله عليه وسلم - قوله - تعالى - فمن ير داله ان يهديه يشرح صدره للاسلام . قيل له ما هذا الشرح ؟ فقال : «ان النور اذا قذف في القلب انشرح له الصدر، وانفسح» قيل: فهل لذلك من علامة؟ قال - صلى الله عليه وسلم - : «نعم» التجافى عن دار الغرور، والانا بة الى دار الخلود، والاستعداد للموت قبل نزوله» (١) (٢)

جهان سراى غرورست و دبو نفس وهوا (٣)

ان الاسلام بدأ غربيا، وسيعود كما بدأ؛ فطوبى للغرباء. (٤)
و فى الخبر المروى دين محمد يعود غربيا مثل مبتدأ الامر (٥)

يوشك بنو قنطوراء [يعنى الترك و الصين] ان يخرجوا اهل العراق من عراقيهم (٦)

و عترة قنطوراء فى كل منزل تصيح بأولاد البرامك من يشرى (٧)

عن ابي عبد الله - عليه السلام - قال: «فحاسبوا انفسكم قبل ان تحاسبوا» (٨)

(١) احياء علوم الدين ج ١ ص ٦٣ ، و احاديث مثنوى ص ١٣٥ - شرح تعرف ج ١ ص ٦٣
و ج ٣ ص ٤٦

(٢) على ع : «الدنيا غرور حامل ، وزخرف زائل» المجتنى ص ٤١

(٣) مواءم ص ٨٤

(٤) النهاية ج ٣ ص ١٥٢

(٥) مواءم ص ٩٢

(٦) النهاية ج ٣ ص ٢٧٩

(٧) مواءم ص ٩٣

(٨) سفينة البحار ج ١ ص ٢٥٠

پیش از آن کن حساب خود که ترا دیگری در حساب گیرد سخت^(۱)

☆

أحب للناس ما تحب لنفسك (۲) (۳)

هر چه بر نفس خویش نپسندی نیز بر نفس دیگری میسند^(۴)

هر بد که بخود نمی پسندی با کس مکن ای برادر من^(۵)

چیست دانی سر دینداری و دانشمندی

آن روا دار که گر بر تو رود پسندی^(۶)

☆

كل الصيد في جوف الفرا (۷)

وكل الصيد في جوف الفرا^(۸) بأى فضيلة أسمى اليكم

(۱) مواعظ ص ۱۵۴ .

(۲) الجامع المنير ج ۱ ص ۱۱ .

(۳) یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی - دیوان ناصر خسرو ص ۱۵۱ :

چونکه بجوئی همی آزار من کر نپسندی ز من آزار خویش

☆

بنگر و با کس مکن ان ناسزا آنچه نداویش سزاوار خویش

آنچه از تو نیک نیاید مکن داور خود باش بمنقار خویش

(۴) مواعظ ص ۱۶۶ .

(۵) مواعظ ص ۱۸۷ .

(۶) مواعظ ص ۱۸۹ .

(۷) المجتبی ص ۱۸ ، ومجمع الامثال ص ۵۲۰ .

(۸) مواعظ ص ۱۸۹ .

انى اظل عند ربى يطعمنى ويسقینى (۱) (۲) (۳)

صاحب دل لا ینام قلبی مهمان اُییت عند ربی (۴)

ان الرسالة والنبوة قد انقطعت فلا رسول بعدى ولا نبى (۵)

در وصف تو لا نبی بعدی خود و وصف تو و زبان سعدی (۶)

لولاك ما خلقت الافلاك (۷)

ای چشم و چراغ اهل ینش مقصود وجود آفرینش (۸)

(۱) طبقات الصوفية ص ۳۳۹ .

(۲) «انى لست كأحدكم ؛ انى ابيت عند ربى ، يطعمنى ويسقینى» - كشف المعجوب ص ۴۱۶ .

(۳) یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی - دیوان جمال‌الدین اصفهانی ص ۵
خواب تو ولا ینام قلبی خوان تو ایت عند ربی

(۴) مواعظ ص ۲۰۳ .

(۵) الجامع الصغیر ج ۱ ص ۸۰ ، و كشف اليقين ص ۲۲

(۶) مواعظ ص ۲۰۳ .

(۷) اللؤلؤ المرصوع ص ۶۶ .

(۸) مواعظ ص ۲۰۳

مآخذ سعدی من الحکم و الأمثال

قال ذوالنون : مارجع من رجع الا من الطريق ، و ما وصل اليه احد
فرجع عنه (۱)

بخاطر داشتم که چون بددرخت گل رسم داهنی پر کنم هدیه اصحاب را .
چون برسیدم بوی گلم چنان مست کرد که دامنم از دست برفت .

ای مرغ سحر عشق ز پروانه بیاموز
کان سوخته را جان شد و آواز نیامد

این مدعیان در طلبش بیخبراند
کانرا که خبر شد خبری باز نیامد (۲)

وگر سالکی محرم راز گشت	ببندند بر وی در باز گشت
کسی را درین بزم ساغر دهند	که داروی بیهوشیش در دهند
کسی ره سوی گنج قارون نبرد	وگر برد ره باز بیرون نبرد (۳)

☆
قال الخلیل : ماضاق مکان علی اثنين متحاین. و الدنيا لاتسع اثنين
متباغضین (۴) (۵)

ده درویش در گلیمی بخشبند و دوپادشاه در اقلیمی نگنجند (۶)

☆
لايجتمع فحلان فی اجمة (۷)

دو پادشاه در اقلیمی نگنجند (۸)

(۱) التعرف ص ۹۹ ، و عوارف المعارف ج ۴ ص ۳۱۱ .

(۲) گلستان ص ۳ .

(۳) بوستان ص ۴ .

(۴) نزهة الالباء ص ۱۰۶ .

(۵) یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی :

گلیمی بخشبند ده پارسا بملکی نگنجند دو پادشا

(۶) گلستان ص ۱۷ .

(۷) یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی - ابن الاثیر ، أوائل ۱۹۴ (کذا ۱)

(۸) گلستان ص ۱۷ .

درون مملکتی چون دو پادشا گنجد^(۱)

☆

الصحة لا يعرف مقدارها الا من أصابه مرض^(۲)

قدر عافیت کسی داند که بمصیبتی گرفتار آید^(۳)

کسی قیمت تندرستی شناخت که يك چند بیچاره در تب گذاخت^(۴)

☆

الى ان يجيء الترياق قد مات الملسوع^(۵)

تا تریاق از عراق آورده شود مارگزیده مرده بود^(۶)

☆

عبدالله بن علي بن محمد التميمي : شتان ما بين نائب يتوب من الزلات ،

و نائب يتوب من الغفلات ، و نائب يتوب من رؤية الحسنات^(۷) (۸)

عاصیان از گناه توبه کنند عارفان از عبادت استغفار^(۹)

☆

سئل رويهم عن التصوف ، فقال : الصوفي هو الذي لا يملك شيئا ، و لا

يملكه شيء (۱۰) (۱۱)

(۱) غزليات ص ۸۶ .

(۲) الذخائر والاعلاق ص ۱۷۶ .

(۳) گلستان ص ۲۳ .

(۴) بوستان ص ۲۱۰ .

(۵) مجمع الامثال ص ۷۸ .

(۶) گلستان ص ۳۲ .

(۷) الرسالة الفشيرية ص ۴۷ .

(۸) قالت رابعة : استغفر الله من قلة صدقي في قولي استغفر الله - التعرف ص ۶۴ .

(۹) گلستان ص ۵۴ .

(۱۰) گلستان ص ۵۴ .

(۱۱) روض الاغيار ص ۶۷ .

(۱۱) ابوالحسن نوری : الصوفي الذي لا يملك و لا يملك - كشف المحجوب ص ۴۲ .

هر که از مال وقف چیزی بدزد قطعش لازم نیاید و الفقیر لایمملک هر چه درویشانراست وقف محتاجانست (۱)

واعجباً تنبه الحيوانات باللیل، فتصوت، و انت غافل . و يحك اذا فتحت
عينيك في الدجی ، فصح بقلبك
قم بنا یاخی لما تنمی
قم فقد صاحت الديوك ونادت
و اطرء النوم بالعزيمة عنا
لا تكون الديوك اطرء منا (۲)

یاد دارم که شبی در کاروانی همه شب رفته بودم و بحر در کنار بیشه‌ای خفته، شوریده‌ای که در آن سفر همراه ما بود نعره‌ای برآورد و راه ییابان گرفت و يك نفس آرام نیافت چون روز شد گفتمش آن چه حالت بود؟ گفت بلبلان را دیدم که بنالش در آمده بودند از درخت و کبکان از کوه و غوکان در آب و بهایم از بیشه. اندیشه کردم که مروت نباشد همه در تسبیح و من بغفلت خفته.

دوش مرغی بصبح مینالید عقل و صبرم برد و طاقت و هوش
یکی از دوستان مخلص را مگر آواز من رسید بگوش
گفت باور نداشتم که ترا بانگ مرغی چنین کند مدهوش
گفتم این شرط آدمیت نیست مرغ تسبیح گوی و من خاموش (۳)
اشتر بشعر عرب در حالتست و طرب

گر ذوق نیست ترا کز طبع جانوری (۴)

(۱) گلستان ص ۶۲ .

(۲) البدهش ص ۴۲۷ .

(۳) گلستان ص ۷۰ .

(۴) غزلیات ص ۳۰۵ .

بلبلان وقت کل آمد که بنالند از شوق

نه کم از بلبل مستی تو بنال ای هشیار ^(۱)

آدمی زاده اگر در طرب آمد نه عجب

سرو در باغ برقص آمده و بید و چنار ^(۲)

تو گر برقص نیائی شگفت جانوری

ازین هوا که درخت آمدست در جولان ^(۳)

✽

إذا ذكر جليستك عندك أحداً بالسوء فاعلم أنك ثانیه (۴)

هر که عیب دگران پیش تو آورد و شمرد

بی گمان عیب تو پیش دگران خواهد برد ^(۵)

هر آنکو برد نام مردم بعار تو چشم نکو گوئی از وی مدار

که اندر قفای تو گوید همان که پیش تو گفت از پس مردمان ^(۶)

امروز اگر نکوهش من کرد پیش تو

فردا نکوهش تو کند پیش دیگری ^(۷)

✽

اویس القرنی : السلامة فی الوحدة (۸)

(۱) مواعظ ص ۲۶ .

(۲) مواعظ ص ۲۶ .

(۳) مواعظ ص ۵۴ .

(۴) میجانی الادب ج ۲ ص ۷۴ - الکشکول .

(۵) کلستان ص ۵۶ .

(۶) بوستان ص ۱۸۹ .

(۷) مواعظ ص ۱۹۰ .

(۸) کشف المحجوب ص ۱۰۱ .

از آن تاریخ ترك صحبت گفتیم وطریق عزلت گرفتیم والسلامة فی الوحدة^(۱)

☆

لا تسكن الحكمة بطناً مليء طعاماً (۲)

اندرون از طعام خالی دار تا درو نور معرفت بینی^(۳)

☆

جهد المقل افضل من غنى المكثر (۴)

صبر درویش به که بذل غنی^(۵)

☆

اضيق السجون معاشرۃ الاضداد (۶)

قیاس کن که چه حالم بود درین ساعت

که در طویله نا مردمم بیاید ساخت^(۷)

پارسا را بس اینقدر زندان که بود همطویله رندان^(۸)

نه عجب گر فرو رود نفسش عندلیبی غراب هم قفسش^(۹)

چو طوطی کلاغش بود همنفس غنیمت شمارد خلاص از قفس^(۱۰)

(۱) گلستان ص ۵۷ .

(۲) معاضرات الادباء، ج ۱ ص ۳۰۲ .

(۳) گلستان ص ۶۸ .

(۴) القدا الفرید ج ۱ ص ۲۳۵ .

(۵) گلستان ص ۷۲ .

(۶) روض الاخیار ص ۲۲۳ .

(۷) گلستان ص ۷۴ .

(۸) گلستان ص ۱۳۲ .

(۹) گلستان ص ۱۹۱ .

(۱۰) بوستان ص ۱۹۳ .

دانی چه جفامیرود از دست رقیبت حیفت که طوطی و زغن هم فغانند (۱)

انتزاع العادة شدید (۲)

خوی بد در طبیعتی که نشست ندهد جز بوقت مرگ از دست (۳)

الناس يحبون الحياة لياكلوا ، وأنا آكل لا حيا (۴)

خوردن برای زیستن و ذکر کردنست

تو معتقد که زیستن از بهر خوردنست (۵)

رضی من الوفاء باللقاء (۶)

عطای او را بلقای او بخشیدم (۷)

یسیره یدل علی کثیره (۸)

اندک دلیل بسیاری باشد و مثنی نمودار خرواری (۹)

(۱) غزلیات ص ۱۳۳ .

(۲) مجمع الامثال ص ۶۷۷ .

(۳) گلستان ص ۸۴ .

(۴) شرح دیوان المتنبی ج ۴ ص ۲۱۵ .

(۵) گلستان ص ۹۰ .

(۶) مجمع الامثال ص ۲۵۶ .

(۷) گلستان ص ۹۴ .

(۸) المجتبی ص ۸۶ .

(۹) گلستان ص ۹۵ .

☆

إذا أراد الله اهلاک النملة انبت لها جناحين (۱) .

- ماذا أخاضك يا مغرور في الخطر حتى هلكت فليت النمل لم يطر (۲)
آن نشیندی که فلاطون چه گفت مور هم-ان به که نباشد پرش (۳)
چه برسر آیدازین شوق غالبم دانی همانچه مودچه را برسر آمد از پر خویش (۴)

☆

و أما الاجابة فهي سنة مؤكدة (۵) .

اجابت دعوت سنت است (۶)

☆

رب رمية من غير را (۷) .

- گاه باشد که کودکی نادان بغلط بر هدف زند تیری (۸)

☆

امرؤ القيس : رضيت من الغنيمة بالاياب (۹) .

امیر از غره بدید و بشنید و بخندید گفت ای حکیم از من چیزی بخواه گفت :
جامه خود می خواهم اگر انعام فرمائی رضینا من نوالک بالرحیل (۱۰) .

(۱) مجمع الامثال ص ۷۷ ، والتاریخ الیمینی ص ۱۵۵ .

(۲) کلستان ص ۹۶ .

(۳) کلستان ص ۹۶ -

(۴) غرلیات ص ۱۸۶ .

(۵) احیاء علوم الدین ج ۲ ص ۹ .

(۶) کلستان ص ۱۱۳ .

(۷) مجمع الامثال ص ۲۶۴ .

(۸) کلستان ص ۱۱۳ .

(۹) مجمع الامثال ص ۲۵۶ ، والفاخر ص ۱۹۹ ، و نزهة ذوی الکیس ص ۳۳ .

(۱۰) کلستان ص ۱۱۹ .

امیدوار بود آدمی بخیر کسان

مرا بخیر تو امید نیست شمرسان^(۱)

☆

أشأم من غراب البین (۲) .

نعیب غراب البین در پرده الحان اوست^(۳)

یا غراب البین یالیت بینی و بینک بعد المشرقین^(۴)

☆

أنجس ما یكون الكلب اذا اغتسل (۵) (۶) .

سگ بدریای هفتگانه بشوی

که چو تر شد پلید تر باشد^(۷)

نجس از پیرهن شبلی و معروف پیوشد

همه دانند که از سگ نتوان شست پلیدی^(۸)

☆

هیئات تضرب فی حدید بارد (۹) .

(۱) کلستان ص ۱۱۹ .

(۲) مجمع الامثال ص ۳۳۰ .

(۳) کلستان ص ۱۲۰ .

(۴) کلستان ص ۱۳۲ .

(۵) مجمع الامثال ص ۶۸۸ .

(۶) شرح المصنوع به علی غیر أهله ص ۴۹۲ :

ما از ددت حین ولیت الا خسة

(۷) کلستان ص ۱۵۴ .

(۸) مواعظ ص ۱۹۰ .

(۹) مجمع الامثال ص ۷۲۷ .

والكلب أنجس ما يكون اذا اغتسل

دم گرم من در آهن سرد او اثر نمیکند^(۱)

درد دل با سنگدل گفتن چسود باد سردی میدهم در آهنت^(۲)

هر آنکسم که نصیحت همیکند بصبوری

بهرزه باد هوا میدمد بر آهن سردم^(۳)

☆

العقرب . . وعامة هذا النوع اذا حملت الانثى منه يكون حتفها في ولادتها
لأن اولادها اذا استوى خلقها تاكل بطنها و تخرج فتموت الام (۴) .

در تصانیف حکما آورده اند که گزرم را ولادت معهود نیست چنانکه دیگر
حیوانات را بل احشای مادر را بخورند و شکمش را بدرند و راه صحرا گیرند^(۵)

☆

أنفقت مالی و حیح الجمل (۶) .

حاجی تو نیستی شتر است^(۷)

☆

قول لقمان لابنه : يا بني لا تكن النملة أكيس منك تجمع في صيفها
لثانها (۸) .

مور گرد آورد بتابستان تا فراغت بود زمستانش^(۹)

(۱) کلستان ص ۱۵۸ .

(۲) غزلیات ص ۷۸ .

(۳) غزلیات ص ۲۰۵ .

(۴) حیاة العیوان ج ۲ ص ۱۱۲ ، والاستاذ ناجی علی محفوظ - کتاب العیوان «مصر ۱۳۲۳»

ج ۵ ص ۹ .

(۵) کلستان ص ۱۶۰ .

(۶) مجمع الامثال ص ۶۸۸ .

(۷) کلستان ص ۱۶۲ .

(۸) نثارالقلوب ص ۹۷ .

(۹) کلستان ص ۱۶۹ .

دعا اعرابی : اللهم انی اعوذ من فقر ملب ، ومن ضرع الی غیر محب (۱)

عرب گوید اعوذ بالله من الفقر المکب وجوار من لایحب (۲)

عاهر بن الظرب : رب زارع لنفسه حاصد سواه (۳) (۴) .

برنج و سعی کسی نعمتی بچنگ آرد

دگر کس آید و بی سعی و رنج بردارد (۵)

مع کل ثمرة زنبور (۶) .

هر کجا که گلست خارست و باخمر خمارست و بر سر گنج مارست و آنجا که

در شاهوار است نهنگ مردم خوارست (۷)

گنج و مار و گل و خار و غم و شادی بهمند (۸)

خار و گل درهمند و ظلمت و نور عسل و شهد و نشتر و زنبور (۹)

ان للحیطان آذاناً (۱۰) .

(۱) المجتبی ص ۷۶ - ۷ .

(۲) گلستان ص ۱۶۹ .

(۳) مجمع الامثال ص ۲۶۵ .

(۴) مجمع الامثال ص ۲۶۶ : رب ساع لقاءه

(۵) گلستان ص ۱۷۱ .

(۶) مجمع الامثال ص ۶۶۲ .

(۷) گلستان ص ۱۷۴ .

(۸) گلستان ص ۱۷۵ ، و غزلیات ص ۱۳۱ .

(۹) مواعظ ص ۲۰۵ .

(۱۰) مجمع الامثال ص ۷۸ .

- پیش دیوار آنچه گوئی هوش دار تا نباشد در پس دیوار گوش^(۱)
مکن پیش دیوار غیبت بسی بود کز پشش گوش دارد کسی^(۲)

☆

زین فی عین والد ولد (۳) .

همه کس را عقل خود بکمال نماید و فرزند خود بجمال^(۴)

راست میخواهی بچشم خارپشت خارپشتی خوشتر است از قاقمی^(۵)

☆

عقیل بن علفه المرى : من یلق أبطال الرجال یکلم (۶)

هر که با بزرگان ستیزد خون خود ریزد^(۷)

☆

ایاک و مشورة النساء فان رایهن الی أفن (۸)

مشورت با زنان تباهست^(۹)

☆

قیل لیوسف علیه السلام: مالک لاتشبع ، وفی یدک خزائن الارض ؟ فقال:

انی اذا شبت نسیت الجائعین (۱۰)

(۱) گلستان ص ۱۸۱ .

(۲) بوستان ص ۱۷۹ .

(۳) مجمع الامثال ص ۲۸۳ .

(۴) گلستان ص ۱۸۵ .

(۵) مواعظ ص ۱۹۳ .

(۶) مجمع الامثال ص ۶۴۷ .

(۷) گلستان ص ۱۸۹ .

(۸) المعاسن والاضداد ص ۲۰۷ .

(۹) گلستان ص ۱۹۰ .

(۱۰) روض الاخیار ص ۱۷۱ .

یوسف صدیق - علیه السلام - در خشک سال مصر سیر نخوردی تا گرسنگان فراموش نکند^(۱)

✱

شهاب الدین السهروردی: لست تقدر أن تزدد فی الرزق المقسوم ، والامر المكتوب^(۲)

دو چیز محال عقلست : خوردن بیش از رزق مقسوم ، و مردن پیش از وقت معلوم^(۳)

جهد رزق ار کنی و گر نکنی

برساند خدای عزّ و جل

ور روی در دهان شیر و پلنگ

نخوردند مگر بروز أجل^(۴)

نشاید خوردن الارزق مقسوم^(۵)

✱

ان تناسب حال السامع لتكون ابلغ تأثيراً واحسن موقعا^(۶)

حکایت بر مزاج مستمع گوی

اگر خواهی که دارد باتو میلی^(۷)

(۱) گلستان ص ۱۹۴ .

(۲) عین الادب والسیاسة ص ۲۳۶ .

(۳) گلستان ص ۱۹۵ .

(۴) گلستان ص ۱۹۵ .

(۵) غزلیات ص ۲۳۶ .

(۶) ادب الدنيا والدين ص ۲۲۳ ، ومنهاج الیقین ص ۴۷۲ .

(۷) گلستان ص ۱۹۹ .

اخف حلماً من بعير (۱) (۲)

حلم شتر چنانکه معلومست اگر طفلی مهارش گیرد و صد فرسنگ بردگرددن
از متابعتش نییچد (۳)

من عرف بالصدق جاز كذبه ، ومن عرف بالكذب لم يجز صدقه (۴)

یکی را که عادت بود راستی خطائی رود در گذارند ازو
وگر نامور شد بقول دروغ دگر راست باور ندارند ازو (۵)

من لم يتعظ بغيره وعظ الله به غيره (۶)

بند گیر از مصائب دگران تا نگیرند دیگران بتوبند (۷)

(۱) مجمع الامثال ص ۲۱۱ .

(۲) یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی - حذیقة الحقیقة ص ۲۰۳ - ۴ .

آن یکی خیره داشتی برسید	که مرا و را چنان مسخر دید
که چرا با چنین قد و قامت	کودکی را همی کنی طاعت
هیکلت بس شکر فکاه طلاع	کودکانرا چرا شوی مطواع
دادش اشتر جواب و گفت ای مرد	من شدستم چنین متابع درد
من خود از کودک ارچه بیخبرم	ببهار و رسن همی نگر-م
درد کرد است مرا کردی	کشته ام من متابع دردی

(۳) گلستان ص ۱۹۹ .

(۴) مجمع الامثال ص ۴۶۱ .

(۵) گلستان ص ۲۰۱ .

(۶) محاضرات الادباء ج ۱ ص ۶۲ .

(۷) گلستان ص ۲۰۲ .

کل اناء یرشح بما فیه (۱)

زمین را ز آسمان نثار است و آسمانرا از زمین غبار کل اناء یرشح بما فیه^(۲)

(عثمان) کان یصوم النهار ، و یقوم اللیل الا هجعة من اوله (۳)

خردمند عثمان شب زنده دار^(۴)

لقى ابلیس عمر بن الخطاب فصا رعه ، فصرعه عمر (۵)

عمر پنجه بر پیچ دیو مرید^(۶)

دیوی که خلق عالمش از دست عاجزند

عاجز در آنکه چون شود از دست وی رها^(۷)

ازهد الناس فی العالم جیرانه (۸) (۹)

همانا که در فارس انشاء من
چو مشکست بی قیمت اندر ختن^(۱۰)

(۱) مجمع الامثال ص ۵۲۱ .

(۲) گلستان ص ۲۰۳ .

(۳) الطبقات الکبری ج ۱ ص ۱۷ .

(۴) بوستان ص ۵ .

(۵) المدهش ص ۳۰۶ ، و مرآة الزمان مج ۸ ق ۲ ص ۴۹۷ .

(۶) بوستان ص ۵ .

(۷) مواعظ ص ۳ .

(۸) مجمع الامثال ص ۲۸۶ .

(۹) الشریف شکر - ۸۴۵۳ : فالمندل الرطب فی اوطانه حطب (مجانى الادب ج ۳ ص

۲۴۲ ، و خلاصة الکلام ج ۱ ص ۴۳)

(۱۰) بوستان ص ۷ .

☆

افضل الناس من تواضع عن رفعة (۱)

زکرتغرازان تواضع نکوست (۲)

☆

الافلاس بدرقة (۳)

که مفلس ندارد زسلطان هراس (۴)

که ایمن تر از ملک درویش نیست (۵)

سعدیا سرمایہ داران از خلل ترسند و ما

گر بر آید بانگ دزد از کاروان آسوده ایم (۶)

آنکس از دزد بترسد که متاعی دارد (۷)

☆

کفر النعمة یوجب زوالها (۸)

که زایل شود نعمت ناسپاس (۹)

زوال نعمت اندر ناسپاسی است (۱۰)

(۱) الحکمة الغالطة ص ۱۱۷ .

(۲) بوستان ص ۸

(۳) مجمع الامثال ص ۴۶۲ .

(۴) بوستان ص ۱۷ .

(۵) بوستان ص ۴۲ .

(۶) غزلیات ص ۲۳۹ .

(۷) مواعظ ص ۱۱ .

(۸) العقد الفريد ج ۱ ص ۲۷۷ .

(۹) بوستان ص ۳۹ .

(۱۰) مواعظ ص ۲۱۱ .

يقال ان النمل اذا اجتمع على ولد الاسد اكله واهلكه (۱)

- نبینی که چون با هم آیند مور ز شیران جنگی بر آرند شور (۲)
که موران چون بگرد آیند بسیار بتنگ آید روان در حلق ضیفم (۳)

لا تجنى من الشوك الغنب (۴)

- که گر خار کاری سمن ندروی (۵)
که هرگز نیارد گز انگور بار (۶)
رطب ناورد چوب خرزهره بار (۷)
بر پاك نايد ز تخم پليد (۸)
درخت هقل نه خرما دهد نه شفتالود (۹)
کز شاخ بدی کس نخورد بار بهی (۱۰)
گندم نبری بیخانه چون جو کاری (۱۱)

(۱) شرح دیوان المتنبی ج ۳ ص ۴۸.

(۲) بوستان ص ۳۶.

(۳) مواعظ ص ۴۵.

(۴) مجمع الامثال ص ۵۴۴، ۵۴۵ و ۶۴.

(۵) بوستان ص ۳۸.

(۶) بوستان ص ۴۴.

(۷) بوستان ص ۴۴.

(۸) بوستان ص ۴۵.

(۹) مواعظ ص ۱۲۶.

(۱۰) مواعظ ص ۲۰۲.

(۱۱) مواعظ ص ۲۲۰.

✱

سقراط: مما يدل على عقل صديقك و نصيحتته ، انه يدلك على عيوبك (۱)
 که این عیب من گفت یار من اوست (۲)

جز آنکس ندانم نکو گوی من که روشن کند بر من آهوی من (۳)
 آئین برادری و شرط یاری آن نیست که عیب من هنر پنداری
 آنست که گر خلاف شایسته روم از غایت دوستیم دشمن داری (۴)

✱

الشریدقه صفاره (۵)

حذر کن ز پیکار کمتر کسی که از قطره سیلاب دیدم بسی (۶)

✱

ماحك ظهري مثل يدى (۷) (۸)

بغمخوارگی چون سرانگشت من نخوارد کس اندر جهان پشت من (۹)

✱

و من عجيب امر السمندل استلذاذه بالنار ، و مكثه فيها (۱۰)

(۱) الصداقة والصديق ص ۹۹ .

(۲) بوستان ص ۵۶ .

(۳) بوستان ص ۱۴۹ .

(۴) مواعظ ص ۲۰۱ .

(۵) مجمع الامثال ص ۷۴۹ .

(۶) بوستان ص ۶۱ .

(۷) مجمع الامثال ص ۶۱۳ .

(۸) الشافعى :

فتول انت جميع أمرك

ما حك جسمك مثل ظفرك

(الف با / ج ۲ ص ۲۷۱)

(۹) بوستان ص ۶۹ .

(۱۰) حياة الحيوان ج ۲ ص ۲۸ ، و معاضرات الادباء ج ۲ ص ۲۹۸ .

سمندر چه داند عذاب حریق^(۱)

سمندر نه گرد آتش مگرد^(۲)

☆

ز جاجه لایقوی لصخری (۳)

که پرهیز و عشق آبگینست و سنگ^(۴)

که توبه در ره عشق آبگینه بر سنگست^(۵)

در مجلس ما سنگ مینداز که جامست^(۶)

عاشقی و نیکنامی سعدیا سنگ و سبوست^(۷)

که دل بغمزه خوبان مده که سنگ و سبوست^(۸)

شکایت از دل سنگین یار نتوان کرد

که خویشتن زده ایم آبگینه بر سندان^(۹)

آبگینست پیش سندان^(۱۰)

یش احتمال سنگ جفا خوردنم نماند

کز رقت اندرون ضعیفم چو جام شد^(۱۱)

(۱) بوستان ص ۱۰۴ .

(۲) بوستان ص ۱۱۸ .

(۳) مجمع الامثال ص ۲۸۶ .

(۴) بوستان ص ۱۰۵ .

(۵) غزلیات ص ۴۰ .

(۶) غزلیات ص ۴۴ .

(۷) غزلیات ص ۵۰ .

(۸) غزلیات ص ۵۲ .

(۹) غزلیات ص ۵۴ .

(۱۰) غزلیات ص ۷۸ .

(۱۱) غزلیات ص ۱۱۳ .

که آبگینه من نیست مرد سندان^(۱)

سنکی بدست دارد و ما آبگینه^(۲)

آتش و پنبه بود و سنگ و سبوی^(۳)

✱

أصبح فیما دهاه كالحمار الموحول^(۴)

که قاضی چو خر در وحل باز ماند^(۵)

✱

الاحسان الى اللئيم اضيع من الرسم على بساط الماء^(۶) (۷)

بیر فاب رحمت مکن بر خسیس چو کردی مکافات بر یخ نویس^(۸)

✱

او میروس : احلم تنبل^(۹)

تکبر کند مرد حشمت پرست نداند که حشمت بهلم اندرست^(۱۰)

(۱) غزلیات ص ۱۷۹ .

(۲) غزلیات ص ۲۷۵ .

(۳) غزلیات ص ۳۵۴ .

(۴) مجمع الامثال ص ۳۵۷ .

(۵) بوستان ص ۱۲۸ .

(۶) اساس الاقتباس ص ۴۳ .

(۷) رسول الله - ص : « الذي يتعلم في كبره كالذي يكتب على الماء » شرح القامات

الحريرية ج ۲ ص ۳۴۸ .

(۸) بوستان ص ۱۳۷ .

(۹) لباب الآداب ص ۲۵۷ .

(۱۰) بوستان ص ۱۳۸ .

✱

الحرباء . . تستقبل الشمس وتدور معها كيفما دارت (۱)

شب سردشان دیده نا برده خواب چو حربا تأمل کنان آفتاب (۲)

✱

بقدر السمو في الرفة تكون وجية الواقعة ، ولكل ناجم أفول (۳)

چو سیل اندر آمد بهول و نهیب فتاد از بلندی بسر در نشیب (۴)

✱

من يقدر على ردّ أمس ، و تطيين عين الشمس (۵) (۶)

بگفت آنچه دانست و بایسته گفت بگل چشمه خور نشاید نهفت (۷)

بصبر خواستم احوال عشق پوشیدن دگر بکل نتوانستم آفتاب اندود (۸)

گفتاد گر این روی کسی دارد دوست کفتم بکل آفتاب نتوان اندود (۹)

✱

قال ابوهريره : ان الجباري التموت في وكرها بظلم الظالم (۱۰)

(۱) حياة العیوان ج ۱ ص ۲۰۱ .

(۲) بوستان ص ۱۴۰ .

(۳) المجتنی ص ۶۳ .

(۴) بوستان ص ۱۴۳ .

(۵) مجمع الامثال ص ۶۶۵ و ۷۵۵ .

(۶) ابوالفضل السکری الروزی :

من رام طمس الشمس جهلا اخطا الشمس بالتطيين لانتقسطی

(یتیمه الدهر ج ۴ ص ۸۸)

(۷) بوستان ص ۱۴۹ .

(۸) غزلیات ص ۱۳۶ .

(۹) غزلیات ص ۳۸۸ .

(۱۰) روض الاخیار ص ۲۵۵ .

شنیدم که بر مرغ و مور و ددان شود تنگ روزی بفعل بدان^(۱)

☆

لا ینفع حذر من قدر (۲)

شنیدم که میگفت گردن ببند نباشد حذر با قدر سودمند^(۳)

☆

مدّ رجلك علی قدر السماء (۴)

باندازه بود باید نمود خجالت نبرد آنکه ننمود و بود^(۵)

من ثبت نبت (۶) .

سکونی بدست آور ای بی ثبات که بر سنگ گردان نروید نبات^(۷)

☆

قیل لابی العیلس: ای الطعام أطیب؟ فقال: طعام لقی الجوع، بطعم

وافق الشهوة (۸)

چو دیرت بدست او فتد خوش خوری^(۹)

غذا گر لطیفست و گر سرسری

(۱) بوستان ص ۱۵۱ .

(۲) مجمع الامثال ص ۵۷۰ .

(۳) بوستان ص ۱۶۰ .

(۴) مجمع الامثال ص ۳۸۰ .

(۵) بوستان ص ۱۶۲ .

(۶) روض الاخیار ص ۲۳۱ .

(۷) بوستان ص ۱۶۶ .

(۸) معاضرات الادباء ج ۱ ص ۳۰۳ .

(۹) بوستان ص ۱۷۰ .

قال الحسن : ثلاثة لا غيبة لهم ؛ صاحب الهوى ، والفاسق المعلن بفسقه ،
والامام الجائر (۱) .

سه کس را شنیدم که غیبت رواست	وزین درگذشتی چهارم خطاست
یکی پادشاهی ملامت پسند	کزو بر دل خلق بینی گزند
حلالست ازو نقل کردن خبر	مگر خلق باشند ازو بر حذر
دوم پرده بر بی حیالمتن	که خود میدرد پرده خوشتن
ز حوض مدار ای برادر نگاه	که او می در افتد بگردن بچاه
سوم کژ ترازوی ناراست خوی	ز فعل بدش هر چه دانی بگوی (۲)

ينبغي لقيم الصبي ان يجنبه مقايح الافعال ، وينكب عنه معايب العادات ؛
بالترهيب ، والترغيب ، والاياس ، والايحاش ، والاعراض ، والاقبال ؛ بالحمد
مرة ، و بالتوبيخ اخرى (۳) .

خردمند و پرهیزگارش بر آر	گرش دوست داری بنارش مدار
بخردی درش زجر و تعلیم کن	بنیک و بدش وعده و بیم کن (۴)

ابن المقفع : ليست من خلّة تكون للغنى مدحاً ، الا وهى للفقير عيبا .
فان كان شجاعاً قيل اهوج . وان كان وقوراً سمى بليداً . و ان كان حليماً قيل
دنيا . وان كان صموتاً سمى عيبا . و ان كان جواداً قيل مبذرا (۵) .

(۱) احیاء علوم الدین ج ۳ ص ۱۱۵ .

(۲) بوستان ص ۱۸۹ - ۹۰ .

(۳) تداییر المنازل ص ۳۶ .

(۴) بوستان ص ۱۹۵ .

(۵) رسائل البلغاء ص ۱۵۹ - ۶۰ .

سراسیمه خواندند و تیره رای	گرت بر کند خشم روزی ز جای
بگویند غیرت : — دارد بسی	و گر بردباری کنی از کسی
که فردا دودست بود پیش و پس	سخن را باندرز گویند بس
بتشنع خلقی گرفتار کشت	و گر قانع و خویشان دار کشت
که نعمت رها کرد و حسرت بیرد (۱)	که همچون بدرخواه این سفله مرد

إذا عبت أمرأ فلا تاته (۲) .

چو بد ناپسند آیدت خود مکن (۳)

بقراط : یداوی کل علیل بعقاقیرارضه ، فان الطبیعة تنزع الی غذائها (۴)

غربی که رنج آردش دهر پیش

بدارد دهند آبش از شهر خویش (۵)

المنصورین المهدی : استدم النعمة بالشکر (۶) (۷) :

بدوزند نعمت بمیخ سپاس (۸)

خردمند طبعان منت شناس

زوال نعمت اندر ناسپاسیست (۹)

دوام دولت اندر حق شناسیست

(۱) بوستان ص ۲۰۲ .

(۲) مجمع الامثال ص ۵۵۱ .

(۳) بوستان ص ۲۰۳ .

(۴) المعاسن والاشداد ص ۸۹ ، والمعاسن والساوی « طبعة Geiessen » ص ۳۲۶ .

(۵) بوستان ص ۲۰۶ .

(۶) البجنی ص ۷۳ .

(۷) مجمع الامثال ص ۴۹۸ : قیدوا نعم الله بالشکر .

(۸) بوستان ص ۲۰۸ .

(۹) مواظ ص ۲۱۱ .

انما یخدع الصبیان بالزیب (۱)

که باران رحمت برو هر دمی	ز عهد پدر یادم آمد همی
ز بهرم یکی خاتم زر خرید	که در خریدیم لوح و دفتر خرید
بخرمائی از دستم انگشتی	بدر کرد ناگه یکی مشتری
بشیرینی ازوی توانند برد ^(۲)	چو نشناسد انگشتی طفل خرد

لا تکن حلوا فتستطرط (۳)

مدعیانش طمع کنند بحلوا ^(۴)	لعبت شیرین اگر ترش نشیند
---------------------------------------	--------------------------

فی التأخیر آفات (۵)

روز بازار جوانی پنجره‌ری بیش نیست

نقد را باش ای پسر کافت بود تأخیر را^(۶)

انهم من زجاجة علی مافیها (۷)

چون آب در آبگینه پیداست^(۸)

(۱) مجمع الامثال ص ۷۸ .

(۲) بوستان ص ۲۳۱ .

(۳) مجمع الامثال ص ۵۵۰ .

(۴) غزلیات ص ۳ .

(۵) مجمع الامثال ص ۲۶۵ .

(۶) غزلیات ص ۷ .

(۷) مجمع الامثال ص ۶۷۳ .

(۸) غزلیات ص ۲۴ .

هرچ آن بآبکینه بیوشی مبینست^(۱).

آبکینه نتواند که بیوشد رازش^(۲).

چو آب صافی در آبکینه پیدائی^(۳).

✽

من الحيلة ترك الحيلة (۴) (۵).

تدبیر تو چیست ترك تدبیر^(۶).

چاره بیچارگی بود سعدی^(۷).

✽

الكلام اذا صدر من القلب وقع في القلب (۸).

که هرچ از جان برون آید نشیند لاجرم بردل^(۹).

✽

القمر . . یبلی الکتان (۱۰).

(۱) غزلیات ص ۴۵ .

(۲) غزلیات ص ۱۷۶ .

(۳) غزلیات ص ۲۸۱ .

(۴) مجمع الامثال ص ۶۶۳ .

(۵) دیوان ابن الوردی ص ۳۳۹ :

انما الحيلة في ترك الحيل

فاترك الحيلة فيها واتشد

(۶) غزلیات ص ۱۶۵ .

(۷) غزلیات ص ۳۳۹ .

(۸) روض الاخبار ص ۲۷۸ .

(۹) غزلیات ص ۱۸۹ .

(۱۰) الفیت المسجم ج ۲ ص ۱۵۶ ، والطراف واللطائف ص ۱۶۷ .

ترا که گفت که برقع بر افکن ای فتمان

که ماه روی تو مارا بسوخت چون کتان^(۱)

✱

لیس حیّ علی الزمان بیاق (۲) .

نبودست تا بوده دوران گیتی بابقای ابنای گیتی معوّد^(۳)

✱

مالك : والله لقد اصبحت ماملك ديناراً ، ولا درهما ، ولا دانقاً . ولئن

لم يكن لي عند الله خير ، ما كانت لي دنيا و لا آخرة (۴) .

ترا که مالک دینار نیستی سعدی طریق نیست مگر زهد مالک دینار^(۵)

✱

خير الكلام ماقلّ و دلّ (۶) .

سعدیا قصه ختم کن بدعا انّ خير الكلام قلّ و دلّ^(۷)

✱

العاقل من يرى مقر سهمه من رميه ، قبل ارساله من فوقه (۸) (۹) .

(۱) مواعظ ص ۵۶ .

(۲) مجمع الامثال ص ۶۰۶ ، واخبار العتقی والمفتلین ص ۷۰ .

(۳) مواعظ ص ۱۸ .

(۴) حلیۃ الاولیاء ج ۲ ص ۳۶۷ .

(۵) مواعظ ص ۳۰ .

(۶) اساس الاقتباس ص ۶۵ .

(۷) مواعظ ص ۳۸ .

(۸) مجمع الامثال ص ۳۹۲ .

(۹) التنبیهات ص ۳۸۱ :

تیر از کمان چو رفت نیاید بشست باز پس واجبست در همه کاری تأملی^(۱)

✱

عمر: لیت امی لم تلدنی (۲) .

خردمندان پیشین راست گفتند مرا خود کاشکی مادر نزادی^(۳)

✱

ضمرة بن ضمرة: لیس للامور بصاحب من لم ينظر فی العواقب (۴) .

طلب منصب فانی نکند صاحب عقل

عاقل آنست که اندیشه کند پایان را^(۵)

✱

قدّر ثم اقطع (۶) .

نعمّا قال خیاط بموصل لمأجور له قدّر ففصل^(۷)

✱

لكل مقام مقال (۸) (۹) .

ولیکن هر مقامی را مقالی^(۱۰) .

(۱) مواعظ ص ۷۹ .

(۲) الطبقات الكبرى ج ۱ ص ۱۷ .

(۳) مواعظ ص ۸۲ .

(۴) مجمع الامثال ص ۵۹۳ .

(۵) مواعظ ص ۱۱۴ .

(۶) مجمع الامثال ص ۴۹۸ .

(۷) مواعظ ص ۱۵۱ .

(۸) مجمع الامثال ص ۵۹۸ .

(۹) الخطبة :

تعن علی هداك المليك

فان لكل مقام مقالا

(الكامل ج ۱ ص ۳۵۷)

(۱۰) مواعظ ص ۱۹۲ .

ماخاب من استشار (۱) (۲) .

غالبش بر غرض نی—اید تیر	هر که بیمشورت کند تدبیر
بر نیارد بجز پشیمانی ^(۳)	بینخ بی مشورت که بنشانی

(۱) الطرائف واللطائف ص ۸۱ .

(۲) سلیمان بن داود - ع : « من لم یستشریندم » .

(الطرائف واللطائف ص ۸۲)

(۳) مواعظ ص ۲۰۷ .

مآخذ سعدی من القصص

أصاب اعرابی جرو ذئب ، فاحتمله الى خبائه ، وقرب له شاة . فلم يزل
يمتص من لبنها حتى سمن ، و كبر . ثم شد على الشاة ، فقتلها . فقال الاعرابی
يذكر ذلك :

غذتك شويهتي و نشأت عندي فمن أدراك أن اباك ذيب
فيجعت نسية و صغار قوم بشاتهم و انت لهاريب
اذا كان الطباع طباع سوء فليس بنافع ادب الاديب (١)
عاقبت گرگ زاده گرگ شود کرچه با آدمی بزرگ شود (٢)

حكى عن الحسين بن عبدالسلام المصري المعروف بالجمل ، انه مر ببعض
اخوانه ، بعقبة النجارين - و هو يعدو باكثر مما يقدر عليه - فقال له : قف على .
فيخاف ان تكون نزلت به نازلة . فأتاه الى الدار ، فخرج مستخفيا ، فقال : مالك
يا أبا عبدالله ؟ قال : ما علمت ان السخرة وقعت في الجمال ؟ فما يؤمنني أن
يقال هذا الجمل ، فاوخذ ، فلا تخلص الا بشفاعه (٣)

گفتم حکایت آن روباه مناسب حال تست که دیدندش گریزان و بی خوشتن
افتان و خیزان کسی گفتش چه آفت است که موجب مخافتست . گفتا شنیده ام که
شتر را بسخره میگیرند گفت ای سفیه شتر را با تو چه مناسبت است و ترا بدو چه

(١) الاستاد محمد محفوظ - المستطرف ج ١ ص ١٧٠ ، والمحاسن الاضداد ص ٣١ .

(٢) گلستان ص ١٩ .

(٣) جمع الجواهر ص ٦٣ ، و مآخذ قصص و تمثيلات مثنوی ص ١٧٩ .

مشابهت . گفت خاموش که اگر حسودان بفرض گویند شترست و گرفتار آییم کرا غم تخلص من دارد (۱)

نشنیدی که صوفی میکوفت زیر نعلین خویش میخی چند
آستینش گرفت سرهنگی که بیا نعل بر ستورم بند (۲)

حکمی ان الرشید قرأ يوما «ونادی فرعون فی قومه قال یا قوم ألیس لی ملک مصر وهذه الانهار تجری من تحتی افلا تبصرون» فقال : اطلبوا لی شخصا انذل ما یكون ، حتی اولیه مصر . فطلبوا شخصا مخبلا کما اراد الخلیفة ، فولاه مصر - وکان اسمه خصیب - فلما ولی احسن السیرة ، و باشر الکرم ، وانتشر ذکره فی البلاد . . (۳)

هرون الرشید را چون ملک مصر مسلم شد ، گفت : بخلاف آن طاعی که بغرور ملک مصر دعوی خدائی کرد نبخشم این مملکت را مگر بخسیس ترین بندگان. سیاهی داشت نام او خصیب در غایت جهل ملک مصر بوی ارزانی داشت (۴)

حکمی انه حضر منجم فی مجلس بعض الملوك ، و اخذ یخبر عن احوال السموات . فبلغه فی المجلس ان امراته وجدت مع شخص یزنی بها ، فانشد بعض الظرفاء :

حديث المنجم فی حکمه یحل لدینا محل الحدث
یخبر عن حادثات السماء ویجهل فی یتة ما حدث (۵)

(۱) گلستان ص ۲۱-۲ .

(۲) گلستان ص ۱۱۶ .

(۳) آثار البلاد ص ۲۱۹ ، و یادداشت های آقای مجتبی مینوی - الفتح الوهبی ج ۱ ص ۴۹

و تحفة النظر ج ۱ ص ۹۷ .

(۴) گلستان ص ۵۱ .

(۵) ارمان مج ۱۶ ص ۳۱۸ .

منجمی بخانه در آمد یکی مرد بیگانه را دید با زن او بهم نشسته دشنام و سقط گفت و فتنه و آشوب خاست . صاحب‌دلی که برین واقف بود گفت :

تو بر اوج فلک چه دانی چیست که ندانی در سرایت کیست ^(۱)

(جود کعب بن مامه) ♦♦♦ فلما دارالقعب فانتهی الی کعب ، ابصر النمری
یحدد النظر الیه ، فآثر بمائه . وقال للساقی : اسق اخاك النمری .. (۲)

جوانی پاکباز پاک رو بود	که با پاکیزه روئی در کرو بود
چنین خواندم که درد ریای اعظم	بگردابی در افتادند با هم
چو ملاح آمدش تا دست گیرد	مبادا کاندران حالت بمیرد
همی گفت از میان موج و تشویر	مرا بگذار و دست یار من گیر ^(۳)

السری السقطی : انا استغفر الله من قولی « الحمد لله » منذ ثلاثین سنة . فقیل
کیف ؟ فقال : وقع حریق باللیل ، فخرجت انظر دکانی . فقیل : الحریق ابعده
من دکانک . فقلت : الحمد لله . ثم قلت : هب ان دکانک تخلص ، اما تهتم
للمسلمین (۴)

شبی دود خلق آتشی بر فروخت	شنیدم که بغداد نیمی بسوخت
یکی شکر گفت اندر آن خاک و دود	که دکان ما را گزندی نبود
جهان‌دیده ای گفتش ای بوالهوس	ترا خود غم خویشتن بود و بس
پسندی که شهری بسوزد بنار	اگر چه سرایت بود بر کنار ^(۵)

(۱) گلستان ص ۱۱۹ .

(۲) مجمع الامثال ص ۱۶۴ .

(۳) گلستان ص ۱۴۵ .

(۴) روض الاخیار ص ۱۳۵-۶ ، و وفیات الاعیان ج ۲ ص ۱۰۲ .

(۵) بوستان ص ۳۸ .

قال ابراهيم لشقيق: ما بدء امرك الذي بلغك هذا ؟ قال : مرت بيعض
الفلوات ، فرايت طيرا مكسور الجناحين ، فى فلاة من الارض ، فقلت : انظر من
اين يرزق هذا . فقعدت بجذائه ، فاذا انا بطائر قد اقبل ، فى منقاره جرادة ،
فوضعتها فى منقار الطير المكسور الجناحين . فقلت لنفسى : يا نفس ، ان الذى
قيض هذا الطير الصحيح لهذا الطير المكسور الجناحين فى فلاة من الارض ، هو
قادر ان يرزقنى حيث كنت ، فتركت التمسك ، واشتغلت بالعبادة . فقال ابراهيم :
يا شقيق ، و لم لاتكون انت الطير الصحيح ، الذى اطعم العليل ، حتى تكون
افضل منه . (۴)

يكى روبهى دید بیدست و پای	فرو ماند در لطف و صنع خدای
که چون زندگانی بسر میبرد	بدین دست و پای از کجا میخورد
درین بود درویش شوریده رنگ	که شیری در آمد شغالی بچنگ
شغال نگو نبخت را شیر خورد	بماند آنچه روباه از آن سیر خورد
دگر روز باز اتفاق افتاد	که روزی رسان قوت روزش بداد
یقین مرد را دیده بینده کرد	شد و تکیه بر آفریننده کرد
کزین پس بکنجی نشینم چو مور	که روزی نخوردند پیلان بزور
زنخدان فرو برد چندی بجیب	که بخشنده روزی فرستد ز غیب
نه ییگانه تیمار خوردش نه دوست	جو چنگش رک و استخوان هاند و پوست
چو صبرش نماند از ضعفی و هوش	ز دیوار محرابش آمد بگوش
برو شیر درنده باش ای دغل	مینداز خود را چو روباه شل

(۱) محاضرة الابرار ج ۱ ص ۱۷۲ . و قصة القبط الاعمى «ترجمة طاهر بن احمد بابشاذ»

انباء الرواء ج ۲ ص ۹۶-۷ ، ووفيات الاعيان ج ۲ ص ۲۰۰ ، ومجانی الادب ج ۲ ص ۱۸۰-۱
و بادداشتهاى آقاى مجتبى مینوى - شذرات الذهب ج ۳ ص ۳۳۴ .

چنان سعی کن کز تو ماند چوشیر چه باشی چو روبه بوامانده سیر^(۱)

ز نیروی سر پنجه شیر گیر فرو مانده عاجز چو روباه پیر^(۲)

من أعجب ما حکى عن حاتم الطائى ، هو أن احد قياصرة الروم بلغته اخبار حاتم ، فاستغرب ذلك . وكان قد بلغه ان لحاتم فرسان كرام الخيل عزيزة عنده . فأرسل اليه بعض حبابه ، يطلب منه الفرس هدية اليه - وهو يريد أن يمتحن سماعته بذلك - فلما دخل الحاجب ديار طى ، سأل عن ابيات حاتم حتى دخل عليه ، فاستقبله ، ورحب به - وهو لا يعلم أنه حاجب الملك - وكانت المواشى حينئذ فى المراعى ، فلم يجد اليها سبيلا ، لقرى ضيفه فنحز الفرس ، و أضرم النار . ثم دخل الى ضيفه يحادثه ، فأعلمه انه رسول قيصر ؛ وقد حضر يستميحه الفرس . فساء ذلك حاتما ، و قال : هلا اعلتمنى - قبل الآن - فاني قد نحرتها لك ، اذ لم أجد جزورا غيرها بين يدي . فعجب الرسول من سخائه ، و قال : والله لقد رأينا منك اكثر مما سمعنا (۳)

ز اوصاف حاتم بهر مرز و بوم	بگفتند برخی بسلطان روم
که همتای او در کرم مرد نیست	چو اسبش بجولان و ناورد نیست
بیابان نوردی چو کشتی بر آب	که بالای سیرش نبرد عقاب
بدستور دانا چنین گفت شاه	که دعوی خجالت بود ییگواه
من از حاتم آن اسب تازی نژاد	بخوامم گر او مکرمت کرد و داد

(۱) بوستان ص ۸۳-۴ .

(۲) بوستان ص ۱۴۷ .

(۳) مجانی الادب ج ۱ ص ۱۳۴ - ابن عبد ربّه .

و گر رد کند بانگ طبل تهیست
روان کرد و ده مرد همراه وی
صبا کرده بار دگر جان درو
بر آسود چون تشنه بر زنده رود
بدامن شکر دادشان زر بمشت
بگفت آنچه دانست صاحب خبر
بدندان ز حسرت همی کند دست
چرا پیش ازینم نکفتی پیام؟
ز بهر شما دوش کردم کباب
نشاید شدن در چراگاه خیل
جز او بر در بارگاهم نبود
که مهمان بخسپد دل از فاقه ریش
دگر مرکب ناهور گو مباحث
طبیعیست اخلاق نیکو نه کسب
هزار آفرین گفت بر طبع وی^(۱)

بدانم که در وی شکوه مهیست
رسولی هنرمند عالم بطی
زمین مرده و ابر گریان برو
بمنزلگه حاتم آمد فرود
سماطی یفکند و اسبی بکشت
شب آنجا بیوند و روز دگر
همیگفت حاتم پریشان چومست
که ای بهره‌ور مؤبد نیکنام
من آن باد رفتار دلدل شتاب
که دانستم از هول باران و سیل
بنوعی دگر روی و راهم نبود
مروت ندیدم در آیین خویش
مرانام باید در اقلیم فاش
کسانرا درم داد و تشریف و اسب
خبر شد بروم از جوانمرد طی

فصنت عنه النفس والعرض
ومن یعض الکلب ان عضا^(۲)

شائمی عسبد بنی مسمع
ولم اجبه لاحتراری له

(۱) بوستان ص ۸۵-۶

(۲) معاهد التنبیص ج ۳ ص ۲۵۱، و یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی - محاضرات الادباء.

سگی پای صحرا نشینی گزید	بخشمی که زهرش ز دندان چکید
شب از درد بیچاره خوابش نبرد	بخیل اندرش دختری بود خرد
پدر را جفا کرد و تنیدی نمود	که آخر ترا نیز دندان نبود
پس از گریه مرد پراکنده روز	بخندید کای ؛ بابک دلفروز
مرا گرچه هم سلطنت بود و بیش	دریغ آمدم کام و دندان خویش
محالست اگر تیغ بر سر خورم	که دندان بیای سگ اندر برم
توان کرد با ناکسان بدرگی	ولیکن نیاید ز مردم سگی ^(۱)

قال عوف : دخلت علی ابن سیرین ، فتناولت عنده الحجاج ، فقال :
 ان الله حکم عدل . ينتقم للحجاج ممن اغتابه ، كما ينتقم من الحجاج لمن ظلمه .
 وانك اذا لقيت الله غدا - كان اصغر ذنب اصبته ، اشد عليكم من اعظم ذنب
 اصابه الحجاج (۲) .

کسی گفت حجاج خونخواره ایست	دلش همچو سنگ سیه پاره ایست
ترسد همی ز آه و فریاد خلق	خدایا تو بستان ازو داد خلق
چنانندیده پیر دیرینه زاد	جوان را یکی پند پیرانه داد
کز او داد مظلوم مسکین او	بخواهند و از دیگران کین او
تو دست از وی و روزگارش بدار	که خود زیر دستش کند روزگار
نه بیداد ازو بهره مند آمدم	نه نیز از تو غیبت پسند آمدم
بدوزخ برد مدبری را گناه	که پیمانه پر کرد و دیوان سیاه
دگر کس بغیبت پیش من	مبادا که تنها بدوزخ رود ^(۳)

(۱) بوستان ص ۱۳۴ - ۵ .

(۲) احیاء علوم الدین ج ۳ ص ۱۱۶ .

(۳) بوستان ص ۱۸۷ .

عن ابن عباس - رضی الله عنه : .. ان نجدة الحروری ، او نافعاً الازرق ؛ قال له : انك تقول ، ان الهدهد اذا نفر الارض ، عرف مسافة ما بينه وبين الماء ، وهو لا يبصر شعيرة الفخ ؟ فقال : اذا جاء القدر غشى البصر (۱) .

چنین گفت پیش زغن کرکسی	که نبود ز من دور بین تر کسی
زغن گفت ازین در نشاید گذشت	بیا تا چه بینی بر اطراف دشت
شنیدم که مقدار یکروزه راه	بکرد از بلندی بیستی نگاه
چنین گفت دیدم گرت باور است	که یکدانه گندم بهامون برست
زغن را نماند از تعجب شکیب	ز بالا نهادند سر در نشیب
چو کرکس بر دانه آمد فراز	گره شد برو پای بندی دراز
ندانست از آن دانه خوردنش	که دهر افکند دام درگردنش
نه آبستن در بود هر صدف	نه هر بار شاطر زند بر هدف
زغن گفت از آن دانه دیدن چسود ؟	چو بینائی دام خصمت نبود (۲)

بتی دیدم از عاج در سومنات مرصع چو در جاهلیت منات
..... الخ (۳) (۴)

أثار جماعة من الاعراب ضبعا ، فدخلت خباء شيخ منهم ، فقالوا : اخرجها . فقال : ما كنت لافعل ، وقد استجارت بي ، فانصرفوا . وقد كانت

- (۱) مجمع الامثال ص ۲۶ ، والحيوان ج ۶ ص ۱۰۱ - ۲ ، و ج ۳ ص ۱۶۱ ، و مأخذ
قصص وتمثيلات مثنوی ص ۱۴ - ۶ : المراس .
(۲) بوستان ص ۱۶۰ .
(۳) بوستان ص ۲۱۵ - ۲۰ .
(۴) آثار البلاد ص ۶۳ - ۴ .

هزیلا، فأحضر لها لقاحاً، وجعل يسقيها، حتى عاشت، فنام الشيخ - ذات يوم - فوثبت عليه، فقتلته (۱).

یکی بچه گرگ می پرورید	چوپرورده شد خواجه برهم درید
چو بر پهلوی جان سپردن بخت	زبان آوری درسش رفت و گفت
تو دشمن چنین نازنین پروری	ندانی که ناچار زخمش خوری ^(۲)

قامت امرأة العزيز الى الصنم، فظلمت دونه بثوب. (قال) فقال لها يوسف: ما هذا؟ قالت: استحيى أن يرانا. فقال لها يوسف: أتستحيين ممن لا يسمع، ولا يبصر، ولا يفقه. ولا أستحيى أنا ممن خلق الأشياء كلها وعلمها؟ (۳).

زلیخا چو گشت از می عشق مست	بدامان یوسف در آویخت دست
چنان دیو شهوت رضا داده بود	که چون گرگ در یوسف افتاده بود
بتی داشت بانوی مصر از رخام	برو معتکف بامدادان و شام
در آن لحظه ریش پیوید و سر	مبادا که زشت آیدش در نظر
غم آلوده یوسف بکنجی نشست	بسر بر ز نفس ستمکاره دست
زلیخا دو دستش پیوسید و پای	که ای سست پیمان سرکش در آی
بسندان دلی روی درهم مکش	بتندی پریشان مکن وقت خوش
روان گشتش از دیده بر چهره جوی	که برگرد و نا پاکی از من مجوی
تو در روی سنگی شدی شرمناک	مرا شرم باد از خداوند پاک ^(۴)

(۱) تبار القلوب ص ۳۲۰، والزهر ج ۱ ص ۴۹۴، والاستاذ محمد محفوظ - المستطرف

ج ۱ ص ۱۷۰، و یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی - المحاسن والاضداد ص ۳۰.

(۲) بوستان ص ۲۳۲.

(۳) المراس ص ۵۹.

(۴) بوستان ص ۲۳۶ - ۷.

ان العرب تزعم ، أن الثعلب نظر الى العنقود ، فرامه ، فلم ينله . فقال :
هذا حامض . وحكى الشاعر ؛ فقال :

أنت عندى كئعاله	ايها العائب سلمى
أبصر العنقود طاله	رام عنقودا فلما
لما رأى ان لا يناله (١)	قال هذا حامض

که گفت پیرزن از میوه میکند پرهیز

دروغ گفت که دستش نمیرسد بشمار (٢)

که گفت پیر زن از میوه میکند پرهیز

دروغ گفت که دستش نمیرسد بدخت (٣)

(١) مجمع الامثال ص ٤٢٠ .

(٢) مواعظ ص ٣٠ .

(٣) مواعظ ص ١٥٤ .

مآخذ سعدی من الشعراء العرب

وفي الصمت ستر للعيى و انما صحيفة لب المرء أن يتكلما (۱)
 زبان در دهان ای خردمند چیست کلید در گنج صاحب هنر
 چو در بسته باشد چه داند کسی که جوهر فروشت یا پیلور (۲)

ابن الرومی

وما الحلى الا زينة لنقيصة تتمم من حسن اذا الحسن قصرا
 فاما اذا كان الجمال موفرا كحسنك لم يحتج الى ان يزورا (۳)
 وصف ترا گر کنند ور نکنند اهل فضل حاجت مشاطه نیست روی دلارام را (۴)
 کیسوت عنبرینه گردن تمام بود معشوق خو بروی چه محتاج زیورست (۵)
 ز نقش روی تو مشاطه دست باز کشید
 که شرم داشت که خورشید را بیاراید (۶)
 تو بی زیور محالائی و بی رخت مزکائی و بی زینت مزین (۷)

(۱) منهاج الیقین ص ۴۵۳ .

(۲) گلستان ص ۷ .

(۳) الذخائر والاعلاق ص ۱۵۸ .

(۴) گلستان ص ۱۰ .

(۵) غزلیات ص ۳۶ .

(۶) غزلیات ص ۱۵۰ .

(۷) غزلیات ص ۲۴۵ .

حاجت بنگاریدن نبود رخ زیبا را تو ای ماه پری پیکر زیبا و نگارینی^(۱)

☆

الاعور الشنی

و کائن تری من صامت لك معجب زیادته أو نقصه فی التکلم^(۲)

تا مرد سخن نگفته باشد عیب و هنرش نهفته باشد^(۳)

آدمی را زبان فصحیه کند^(۴)

بنطقست و عقل آدمیزاده فاش^(۵)

☆

ابوالفتح البستی

لا يستخفن الفتى بعدوه ابد آوان كان العدو ضئلا^(۶)(۷)

دشمن نتوان حقیر و بیچاره شمرد^(۸)

☆

فی المهدی نطق عن سعادة جده اثر النجاة ساطع البرهان^(۹)

(۱) غزلیات ص ۳۵۰ .

(۲) منهاج الیقین ص ۴۵۲ .

(۳) گلستان ص ۱۵ .

(۴) گلستان ص ۱۸۷ .

(۵) بوستان ص ۱۸۱ .

(۶) بیتة الدهر ج ۴ ص ۳۳۳ .

(۷) فردوسی :

که دشمن اگر چه بود خوار خرد مرورا نباید بنادان شمرد
ندارم همی دشمن خرد خوار ... (یادداشت های آقای مجتبی مینوی)

(۸) گلستان ص ۱۹ .

(۹) اساس الاقتباس ص ۱۱۹ .

از عهد خردی آثار بزرگی در ناصیه او پیدا

بالای سرش ز هوشمندی می تافت ستاره بلندی^(۱)

ابوالنصر محمد بن عبد الجبار العتبی

یامن یقابل دیناری بدرهمه اقصر فدعواک طاووس بالارش

وای عیب لعین الشمس ان عمیت او قصرت عنه ابصار الخفافیش^(۲)

گر نیند بروز شپره چشم چشمه آفتاب را چه کناه^(۳)

نور گیتی فروز چشمه هور زشت باشد بچشم موشک کور^(۴)

شپره گر وصل آفتاب نخواهد رونق بازار آفتاب نکاهد^(۵)

برغم دشمنم ای دوست سایه بسر آور

که موش کور نخواهد که آفتاب بر آید^(۶)

بچشم کوتاه اغیار در نمی آیند

مثال چشمه خورشید و دیده خفاش^(۷)

ابو تمام

لاتنکری عطل الکریم من الغنی^(۸)

(۱) کلستان ص ۲۰ .

(۲) بیتیة الدهر ج ۴ ص ۴۰۵ .

(۳) کلستان ص ۲۱ .

(۴) کلستان ص ۱۱۵ .

(۵) کلستان ص ۱۲۹ .

(۶) غزلیات ص ۱۵۱ .

(۷) مواعظ ص ۱۳۰ .

(۸) دیوان ابی تمام ص ۱۸۵ .

قرار بر کف آزادگان نکیرد مال^(۱)

بسر و گفت کسی میوه نیازی جواب داد که آزادگان تهیدستند^(۲)

☆

تردحم الناس علی بابـه والمنهل العذب کثیر الزحام^(۳)(۴)

هر کجا چشمه ای بود شیرین مردم و مرغ و مور گرد آیند^(۵)

مشرّب شیرین نبود بی زحام دعوت منعم نبود بی فقیر^(۶)

ای بر در سرایت غوغای عشقبازان همچون بر آب شیرین آشوب کاروانی^(۷)

تو آن جواد زهانی کز ازدحام عوام درت بمشرّب شیرین کاروان ماند^(۸)

☆

ابو علی ابن مقلة

صديقك من رعاك عند شديدة وكلاً تراه في الرخاء مراعيًا^(۹)(۱۰)

دوستان بزندان بکار آیند که بر سفره همه دشمنان نمایند .

دوست مشمار آنکه در نعمت زند لاف یاری و برادر خواندگی

(۱) گلستان ص ۲۷ .

(۲) غزلیات ص ۱۲۲ .

(۳) روض الاخبار ص ۲۲۴ .

(۴) قال أعرابي: «ان الذي حيث ترى الضفأ طافاً أخذ به بشار، وشرحه وبينه، فقال: يسقط الطير...

والمنهل العذب كثير الزحام (بإدداشتهای آقای مجتبی مینوی - کتاب الصناعتین ص ۲۰۲-۳)

(۵) گلستان ص ۲۸ .

(۶) غزلیات ص ۱۶۵ .

(۷) غزلیات ص ۳۴۴ .

(۸) مواعظ ص ۲۲ .

(۹) شرح المضمون به علی غیر اهله ص ۴۵۵ .

(۱۰) منهاج اليقين ص ۳۱۴ :

- دوست آن دامنم که گیرد دست دوست در پریشان حالی و درماندگی^(۱)
 حدیث عشق از آن بطلال منیوش که در سختی کند یاری فراموش^(۲)
 دوست نباشد بحقیقت که او دوست فراموش کند در بلا^(۳)
 نه حریف مهربانست حریف سست پیمان
 که بروز تیرباران سپر بلا نباشد^(۴)
 بدعهد بود که یار درویشی را در حال توانگری فراموش کند^(۵)
 یار آن یارست که در بلا یار بود^(۶)

☆

الصاحب بن عباد

- فما السلطان الا البحر عظما و قرب البحر محذور العواقب^(۷)
 عمل پادشاهان چون سفر دریاست^(۸)

☆

- لئن كان بدء الصبر مرا مذاقه لقد يجتنى من غبه الثمر الحلو^(۹)(۱۰)

(۱) گلستان ص ۳۲ .

(۲) گلستان ص ۱۴۵ .

(۳) غزلیات ص ۲ .

(۴) غزلیات ص ۱۰۵ .

(۵) مواعظ ص ۱۹۷ .

(۶) مواعظ ص ۱۹۸ .

(۷) یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی - بیت‌الدهر ج ۳ ص ۲۷۴ .

(۸) گلستان ص ۳۳ .

(۹) الذخائر والاعلاق ص ۶۴ .

(۱۰) انو شروان : الصبر صبر کاسمه ، و عاقبت‌ه عمل - التشبیهات ص ۳۱۶ .

منشین ترش که از گردش صبر تلخست ولیکن بر شیرین دارد ^(۱)

☆

ابو نواس

لست ماعشت مدخلا
اصبعی جحر عقرب ^(۲)
مکن انگشت در سوراخ کزدم ^(۳)

☆

ابو تمام

لولا اشتعال النار فیما جاورت
ماکان يعرف طیب عرف العود ^(۴)
نیاساید مشام از طبله عود
بر آتش نه که چون عنبر ببوید ^(۵)
فضل و هنر ضایع است تا ننمایند
عود بر آتش نهند و مشک بسایند ^(۶)
گدایان بی جامه شب کرده روز
معطر کنان جامه بر عود سوز ^(۷)
رسید ناله سعدی بهر که در آفاق
و گر عیر نسوزد بانجمن چهرسد ^(۸)
مثال سعدی عود است تا نسوزانی
جماعت از نفسش دمبدم نیاسایند ^(۹)

قول مطبوع از درون سوزناك آید که عود

چون همی سوزد جهان از وی معطر میشود ^(۱۰)

(۱) گلستان ص ۳۳ .

(۲) یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی .

(۳) گلستان ص ۳۴ .

(۴) دیوان ابی تمام ص ۶۵ .

(۵) گلستان ص ۳۶ .

(۶) گلستان ص ۱۰۴ .

(۷) بوستان ص ۱۴۰ .

(۸) غزلیات ص ۱۰۱ .

(۹) غزلیات ص ۱۳۵ .

(۱۰) غزلیات ص ۱۴۶ .

- نالہ سعدی بچہ دانی خوشست بوی خوش آید چو بسوزد عیر^(۱)
 این حدیث از سر در دیست که من میگویم
 تا بر آتش تنهی بری نیاید ز عیر^(۲)
 چو ناف آهو خونم بسوخت در دل تنگ
 برفت در همه آفاق بوی مشکینم^(۳)
 عود ناسوخته ندارد بوی^(۴)
 و حرقة قلبی هیجتنی لشرها کما فعلت نار الہ مجامر بالعطر^(۵)
 سعیم اینست که در آتش اندیشه چو عود
 خویشتن سوخته ام تا بجہان بو برود^(۶)

✠

ألقمه باط-راف البنان	فیا عجباً لمن ربیت طفلاً
فلما استد ساعده رمانی	اعلمه الرماية کل يوم
فلما طر شاربہ جفانی	اعلمه الفتوة کل حين
فلما صار شاعرہا ہجانی ^(۷)	اعلمه الرواية کل وقت

نشنیده ای چه گفت آنکه از پرورده خویش جفا دید

(۱) غزلیات ص ۱۶۵ .

(۲) غزلیات ص ۱۶۷ .

(۳) غزلیات ص ۲۳۴ .

(۴) غزلیات ص ۳۵۴ .

(۵) مواعظ ص ۹۵ .

(۶) مواعظ ص ۱۲۸ .

(۷) البحاسن والاضداد ص ۴۷ ، و مجمع الامثال ص ۵۸۰-۱ ، و بادداشتنهای آقای مجتبی

مینوی - نہایۃ الادب ج ۳ ص ۷۳ ، والبيان والتبيين ج ۲ ص ۱۱۸ .

یا وفا خود نبود در عالم
یا هر کس درین زمانه نکرد
کس نیاموخت علم تیر از من
که مرا عاقبت نشانه نکرد^(۱)

ابن سکرۃ

و الموت أنصف حسین عدل قسمة

بین الخلیفة والفقیر البائس (۲)(۳)(۴)(۵)

گر کسی خاک مرده باز کند
نماید توانگر و درویش^(۶)

چو کار با لحد افتاد هر دو یکسانند

بزرگتر ملک و کمترین بازار^(۷)

ای پادشاه شهر چو وقت فرا رسد
تو نیز با گدای محلت برابری^(۸)

اذا كان عند الموت لافرق بیننا^(۹)

(۱) گلستان ص ۴۵ .

(۲) شرح القامات الحریریة ج ۲ ص ۴۱۰ .

(۳) طرفۃ بن العبد :

اری قبر نحام بغیل بماله
قبر غوی فی البطالة مفسد

(شرح القصائد العشر ص ۸۴ ، و یادداشت‌های آقای بدیع الزمان فروزانفر)

(۴) الوزیر ابوبکر ابن الصانع :

هیبات سوت بینهم اجداتهم
و تشابه المعسود و المرحوم

(قلامه العقیان ص ۳۱۸)

(۵) شد الاضرار ص ۵۵ ، و منهاج الیقین ص ۴۸۴ :

و لقد مرتت علی القبور فما
میزت بین العبد و المولی

(۶) گلستان ص ۴۶ .

(۷) مواعظ ص ۷۳ .

(۸) مواعظ ص ۷۴ .

(۹) مواعظ ص ۹۴

ابو تمام

و لو كانت الاقسام تجري على الحجا هلكن اذا من جهلهم البهائم (۱)
اگر دانش بروزی در فزودی زنadan تنگ روزی تر نبودی (۲)

و تجتنب الاسود و رود ماء اذا كان الكلاب و لغن فيه (۳)
تشنه را دل نخواهد آب زلال نیم خورده دهان گندیده (۴)
نخورد شیر نیم خورده سگ ور بمیرد بسختی اندر غار (۵)

الخليل بن احمد الفراهيدي

فكن مستعدا لداعي الفناء فان الذي هو آت قريب
وقبلك داوى المريض الطبيب فعاش المريض ومات الطبيب (۶)
شخصی همه شب بر سر بیمار کریست

چون روز آمد بمرد و بیمار بزیست (۷)
بس که در خاک تندرستانرا دفن کردیم و زخم خورده نمرد (۸)

(۱) دیوان ابی تمام ص ۲۱۶ .

(۲) گلستان ص ۵۲ .

(۳) المستطرف ج ۱ ص ۳۸ .

(۴) گلستان ص ۵۳ .

(۵) گلستان ص ۹۵ .

(۶) شرح المقامات الحریریة ج ۲ ص ۷۱ .

(۷) گلستان ص ۶۴ .

(۸) گلستان ص ۶۴ .

- قضا را طیب اندر آن شب بمرد چهل سال ازین رفت وزندست کرد^(۱)
 بسا چاره دانا بستختی بمرد که بیچاره گوی سلامت بیرد^(۲)

کشاجم

- و مغن بارد النغمة مختل الیدین مارآه احد فی دار قوم مرتین^(۳)
 مطربی دور ازین خجسته سرای کس دوبارش ندیده دریك جای^(۴)

ابو تمام

- وطول مقام المرء فی الحی مخلق لدیـ حاجتیه فاعترب تتجدد
 فانی رایت الشمس زیدت محبة الی الناس ان لیست علیهم بسرمد^(۵)
 صاحب دلی را گفتند بدین خوبی که آفتابست نشنیده ایم که کس او را دوست
 گرفته است و عشق آورده گفت برای آنکه هر روز می توان دید مگر در زمستان
 که محجوبست و محبوب^{(۶) (۷)}

(۱) بوستان ص ۱۵۸ .

(۲) بوستان ص ۱۵۸ .

(۳) دیوان کشاجم ص ۱۷۷ ، و یادداشت های آقای مجتبی مینوی - معاضرات الادباء ج ۱

ص ۳۴۳ ، و الحاسة لابن الشجری ص ۲۶۳ .

(۴) گلستان ص ۶۶ .

(۵) دیوان ابی تمام ص ۷۶ ، و یادداشت های آقای مجتبی مینوی .

(۶) گلستان ص ۷۳ .

(۷) وهذا المعنى قاله السنائي أيضاً - یادداشت های آقای مجتبی مینوی .

ابوالقاسم الزاهی

كانها وهي قدامی ممثلة
 في راس دوحتها تاج من النار (۱)
 و افانين عليها جلنار
 علق بالشجر الاخضر نار (۲)
 چو آتش در درخت افکند گلنار
 دگر منقل منه آتش میفروز (۳)

اذا عبت أمرآ فلاتأته
 فذو اللب مجتنب ما يعيب (۴)
 عالم آنکس بود که بدنکند
 نه بگوید بخلق و خود نکند (۵)

ابوبکر محمد بن القاسم اشکنهاده الحجارى الاندلسی

فلاترهدن في الخير قدمات حاتم
 و اخباره حتى القيامة تذكر (۶)
 نماند حاتم طائی و لیک تا بآبد
 بماند نام بلندش بنیکوئی مشهور (۷)

وليس الليث من جوع بغاد
 على جيف تطيف بها الكلاب (۸) (۹)

(۱) حلبة الکمیت ص ۲۳۰ .

(۲) گلستان ص ۷۶ .

(۳) غزلیات ص ۱۷۰ .

(۴) مجمع الامثال ص ۵۵۱ .

(۵) گلستان ص ۸۰ .

(۶) نفع الطیب ج ۲ ص ۳۰۰ .

(۷) گلستان ص ۸۷ .

(۸) منهاج الیقین ص ۳۴۰ .

(۹) حدیقه الحقیقه ص ۳۹ :

نخورد شیر نیم خورده سگ در بمیرد بسختی اندر غار ^(۱)

☆

و جرح السیف تدمله فیرا وجرح الدهر ما جرح اللسان
جراحات الطعان لها الثنام ولا یلتام ما جرح اللسان (۲)

هر کرا رنجی بدل رسانیدی اگر در عقب آن صد راحت برسانی از پاداش آن
بك رنجش ایمن مباش که پیکان از جراحت بدر آید و آزار در دل بماند ^(۳) .
ز زخم سنان بیش زخم زبسان که این تن کند خسته و آن روان

☆

ابوالفتح البستی

لا یتخفن الفتی بعدوه أبداً و ان كان العدو ضیلا
ان القذی يؤذی العیون قلیله ولربما جرح البعوض الفیلا (۴)(۵)(۶)(۷)
بشه چو پر شد بزند پیل را باهمه تندى و صلابت که اوست ^(۸)

(۱) گلستان ص ۹۵ .

(۲) المحاسن والاضداد ص ۲۰ ، والمحاسن والساوی « طبعه مصر » ج ۲ ص ۶۱ .

(۳) گلستان ص ۱۰۹ .

(۴) یتیمه الدهر ج ۳ ص ۳۳۳ .

(۵) ابن الحجاج :

ان كنت تحقر العتاب تكبرا فاللیل یعمل فیہ قرص البرغش

(یتیمه الدهر ج ۳ ص ۵۱)

(۶) محمد بن موسی الحدادی البلخی :

ان كنت أشکوا من یرق

فاللیل یضجر و هو اء-

عن الشکایة فی القریض

ظلم ما رأیت من البهوض

(یتیمه الدهر ج ۴ ص ۸۶)

(۷) الحمیری : ان البموضة اودت النمرودا - نفح الطیب ج ۲ ص ۳۵۳ .

(۸) گلستان ص ۱۱۰ .

امرؤ القیس

أجارتنا انا غریبان ههنا وکل غریب للغریب نسیب (۱)
من ذا یحدثنی و زم العیس ماللغریب سوی الغریب أنیس (۲)

عبدالله بن معاویة بن عبدالله بن جعفر بن أبی طالب

رأیت فضیلا کان شیئاً ملفقاً فکشفه التمحیص حتی بدالیسا
أأنت اخی مالم تکن لی حاجة فان عرضت ایقنت ان لا أخالیا
فلا زاد ما یننی و ینک بعد ما بلوتک فی الحاجات الا تمادیا
فلست برء عیب ذی الود کله ولا بعض ما فیہ اذا کنت راضیا
فعین الرضا عن کل عیب کلیلة ولكن عین السخط تبدی المساویا
کلانا غنی عن أخیه حیاته و نحن اذا متنا أشد تغانیا (۳)

هنر بچشم عداوت بزرگتر عیب است

گلست سعدی و در چشم دشمنان خارست (۴)

چشم بد اندیش که برکنده باد عیب نماید هنر — رش در نظر
ور هنری داری و هفتاد عیب دوست نبیند بجز آن يك هنر (۵)

(۱) شرح دیوان امری، القیس ص ۵۵ ، و نزہة ذوی الکیس ص ۱۷ .

(۲) گلستان ص ۱۱۱ .

(۳) الکامل للبردج ۱ ص ۱۲۵ ، والصدقة والصدیق ص ۱۲۸ ، و لهر الاداب ج ۱

ص ۱۲۵ .

(۴) گلستان ص ۱۱۵ .

(۵) گلستان ص ۱۲۶ .

- فرو گفت ازین شیوه نادیده گوی نبیند هنر دیه عیبجوی (۱)
 میان عیب و هنر پیش دوستان کریم تفاوتی نکند چون نظر بعین رضاست (۲)
 عیب یاران و دوستان هنرست سخن دشمنان نه معتبرست (۳)
 هرچ آن قییح تر بکند یار دوست روی
 داند که چشم دوست نبیند قباحتش (۴)
 ز دشمنان شنو ایدوست تا چه میگویند
 که عیب در نظر دوستان هنر باشد (۵)

☆

فضل الله الراوندى

- عهدی بنا والوصل یجمعنا کاللوز توأمتین فی قشر (۶)
 من و دوستی چون دو بادام مغز در پوستی (۷)
 مرا و عشق تو گیتی یک شکم زادست
 دو روح در بدنی چون دو مغز در یک پوست (۸)
 از اتفاق چه خوشتر بود میان دو دوست
 درون پیرهنی چون دو مغز یک بادام (۹)

(۱) بوستان ص ۱۳۹ .

(۲) غزلیات ص ۲۳ .

(۳) غزلیات ص ۳۷ .

(۴) غزلیات ص ۱۷۴ .

(۵) مواعظ ص ۱۶۵ .

(۶) جنک ع ۱۸۶ «ورقة ۱۲۵» .

(۷) گلستان ص ۱۲۸ .

(۸) غزلیات ص ۵۰ .

(۹) غزلیات ص ۱۹۷ .

همچون دو مغز بادام اندر یکی خزینه

با هم گرفته انسی وز دیگران ملالی^(۱)

☆

ابوالحسن ابن الحاج

ابا جعفر مات فيك الجمال فإظهر خدك لبس الحداد (۲)

مکر بمانم حسنم سیاه پوشیده است^(۳)

☆

العرجی

باتا بانعم ليلة حتى بدا صبح يلوح كالأغر الأشقر

فتلازما عند الصباح صباة اخذ الغريم بفضل ثوب المعسر^(۴)

چه بودی ار سر زلفش بدستم افتادی

چو آستین کریمان بدست درویشان^(۵)

☆

ابوالفتح البستی

فقوة العين بانسانها و قوة الانسان بالعين (۶)

هر کرا زر در ترازوست زور در بازوست^(۷)

(۱) غزلیات ص ۳۳۳ .

(۲) فلاحه المقيان ص ۱۴۹ ، و یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی - مواسم الادب ج ۱

ص ۲۰۰ .

(۳) کلستان ص ۱۳۱ .

(۴) دیوان العرجی ص ۴۷ ، و شرح البقعات الحریریة ج ۲ ص ۱۵۵ .

(۵) کلستان ص ۱۳۳ .

(۶) روض الاخیار ص ۷۴ .

(۷) کلستان ص ۱۴۲ .

صالح بن عبد القدوس

ان الفصون اذا قومتها اعتدلت ولا يلين اذا قومته الحطب (۱)

چوب ترا چنانکه خواهی پیچ نشود خشک جز بآتش راست (۲)

ابومروان الطنبی

دعنی اسر فی البلاد مبتغیا فضل ثراء متی یغر زانا

فیبذل النطع و هو احقر ما فیه اذا سار صار فرزانا (۳)

پیاده عاج چو عرصه شطرنج بسر میبرد فرزین میشود (۴).

ابو دلف کالطبل یدهب صوته

و باطنه خلو من الخیر اخرج (۵) (۶) (۷)

ای طبل بلند بانگ در باطن هیچ (۸)

(۱) کتاب الحاسة للبعثی ص ۲۳۵، و شرح المقامات الحریریة ج ۲ ص ۳۴۸.

(۲) گلستان ص ۱۵۶.

(۳) جذوة المقتبس ص ۲۶۵.

(۴) گلستان ص ۱۶۲.

(۵) شرح المضمون به علی غیر اهله ص ۴۷۹.

(۶) شرح المضمون به علی غیر اهله ص ۴۹۶ :

و کم لله من عبده سمین کثیر اللحم مهزول المعالی

کشفه الطبل یسمع من بعید و باطنه من الخیرات خالی

(۷) روض الاخیار ص ۲۴۷ :

ومت الوصال فقال أمرهین لکن کیسک مثل طبلی خالی

(۸) گلستان ص ۱۶۹.

مقالات بیهوده طبل تہیست (۱)

دہل را کاندرون با دست ز انگشتی فغان دارد (۲)

کہ سعدی چون دہل بیهوده مخروش (۳)

حاصل آنست کہ چون طبل تہی بر بادم (۴)

میان تہی و فراوان سخن چو طنہوری (۵)

وین همه لاف میزنیم از دہل میان تہی (۶)

راست گوئی میان تہی جرسیت (۷)

کہ از میان تہی بانگ میکند خشخاش (۸)

ابو جعفر ابن البنی

کرمتما و اعتدی باللؤم غیر کما

والشوک والورد موجودان فی غصن (۹)

هر جا کہ گلست خارست (۱۰)

(۱) بوستان ص ۸۵ .

(۲) غزلیات ص ۹۲ .

(۳) غزلیات ص ۱۸۲ .

(۴) غزلیات ص ۲۰۳ .

(۵) غزلیات ص ۳۲۰ .

(۶) غزلیات ص ۳۵۷ .

(۷) مواعظ ص ۱۲۰ .

(۸) مواعظ ص ۱۳۰ .

(۹) قلامدالعقیان ص ۳۱۳ .

(۱۰) کلستان ص ۱۷۴ .

- گنج و مار و گل و خار و عم و شادی بهمند^(۱)
 بود خار و گل باهم ای هوشمند^(۲)
 همه دانند که در صحبت گل خاری هست^(۳)
 ولیکن با رقیبان چاره نیست که ایشان مثل خارند و تو وردی^(۴)
 گل بیخار میسر نشود در بستان^(۵)
 خار و گل درهم اند و ظلمت و نور^(۶)
- ✽

علی بن ابی طالب علیه السلام (۷)

- فان لكل نصيح نصيحا فـ لا تفش سرک الالیسک
 وانی رایت غواة الرجال لا یترکـون ادیما صحیحا (۸)
 رازی که نهان خواهی با کس در میان منه و گرچه دوست مخلص باشد که
 مران دوست را نیز دوستان مخلص باشد همچنین مسلسل^(۹)

(۱) گلستان ص ۱۷۵، و غزلیات ص ۱۳۱

(۲) بوستان ص ۲۰۳ ،

(۳) غزلیات ص ۶۱ .

(۴) غزلیات ص ۲۹۸ .

(۵) مواعظ ص ۱۲۴ .

(۶) مواعظ ص ۳۰۵ .

(۷) یعزی الی علی بن ابی طالب - علیه السلام - فقال یقول : هو له ، و یقول آخرون :

قاله متمثلا . و لم یختلف فی انه کان یکنز انشاده (الکامل للبردج ج ۲ ص ۱۵)

(۸) الکامل للبردج ج ۲ ص ۱۵ ، و المحاسن والساوی ج ۲ ص ۵۸ ، و تاریخ الخلفاء

ص ۱۸۴ .

(۹) گلستان ۱۸۰ .

بدوست گرچه عزیزست راز دل مکشای

که دوست نیز بگوید بدوستان عزیز^(۱)

ان العدو وان ابدی مسالمة اذا رای منك یوما فرصة وثبا^(۲)(۳)

بر عجز دشمن رحمت مکن که اگر قادر شود بر تو نبخشاید^(۴)

که گر زنده‌اش مانی آن بی هنر نخواهد ترا زندگانی دگر^(۵)

القطامي

قد يدرك المتاني بعض حاجته و قد يكون من المستعجل الزل^(۶)

کارها بصبر آید و مستعجل بسر در آید^(۷)

ابوالفتح البستي

فان لم تجد قولا سديدا تقوله فصمتك عن غير السداد سداد^(۸)

چون نداری کمال فضل آن به که زبان در دهان نگه‌داری^(۹)

(۱) مواعظ ص ۱۷۹ .

(۲) منهاج اليقين ص ۳۱۴ .

(۳) الصداقة والصديق ص ۹۹ :

حتى اذا ظفر العدو بفرصة نفت الذي في بغضه و اراه

(۴) گلستان ص ۱۸۱ .

(۵) بوستان ص ۲۱۹ .

(۶) الطرائف واللطائف ص ۸۳ .

(۷) گلستان ص ۱۸۷ .

(۸) منهاج اليقين ص ۴۵۷ .

(۹) گلستان ص ۱۸۷ .

ابوالفتح البستی

لاتودع السر و شاء به مذلا فمارعی غنما فی الدو سر حان (۱)

از بدان نیکوئی نیاموزی نکند گرگ پوستین دوزی (۲)

مباش غره و غافل چو میش سر در پیش

که در طبیعت این گرگ گله بانی نیست (۳)

ابن الوردی

و کذا الورد من الشوك وما ینبت الترحس الا من بصل (۴)

گل از خارست و ابراهیم از آزر (۵)

که گل از خار همی آید و صبح از شب تاری (۶)

ابو محمد عبدالوهاب بن علی بن نصر المالکی البغدادی

بغداد دار لاهل المال طيبة وللمفالیس دار الضنك و الضيق

ظلمت حیران امشی فی ازقتها کائنی مصحف فی بیت زندیق (۷)

(۱) مجانی الادب ج ۴ ص ۹۶ .

(۲) کلستان ص ۱۸۸ .

(۳) مواعظ ص ۱۲ .

(۴) دیوان ابن الوردی ص ۳۴۰ ، و مجانی الادب ج ۴ ص ۹۴ .

(۵) کلستان ص ۱۹۲ .

(۶) غزلیات ص ۳۱۶ .

(۷) و فیات الامیان ج ۲ ص ۳۸۸ ، و یادداشت های آقای مجتبی مینوی - معجم البلدان ج ۴

ص ۸۲۹ ، و الفیت المسجم ج ۱ ص ۶۸ ، و تحفة النظار ج ۲ ص ۱۰۳ .

عالم اندر میان جاهل را مثلی گفته اند صدیقان
شاهدی در میان کورانست مصحفی در سرای زندیقان^(۱)

✱

الفرزدق

و قدیملاً القطر الاناء فیفعم^(۲)

اندک اندک بهم شود بسیار دانه دانه است غله در انبار
و قطر علی قطر اذا اتفقت نهر و نهر علی نهر اذا اجتمعت بحر

اندک اندک خیلی شود و قطره قطره سیلی گردد^(۳)که قطره سیل شود چون بیکدگر پیوست^(۴)که قطره قطره باران چو با هم آمد جوست^(۵)

✱

صالح بن عبد القدوس

و يظهر علم المرء فی الناس بخله و یستره عنهم جمیعاً سخاؤه
تفط بـا ثواب السخاء فانه یـی اری کـل عیب و السخاء غطاؤه^(۶)
کس نبیند بخیل فاضل را که نه در عیب گفتنش کوشد
ور کریمی دو صد گنه دارد کرمش عیبها فرو پوشد^(۷)

(۱) گلستان ص ۱۹۲ .

(۲) دیوان الفرزدق ص ۱۶۴ ، و کتاب العمامة ص ۱۳۶ .

(۳) گلستان ص ۱۹۳ .

(۴) غزلیات ص ۲۲ .

(۵) غزلیات ص ۵۱ .

(۶) الذخائر و الاطلاق ص ۱۲۳ .

(۷) گلستان ص ۲۰۶ .

گر کان فضائی و گردربائی بی راحت خلق بادمی پیمائی
ورباهمه عیبها کریم آسائی عیبت هنرست وز شیت زیبائی^(۱)

☆

الظلم نار فلا تحقر صغیره لعل جذوة نار أحرقت بلدا^(۲)
چراغی که بیه زنی بر فروخت بسی دیده باشی که شهری بسوخت^(۳)

☆

ابو نواس

إذا امتحن الدنيا لبیب تکشف له عن عدو فی ثیاب صدیق^(۴)
زیگانه پرهیز کردن نکوست که دشمن توان بود در زی دوست^(۵)

☆

ان القلوب اذا تنافر ودها مثل الزجاجة كسرها لا یجبر^(۶)
که سهلست لعل بدخشان شکست

شکسته نشاید دگر باره بست^(۷)

ولا سیما قلبی رقیق زجاجة وممتنع وصل الزجاج لدى الكسر^(۸)

☆

ولا بد للماء فی مرجل علی النار موقدة ان یفورا^(۹)

(۱) مواعظ ص ۲۰۱ .

(۲) شرح المضمون به علی غیر اهله ص ۵۷ ، و روض الاخیار ص ۲۵۵ .

(۳) بوستان ص ۱۵ .

(۴) دیوان ابی نواس ص ۶۲۱ .

(۵) بوستان ص ۱۶ .

(۶) الطرائف واللطائف ص ۱۵۰ .

(۷) بوستان ص ۱۹ .

(۸) مواعظ ص ۹۵ .

(۹) حدیقة البلاغة - نوادر المخطوطات ج ۳ ص ۳۳۰ .

بر سر آتش نه غریبست جوش^(۱)

نبود بر سر آتش میسرم که نجوشم^(۲)

☆

العبد یقرع بالعصا و الحر تکفیه الاشارة^(۳)

از این به نصیحت نگوید کست اگر عاقلی يك اشارت بست^(۴)

☆

المعری

فرب شق براس جر منفعة وقس علی نفع شق الرأس بالقلم^(۵)

نبینی که چون کارد بر سر برد قلم را زبانش روانتر بود^(۶)

دو نیمه باد سرش تا بسینه همچو قلم^(۷)

☆

ابو عمرو السفاقی

إذا ما عدوك یوما سما الی حائلة لم تطق نقضها

فقبل ولا تأنفن کفه إذا لم تكن تستطع عضها^{(۸)(۹)(۱۰)}

(۱) غزلیات ص ۱۸۴ .

(۲) غزلیات ص ۲۲۲ .

(۳) الوساطة ص ۱۵۸ .

(۴) بوستان ص ۵۵ .

(۵) شرح البقعات الحریرة ج ۲ ص ۳۴۸ .

(۶) بوستان ص ۵۵ .

(۷) مواعظ ص ۴۷ .

(۸) جدوة المقتبس ص ۲۸۵ .

(۹) المنصور : «إذا مد عدوك الیک یدہ فاقطعها- إن امکنک - والا ، فقبلها» تاریخ الخلفاء،

ص ۲۶۸ .

(۱۰) محمد بن یزید الکاتب: إذا لم تستطع أن تقطع ید عدوک فقبلها- عیون الاخبار ج ۳ ص ۱۱۲

- چو دستی شاید گزیدن بیوس که باغالبان چاره زرقست ولوس^(۱)
 چو نتوان بر افلاک دست آختن ضروریست با گردش ساختن^(۲)
 سعدی چو سروری نتوان کرد لازمست
 با سخت بازوان بضرورت فـروتنی^(۳)
 با آنکه خصومت نتوان کرد بساز دستی که بدنجان نتوان برد بیوس^(۴)

ابوالفتح البستی

- احسن الی الناس تستعبد قلوبهم فطالما استعبد الانسان احسان^(۵)
 کرم کن نه پر خاش و کین آوری که عالم بزیر نگین آوری^(۶)
 ببخش ای پسر کادمیزاده صید باحسان توان کرد و وحشی بقید^(۷)
 نه این ریسمان میبرد با منش که احسان کمندیست در گردنش^(۸)

- یخرج اسرار الفتی جلیسه رب امری جاسوسه انیسه^(۹)
 منه در میان راز با هر کسی که جاسوس همکاسه دیدم بسی^(۱۰)

(۱) بوستان ص ۶۱ .

(۲) بوستان ص ۱۵۳ .

(۳) غزلیات ص ۳۳۸ .

(۴) مواعظ ص ۱۹۹ .

(۵) مجانی الادب ج ۴ ص ۹۵ ، و اساس الاقتباس ص ۴۳ .

(۶) بوستان ص ۶۷ .

(۷) بوستان ص ۸۲ .

(۸) بوستان ص ۸۳ .

(۹) الصداقة و الصديق ص ۱۳۳ .

(۱۰) بوستان ص ۶۷ .

ابو تمام

- لاتنکری عطل الکریم من الغنی
فالسيل حرب للمكان العالی (۱)
چو سیلاب ریزان در کوهسار
نگیرد همی بر بلندی قرار (۲)

حاتم الطائی

- أماویّ ان المال غاد ورائح
ویبقى من المال الاحادیث والذکر (۳)
مرا نام باید در اقلیم فاش
دگر مرکب نامور گومباش (۴)

- لهین تفدی الف عین و تقی
و یکرّم الف للمحبیب المکرّم (۵)
غم جمله خور در هوای یکی
مراعات صدکن برای یکی (۶)
آن شرط مهربانی و تحقیق دوستیست
کز بهر دوستان بری از دشمنان جفا (۷)
هر آنکه مهر یکی در دلش قرار گرفت
روا بود که تحمل کند جفای هزار (۸)

و کل ما یفعل المحبوب محبوب (۹)

- (۱) دیوان ابی تمام ص ۱۸۵ .
(۲) بوستان ص ۷۷ .
(۳) دیوان حاتم الطائی ص ۱۱۸ ، و أنوار الربیع ص ۱۵۴ .
(۴) بوستان ص ۸۶ .
(۵) عوارف المعارف ج ۴ ص ۲۶۴ .
(۶) بوستان ص ۹۳ .
(۷) مواعظ ص ۳ .
(۸) مواعظ ص ۳۰ .
(۹) شرح دیوان المتنبی ج ۱ ص ۴۸ ، و المدهش ص ۲۸۲ .

- ببخشای بر من که هرچ او کند و گر قصد خونست نیکو کند^(۱)
 مرا بهر چه --- ه کنی دل نخواهی آزدن
 که هر چه دوست پسندد بجای دوست رواست^(۲)
 سعدی از اخلاق دوست هر چه بر آید نکوست
 گو همه دشنام گو کز لب شیرین دعاست^(۳)
 هر آنچه بر سر آزادگان رود زیباست
 علی الخصوص که از دست یار زیبا خوست^(۴)
 که هرچه دوست پسندد بجای دوست نکوست^(۵)
 چرا و چون نرسد بندگان مخلص را
 رواست گر همه بد میکنی بکن که نکوست^(۶)
 ز دوست هر که تو بینی مراد خود خواهد
 مراد خاطر سعدی مراد خاطر اوست^(۷)
 هرچه پیش عاشقان آید ز معشوقان نکوست^(۸)
 ای در دل من رفته چو خون در رگ و پوست
 هرچ آن بسر آیدم ز دست تو نکوست^(۹)

- (۱) بوستان ص ۱۰۶ .
 (۲) غزلیات ص ۲۴ .
 (۳) غزلیات ص ۲۶ .
 (۴) غزلیات ص ۵۰ .
 (۵) غزلیات ص ۵۰ .
 (۶) غزلیات ص ۵۱ .
 (۷) غزلیات ص ۵۱ .
 (۸) غزلیات ص ۵۲ .
 (۹) غزلیات ص ۳۸۱ .

بالله بگذارید میــــــــان من و دوست

- نیک و بد و رنج و راحت از دوست نکوست^(۱)
 چون دشمن بیرحم فرستاده اوست بدعهدم اگر ندارم این دشمن دوست^(۲)
 دشمن که نمیتوانمش دید بچشم از بهر دل تو دوست میباشد داشت^(۳)
 بر یار ذلیل هر ملامت کاید چون یار عزیز می پسندد شاید^(۴)
 و اقبح ما کان المکاره والاذی اذا کان من عند الملاح ملاح^(۵)
 وکل بالغ او بالغ السعی فی دمی اذا کان فی حی الحیب حیب^(۶)
 گرا اهل معرفتی هر چه بنگری خوبست
 که هر چه دوست کند همچو دوست محبوبست^(۷)

☆

ابن قلاقی

- زد رفعة ان قیل انفض وانخفض ان قیل اثری
 کالفص یدنو ما اکتسی ثمر او ینأی ما تعری (۸)
 بلندی از آن یافت کو پست شد در نیستی کفوت تا هست شد
 تواضع کند هوشمندـــــــــــــد گزین نهد شاخ پر میوه سر بر زمین^(۹)

(۱) غزلیات ص ۳۸۱ .

(۲) غزلیات ص ۳۸۱ .

(۳) غزلیات ص ۳۸۲ .

(۴) غزلیات ص ۳۸۹ .

(۵) مواعظ ص ۹۸ .

(۶) مواعظ ص ۱۱۱ .

(۷) مواعظ ص ۱۵۵ .

(۸) نفح الطیب ج ۳ ص ۱۲۳ ، والسید مکی السید جاسم - المثل السائر ج ۱ ص ۳۳۰ .

(۹) بوستان ص ۲۲ .

ابوالفتح البستی

یا من یسامی العلی عفوا بلا تعب هیهات نیل العلی عفوا بلا تعب
علیک بالجد انی لم أجد أحداً حوی نصیب العلی من غیر ما نصب (۱)(۲)

توقع م — دار ای پسر گر کسی که بی سعی هرگز بجائی رسی (۳)

نا برده رن — چ گنج میسر نمیشود

مزد آن گرفت جان برادر که کار کرد (۴)

المأمون

لا ترفعن صوتک یا عبد الصمد ان الصواب فی الاسد لا لاشد (۵)

دلایل قوی بساید و معنوی نه رگهای گردن بحجت قوی (۶)

الخلیل بن احمد الفراهیدی

ان الذی شق فمی ضامن للرزق حتی یتوفانی (۷)

مخور هول ابلیس تا جان دهد هم آنکس که دندان دهد نان دهد (۸)

(۱) مجانی الادب ج ۴ ص ۸۴ .

(۲) اللؤلؤ المصنوع ص ۷۸ : من جد و جد .

(۳) بوستان ص ۱۰۸ .

(۴) مواعظ ص ۱۷ .

(۵) یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی — محاضرات الادباء ج ۱ ص ۳۵ .

(۶) بوستان ۱۲۸ .

(۷) وفيات الاعيان ج ۲ ص ۱۷ .

(۸) بوستان ص ۱۷۲ .

محمودالوراق

- تشید و تبتنی فی کل یوم وأنت علی التجهز والرحیل
و من هذا علی الايام تبقی مضاربه بمدرجة السیول (۱)(۲)(۳)
مکن خانه بر راه سیل ای غلام که کسرا نگشت این عمارت تمام (۴)
شک نیست که بر ممر سیلاب چندان که بنا کنی خرابست (۵)
وجود عاریتی خانه ایست بر ره سیل
چراغ عمر نهادست بر دریچه باد (۶)
تو چراغی نهاده بر ره باد خانه در ممر سیلابی (۷)
ای آنکه خانه درره سیلاب میکنی بر خاک رود خانه نباشد معولی (۸)

ابوالفتح البستی

- لقد هنت من طول المقام ومن یقم طویلا یهن من بعد ما کان مکرم
(۱) المعاسن والاضداد ص ۱۳۶-۷.
(۲) روض الاخبار ص ۲۵۵ :
ان الکرام قليلة الاعمار
(۳) حدیقة العقیقة خ «ورقة ۱۰۵» :
جان واسباب در رهش در باز
فهم کنت الروض فی الانهار
برده وود و سیل خانه مساز
(یادداشت های آقای مجتبی مینوی)

- (۴) بوستان ص ۱۷۳ .
(۵) غزلیات ص ۲۹ .
(۶) مواعظ ص ۱۳ .
(۷) مواعظ ص ۷۰ .
(۸) مواعظ ص ۷۸ .

و طول جمام الماء فی مستقره
و غیره لونا وریحا و مطعما (۱) (۲)
ز نعمت نهادن بلندی مجوی
که ناخوش کند آب استاده بوی (۳)

✽

صالح بن عبد القدوس

من یخبرک بستم عن اخ	فهو الشاتم لا من شتمک
ذاک شیء لم یواجهک به	انما اللوم علی من اعلمک (۴)
یکی گفت با صوفی در صفـا	ندانی فلانت چگفت از قـفا
بگفتا خموش ای برادر بخت	ندانسته بهتر که دشمن چه گفت
کسانی که پیغام دشمن برند	ز دشمن همانا که دشمن ترند
کسی قول دشمن نیارزد بدوست	جز آنکس که در دشمنی یار اوست
نیـ اوست دشمن جفا گفتم	چنان کز شنیدن بلرزد تم
تو دشمن تری کلوری بر دهان	که دشمن چنین گفت اندر نهان
سخن چین کند تازه جنگ قدیم	بخشم آورد نیکمـ رد سلیم
از آن همنشین تا توانی گریز	که مر فتنه خفته را گفت خیز
سیه چال و مرد اندرو بسته پای	به از فتنه از جای بردن بجای

میان دو تن جنگ چون آتشست

سخن چین بدبخت هیزم کشست (۵)

(۱) بیتة الدهر ج ۴ ص ۳۳۳ .

(۲) أخذه البستی من الدقیقی - یادداشتنهای آقای بدیع الزمان فروزانفر

(۳) بوستان ص ۱۷۴ .

(۴) روض الاخیار ص ۱۵۶ .

(۵) بوستان ص ۱۹۰ - ۱ .

ابوالفتح البستی

رب لیل اغمد الانوار الا نور ثغر او مدام او ندام
قد نعمنا بدیاجیه الی ان سل سیف الصبح من غمد الظلام (۱)
خطیب سیه پوش شب بی خلاف بر آهخت شمشیر روز از غلاف (۲)

ابوالعلاء المعری

خفف الوطء ما أظن اذیم الا أرض الا من هذه الاجساد (۳) (۴)
دریغا که بی ما بسی روزگار بروید گل و بشگفتد نوبهار
بسی تیر و دی ماه و اردیبهشت بر آید که ما خاک باشیم و خشت (۵)
چه بندی درین خشت زرین دلت که یکروز خشتی کنند از گلت (۶)
نفس آرزو کند که تولب بر لبش نهی

بعد از هزار سال که خاکش سبو بود (۷)

لب او بر لب من این چه خیالست و تمنا

مکر آنکه که کند کوز گراز خاک سبویم (۸)

(۱) ذهر الاداب ج ۱ ص ۲۴۰ .

(۲) بوستان ص ۲۱۷ .

(۳) شروح سقط الزند سی ۲ ج ۳ ص ۹۷۴ .

(۴) هذا المعنى من الشاهنامه : « زمین کرکشاده کند راز خویش » . و قاله - أيضاً -
الغيام والبقا قانی - یادداشت های آقای بدیع الزمان فروزانفر .

(۵) بوستان ص ۲۲۷ .

(۶) بوستان ص ۲۲۸ .

(۷) غزلیات ص ۱۳۸ .

(۸) غزلیات ص ۲۴۳ .

- بسا خاكا بزیر پای نادان که گر بازش کنی دستت و معصم^(۱)
 گل فرزند آدم خشت کردند^(۲)
 آهسته رو که بر سر بسیار مردمست
 این جرم خاک را که تو امروز بر سری^(۳)
 خاک راهی که برو میگذری ساکن باش
 که عیونست و جفونست و خدودست و قدود^(۴)

الفرزدق

- اذا ما الدهر جر علی اناس کلا کله اناخ بآخرینا
 فقل للشامتین بنا أقیقوا سیلقى الشامتون کمالقینا^(۵)
 مکن شادمانی بمرگ کسی که دهرت نمازد پس ازوی بسی^(۶)
 شادمانی مکن که دشمن مرد تو هم از مرگ جان نخواهی برد^(۷)

اسحق بن ابراهیم الموصلی

- لا تظنن انی غیری قدم العهد ولا طول الزمن^(۸)

- (۱) مواعظ ص ۴۴ .
 (۲) مواعظ ص ۴۵ .
 (۳) مواعظ ص ۷۴ .
 (۴) مواعظ ص ۱۶۴ .
 (۵) شرح المضمون به علی غیر اهل ص ۳۲ .
 (۶) بوستان ص ۲۲۹ .
 (۷) مواعظ ص ۲۱۷ .
 (۸) سرگذشت شیخ بزرگوار سعدی ص ۴۲ .

کهن شود همه کس را بروزگار ارادت

مگر مرا که همان عشق اولست و زیادت ^(۱)

عهدما با تو نه عهدی که تغیر یپذیرد بوستانیست که هرگز نزنند بادخزانش ^(۲)

☆

سأترك ماء كم من غير ورد وذاك لكثرة الوارد فيه
إذا سقط الذباب على طعام رفعت يدي ونفسي تشتهي
و تجتنب الاسود ورودماء اذا كان الكلاب و لغن فيه
ویرتجع الکریم خمیس بطن و لا یرضی مساهمة السفیه ^(۳)

سعدی در بستان هوای دگری زن

وین کشته رها کن که در او کله چریدست ^(۴)

☆

یطول الیوم لألغاك فيه و عام نلتقي فيه قصیر ^(۵)
دانی که چون همیگذرانیم روزگار

روزی که بی تو میگذرد روز محشرست ^(۶)

☆

ابو نواس .

فاذا هم رأوا الرغيف تطربوا طرب الصيام الى اذان المغرب ^(۷)

(۱) غزلیات ص ۱۸ .

(۲) غزلیات ص ۱۸۱ .

(۳) السطرف ج ۱ ص ۳۸ .

(۴) غزلیات ص ۳۶ .

(۵) شرح دیوان النبی ج ۲ ص ۱۳۵ .

(۶) غزلیات ص ۳۷ .

(۷) یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی - دیوان ابی نواس ص ۵۳۴ .

باز آ که در فراق تو چشم امیدوار

چون گوش روزه دار بر الله اکبر است (۱)

☆

محمد بن بشیر الخارجی

قدّر لرجلك قبل الخطو موضعها فمن علا زلقا عن غرة زلجا (۲)

تنهد پای تا نیند جای هر کرا چشم مصلحت نیست (۳)

☆

انا من اهوى ومن اهوى انا نحن روحان حللنا بدنا (۴)

مرا و عشق تو گیتی بیک شکم زادست

دو روح در بدنی چون دو مغز در یک پوست (۵)

☆

شكونا الى احبائنا طول ليلنا فقالوا لنا ما اقصر الليل عندنا

اذا قبل الليل المضرب ذى الهوى جزعنا وهم يستبشرون اذا دنا

وذاك لان النوم يغشى عيونهم سريعا و لا يغشى لنا النوم اعينا

فلو انهم كانوا يلاقون مثلما نلاقى لكانوا فى المضاجع مثلنا (۶)

خفته خبر ندارد سر بر کنار جانان کاین شب دراز باشد بر چشم پاسبانان (۷)

(۱) غزلیات ص ۳۷ .

(۲) شرح دیوان الحامسة ج ۳ ص ۱۶۸ ، و الكامل للبرد ج ۲ ص ۳۲۸ .

(۳) غزلیات ص ۳۷ .

(۴) هوارف المعارف ج ۴ ص ۲۷۷ .

(۵) غزلیات ص ۵۰ .

(۶) جمع الجواهر ص ۱۰۲ .

(۷) غزلیات ص ۲۵۲ .

عبدالمحسن الصوری

- ظبی اقام قیامتی من قبل ان تأتي القيامة (۱)(۲)
- آن قامتست نی بحقیقت قیامتست (۳)
- ندانم قامتست آن یا قیامت (۴)
- این که تو داری قیامتست نه قامت (۵)
- آن چه رفتارست و قامت و آن چه گفتار و قیامت (۶)
- قامتست آن یا قیامت یا ألف یا نیشکر (۷)
- قامتست آن یا قیامت عنبر است آن یا غیر (۸)
- قیامت باشد آن قامت در آغوش (۹)
- ماه مبارک طلوع سر و قیامت قیام (۱۰)

(۱) بیتة الدهر ج ۱ ص ۲۹۹ .

(۲) ابن سكرة الهاشمی ؛

آیس من سلامتی

انا والله تالف

قد أقامت قیامتی

او أرى القامة التي

(بیتة الدهر ج ۳ ص ۸ ، وبادداشتهای آقای محمد باقر الفت اصفهانی)

(۳) غزلیات ص ۵۳ .

(۴) غزلیات ص ۶۰ .

(۵) غزلیات ص ۷۷ .

(۶) غزلیات ص ۹۰ .

(۷) غزلیات ص ۱۵۷ .

(۸) غزلیات ص ۱۶۶ .

(۹) غزلیات ص ۱۸۲ .

(۱۰) غزلیات ص ۱۹۸ .

چنین قیامت و قامت ندیده‌ام همه عمر^(۱)

چه نشینی ای قیامت بنمای سرو قامت

بخلاف سرو مستان که ندارد اعتدالی^(۲)

دست چو منی قیامه باشد با قامت چون توئی در آغوش^(۳)

وہ وہ کہ قیامتست این قامت راست^(۴)

قیامتست کہ در روزگار ما برخاست

براستی کہ بلایست آن نہ بالائی^(۵)

✱

ابو نواس

رثاً لولاً ملاحته خلت الدنيا من الفتن^(۶)

ولوله در شهر نیست جز شکن زلف یار

فتنه در آفاق نیست جز خم ابروی دوست^(۷)

☆

علی بن ابی طالب علیه السلام

إذا ضاق الزمان عليك فاصبر - ولاتياس من الفرج القريب^(۸)

(۱) غزلیات ص ۳۲۶ .

(۲) غزلیات ص ۳۳۱ .

(۳) غزلیات ص ۳۶۷ .

(۴) غزلیات ص ۳۷۹ .

(۵) مواعظ ص ۶۹ .

(۶) دیوان ابی نواس ص ۴۱۲ .

(۷) غزلیات ص ۵۸ .

(۸) روض الاخیار ص ۸۵ .

راست گفتمی که فرج یابی اگر صبر کنی^(۱)

ولوان لی فی کل منبت شعرة لسانا یث الشکر فیک لقصرا^(۲)

سر موییم نظر کن که من اندر تن خویش

یکسر موی ندانم که ترا ذاکر نیست^(۳)

مرا هزار زبان فصیح بایستی که شکر نعمت وی کردم یکی هزار^(۴)

گر بهر مویی زبانی باشدت شکر یک نعمت نگوئی از هزار^(۵)

لئن مدحتک سبعین حجة دأبا لما اقتدرت علی واحد من السبعین^(۶)

ابو الشیص

وقف الهوی بی حیث انت فلیس لی متأخر عنه ولا متقدم^(۷)

چشم مسافر که بر جمال تو افتاد عزم رحیلش بدل شود با قامت^(۸)

(۱) غزلیات ص ۶۱ .

(۲) شرح المصنوع به علی غیر امله ص ۸۸ .

(۳) غزلیات ص ۶۳ .

(۴) مواعظ ص ۳۲ .

(۵) مواعظ ص ۳۴ .

(۶) مواعظ ص ۶۱ .

(۷) الاغانی ج ۱۵ ص ۱۰۵ ، و بادداشتهای آقای بدیع الزمان فروزانفر .

(۸) غزلیات ص ۷۷ .

بهاء الدین زهیر

من الیوم تعارفنا ونظـوی ماجری منا
ولا كان ولا صار ولا قلتـهم ولا قلنا (۱)(۲)(۳)

بیا که نوبت صلاحست و دوستی و عنایت
بشرط آنکه نگوئیم از آنچه رفت حکایت (۴)

الولید بن یزید

فاللیل أطول شيء حين أفقدها واللیل اقصر شيء حين الفاهـا (۵)
که شب وصال کوتاه و سخن دراز باشد (۶)
محب را ننماید شب وصال دراز (۷)

والارض تبسم عن بكاء سماء (۸)

(۱) دیوان الولیدر بهاء الدین زهیر ص ۲۵۷ .

(۲) سعید بن حمید الکاتب :

و نصفح فی الحب عما مضی
(ارمغان مج ۵ ص ۳۹۹)

(۳) فخرالدین کرکانی :

بیا تا هر دو آن دل شادداریم
حدیث رفته را دیگر نکوئیم
به نیکی یکدیگر را یاد داریم
بآب مهر دلها را بشوئیم
(سخن و سخنوران ج ۲ ص ۱۳ ح ۲)

(۴) غزلیات ص ۸۲ .

(۵) شرح دیوان المتنبی ج ۱ ص ۵۸ .

(۶) غزلیات ص ۱۰۴ .

(۷) مواعظ ص ۳۷ .

(۸) معاضرات الادباء ج ۲ ص ۲۴۷

طفل گیا شیر خورد شاخ جوان گو بیال

ابر بهاری گریست طرف چمن کو بخند^(۱)

شك نیست که بوستان بخندد هر گه که بگرید ابر آزار^(۲)

شگفت نیست گر از غیرت تو بر گلزار

بگرید ابر و بخندد شکوفه بر چمنش^(۳)

القاضی الفاضل

والشوك لا يشكو جنايته من كان مطلبه جنی الورد^(۴)

بار یاران بکش که دامن گل آن برد کا احتمال خار کند^(۵)

یا ترک گل لعل همی باید گفت یا با آلم خار همی باید ساخت^(۶)

المأمون

لسانی کتوم لاسرار کم و دمعی نموم لسی مزیع

فلولا الدموع کتمت الهوی ولولا الهوی لم تکن لی دموع^(۷)

(۱) غزلیات ص ۱۱۵ .

(۲) غزلیات ص ۱۶۱ .

(۳) غزلیات ص ۱۷۸ .

(۴) خریده القصر ج ۱ ص ۴۳ .

(۵) غزلیات ص ۱۲۷ .

(۶) غزلیات ص ۳۷۸ .

(۷) المحاسن والاضداد ص ۲۶ ، و تاریخ الخلفاء ص ۳۲۸ ، والمحاسن والسوای «مصر»

ماجرای دل نمی گفتم بخلق آب چشمم ترجمانی میکند^(۱)

الناطقة الذیانی

فانك شمس والملوك كواكب اذا طلعت لم یبد منهن كوكب^(۲)

اخترانی که بشب در نظر ما آیند پیش خورشید محال است که پیدا آیند^(۳)

اگرچه صاحب حسند در جهان بسیار چو آفتاب بر آید ستاره ننماید^(۴)

تو آفتاب منیری و دیگران انجم تو روح پاکی و ابنای روزگار اجسام^(۵)

نور ستارگان ستد روی چو آفتاب تو

دست نمای خلق شد قامت چون هلال تو^(۶)

ابوالنصر محمد بن عبد الجبار العتبی

تعلم من الافعی امالی طبعها و آنس اذا او حشت تعف عن الذم

لئن كان سم نافع تحت نابها ففي لحمها ترياق غائلة السم^(۷)

پس از تحمل سختی امید وصل مراست

که صبح از شب و تریاک هم ز مار آید^(۸)

(۱) غزلیات ص ۱۳۱ .

(۲) دیوان الناطقة الذیانی ص ۱۳ ، والاغانی ج ۹ ص ۱۶۹ .

(۳) غزلیات ص ۱۳۵ .

(۴) غزلیات ص ۱۵۰ .

(۵) غزلیات ص ۱۹۷ .

(۶) غزلیات ص ۲۶۱ .

(۷) یتیمه الدهر ج ۴ ص ۴۰۵ .

(۸) غزلیات ص ۱۵۱ .

جریر

ان العیون التی فی طرفها مرض قتلننا ثم لم یحیین قتلانا
یصرعن ذا اللب حتی لا صراع به و هن اضعف خلق الله اركاناً (۱)

چشمش بتیغ غمزۀ خونخوار خیره کش
شهری گرفت قوت بیمار بنگرید (۲)

و فی کل شیء له آیه تدل علی انه واحد (۳)

برگ درختان سبز پیش خداوند هوش
هر ورقی دفترست معرفت کردگار (۴)

ابو فراس الحمدانی

معللتی بالوصل والموت دونه اذامت ظمآنا فلا نزل القطر (۵)

امروز باید از کرمی میکند سحاب
فردا که تشنه مرده بود لای گوبخیز (۶)

(۱) شرح دیوان جریر ص ۵۹۵ .

(۲) غزلیات ص ۱۵۷ .

(۳) اساس الاقتباس ص ۱۴ .

(۴) غزلیات ص ۱۶۰ .

(۵) دیوان ابی فراس الحمدانی ج ۲ ص ۲۱۰ .

(۶) غزلیات ص ۱۷۱ .

سرى السقطى

كيف اشكو الى طبيبي ما بى والذى بى أصابنى من طبيبي (۱)(۲)
درد من بر من از طبيب منست از که جویم دوا و درمانش (۳)

و انى لنى طول كتم الهوى و ستريه عنك بفرط الجفا
كمن ينفخ البوق مستخفيا ويضرب بالطبل تحت الكما (۴)
دهل زیر گلیم از خلق پنهان شاید کرد و آتش زیر سرپوش (۵)
چند پنهان کنی آواز دهل زیر گلیم (۶)

الصاحب بن عباد

رقّ الزجاج و راقّت الخمر و تشابهها فتشاكل الامـر
فكأنما خمر و لا قـدح و كأنما قدح و لا خمر (۷)
در آبگینه اش آبی که گر قیاس کنی
ندانی آب کدامست و آبگینه کدام (۸)

(۱) الروض الفائق ص ۸۱ .

(۲) البدهش ص ۳۴۱ :

كيف ارجو البره من داء الهوى و طبيبي فى الهوى امرضى

(۳) غزليات ص ۱۸۰ .

(۴) الزهرة ص ۱۶۷ .

(۵) غزليات ص ۱۸۲ .

(۶) غزليات ص ۲۳۸ .

(۷) وفيات الاعيان ج ۱ ص ۲۰۸ .

(۸) غزليات ص ۱۹۶ .

✱

عجباً للمحب كيف ينـام كل نوم على المحب حرام (۱)

شب دراز نخفتم کـــه دوستان گویند

بسرزنش عجباً ————— للمحب كيف ينـام (۲)

يا صاح متى يرجع نومي وقراری انی وعلى العاشق هذان حرامان (۳)

✱

عمر بن ابی ربيعة

اذا جئت فامنح طرف عينيك غبرنا لكي يحسبوا ان الهوى حيث تنظر (۴)

دل پیش تو ودیده بجای دگرستم تا خصم نداند که ترا مینگرستم (۵)

✱

والعز في غربة خير لذي ادب من المقام بدار الذل في الوطن (۶)

سعدیا حب وطن گرچه حدیثی است صحیح

توان مرد بسختی که من اینجا زادم (۷)

✱

ألم تر ان الليل لما تراكمت دجاء بدا وجه الصباح ونوره (۸)

(۱) الرسالة القشيرية ص ۱۴۷ .

(۲) غزليات ص ۱۹۷ .

(۳) غزليات ص ۲۵۲ .

(۴) ديوان عمر بن ابی ربيعة ص ۴ .

(۵) غزليات ص ۲۰۲ .

(۶) روض الاخيـار ص ۲۶۱ .

(۷) غزليات ص ۲۰۴ .

(۸) منهاج اليقين ص ۴۸۷ .

مکنید دردمندان کله از شب جدائی

که من این صبح روشن ز شب سیاه دارم^(۱)

شبان تیره امیدم بصبح روی تو باشد

و قد تفتش عين الحياة في الظلمات^(۲)

✱

ابو دهبیل

عقم النساء فما يلدن شبيهه ان النساء بمثله عقم^(۳)

ای بحسن تو صنم چشم فلک نادیده

وی بمثل تو والد مادر ایام عقیم^(۴)

تو آن برادر صاحب دلی که مادر دهر

بسالها چو تو فرزند نیکبخت نژاد^(۵)

بنات دهر نژایند بهتراز تو بنین^(۶)

✱

ابو الغمر الاسناوی

ونون مسك الصدغ قد اعجمت بنقطة من عنبر الخال^(۷)

(۱) غزلیات ص ۲۱۵ .

(۲) غزلیات ص ۲۹۰ .

(۳) شرح المضمون به علی غیر امله ص ۱۳۸ .

(۴) غزلیات ص ۲۳۸ .

(۵) مواعظ ص ۱۴ .

(۶) مواعظ ص ۶۰ .

(۷) خريدة القصر ج ۲ ص ۱۵۹ .

خالست بر آن صفحه سیمین بناگوش

یا نقطه از غایه بر یاسمنست آن^(۱)

☆

اذا تم أمر بدا نقصه توقع زوالا اذا قيل تم^(۲)

زایل شود هر آنچه بکلی کمال یافت

عمرم زوال یافت کمالی نیافته^(۳)

☆

ابن خارجه

واذا الدر زان حسن وجوه كان للدر حسن وجهك زينا^(۴)(۵)

بزیور ها بیارایند وقتی خوب رویانرا

تو سیمین تن چنان خوبی که زیورهایارائی^(۶)

☆

العباس بن الاحنف

يا ذا الذي صدع الفؤاد بصدده انت البلاء طريقه و النال

القيت بين جفون عيني فرقة فالي متى انا ساهر يراقده^(۷)

(۱) غزلیات ص ۲۴۶ .

(۲) دوش الاخیار ص ۲۸۵ .

(۳) غزلیات ص ۲۷۳ .

(۴) المختار من شعر بشار ص ۷۴ .

(۵) الحین بن مطیر الاسدی :

مختصرة الاوساط ذات عقودها

بأحسن مما زينتها عقودها .

(شرح دیوان الحماسة ج ۳ ص ۲۰۷)

(۶) غزلیات ص ۲۷۸ .

(۷) دیوان العباس بن الاحنف ص ۴۹ .

تو صاحبمنصبی جانا ز مسکینان نیندیشی

تو خواب آلوده بر چشم بیداران نبخشاشی^(۱)

☆

ابو نواس

دع عنك لومي فان اللوم اغراء وداو نی بالنی کانت هی الداء^(۲)

چرا دردت نچیند جان سعدی که هم دردی و هم درمان دردی^(۳)

الغیث از تو که هم دردی و هم درمانی

زینهار از تو که هم زهری و هم تریاکی^(۴)

گفتم این درد عشق پنهانرا بتو گویم که هم تو درمانی^(۵)

نه گزیر است مرا از تو نه امکان گزیر

چاره صبرست که هم دردی و هم درمانی^(۶)

بادرد توام خوششت ازیراک هم دردی و هم دواى دردی^(۷)

(۱) غزلیات ص ۲۷۸ .

(۲) دیوان ابی نواس ص ۶ .

(۳) غزلیات ص ۲۹۸ .

(۴) غزلیات ص ۳۲۹ .

(۵) غزلیات ص ۳۴۲ .

(۶) غزلیات ص ۳۴۵ .

(۷) غزلیات ص ۳۶۳ .

کثیر

و ادیتنی حتی اذا ما فتنتنی بقول یحل العصم سهل الا باطح
تساءیت عنی حین لالی حيلة و خلفت ما غادرت بین الجوانح (۱)
ز اول وفا نمودی چندانکه دل ربودی

چون مهر سخت کردم سست آمدی بیاری (۲)

ابن الفارض

و بالحدق استغنیت عن قدحی ومن شمائلها لامن شمولی نشوتی (۳)
قدح چون دور ما باشد بهشیاران مجلس ده

مرا بگذار تا حیران بماند چشم در ساقی (۴)

قیس العامری

و انی لاستغشی و ما بی نعة
لعل خیالا منك یلقى خیالیا (۵)(۶)(۷)

(۱) شرح المختار من شعر بشار ص ۳۵ ، و شرح المضمون به علی غیر اهله ص ۲۵۰ .

(۲) غزلیات ص ۳۱۲ .

(۳) دیوان ابن الفارض ص ۲۳ ، و کتاب المشق / خ .

(۴) غزلیات ص ۳۲۷ .

(۵) دیوان قیس بن الملوح ص ۶۵ ، و کشف المحجوب ص ۴۵۹ .

(۶) الزهرة ص ۲۶۰ : تناس و لیس بناعس لیتعلل بغیالها ، اذا فاته ما یؤمله من وصالها .

(۷) الحسین بن وهب :

ادقت و کیف لی بالنوم کیفا فالقی من حبيب النفس طیفا

(الزهرة ص ۲۶۰)

این تمنایم به بیداری میسر کی شود

(۱) کاشکی خوابم گرفتی تا بخوابت دیدمی

بسیار سعدی از همه عالم بدوخت چشم

(۲) تا می نمایدش همه عالم خیال دوست،

☆

ابو نواس

تعجبین من سقمی صحتی هی العجب (۳)

گر کشته شوم عجب مدارید من خود ز حیات در شکستم (۴)

☆

ابن بسام

لقد صبرت علی المکر وه اسمعه من معشر فیک لولانت مانطقوا

و فیک داریت قومالا خلاق لهم لولاک ما کنت أدری انهم خلقةوا (۵)

با دوست چنانکه اوست می باید داشت

خونابه درون پوست می باید داشت

دشمن که نمی توانمش دید بچشم

(۶) از بهر دل تو دوست میباید داشت

(۱) غزلیات ص ۳۳۷ .

(۲) مواعظ ص ۱۱۸ .

(۳) دیوان ابی نواس ص ۲۲۷ .

(۴) غزلیات ص ۳۶۸ .

(۵) سرگذشت شیخ بزرگوار سعدی ص ۴۳ .

(۶) غزلیات ص ۳۸۲ .

الارجانی

لو كنت اجهل ما علمت لسرني جهلی کما قد ساء نی ما اعلم
 كالصعوبر تع في الرياض وانما حبسی الهزار لانه يترنم (۱)(۲)
 ای بلبل خوش سخن چه شیرین نفسی سرمست هوا و پای بند هوسی
 ترسم که بیاران عزیزت نرسی کز دست و زبان خویشتن در قفسی (۳)
 بلبل اندر قفس . نمی ماند سالها جز بعلت هنرش
 زاغ ملعون از آن خسیس تراست که فرستند باز بر اثرش
 وز لطافت که هست در طاووس کودکان میکنند بال و پرش (۴)

ابو تمام

فان باشر الاصحار فالبيض والقنا قراه و احواض المنایا مناهله
 وان یسن حیطانا علیه فانما اولئك عقالاته لامعاقله
 و الا فاعلمه بانك ساخط ودعه فان الخوف لاشك قاتله (۵)

دیار دشمن وی را بمنجنیق چه حاجت

که رعب او متزلزل کند بروج حصین را (۶)

(۱) وفيات الاعيان ج ۱ ص ۱۳۶ .

(۲) ابن الوليد .

تطرق اهل الفضل دون الوری مصائب الدنيا و آفاتھا

كالطير لا یسجن من بینھا الا التي تطرب أصواتھا

(شرح المضمون به علی غیر اھله ص ۳۲۱، ووفیات الاعیان ج ۱ ص ۱۳۷)

(۳) غزلیات ص ۳۹۸

(۴) مواعظ ص ۱۸۰ .

(۵) دیوان ابی تمام ص ۱۷۴ .

(۶) مواعظ ص ۶ .

اذا كنت تأتي المرء توجب حقه ويجهل منك الود فالهجر اوسع (۱)

چو طاعت آری و خدمت کنی و نشناسند

چرا خسیس کنی نفس خویش را مقدار (۲)

خلق الله للحروب رجالا و خلقنا لقصة و ثريد (۳)

مبارزان طریقت که نفس بشکستند

بزور بازوی تقوی و للحروب رجال (۴)

ابوالفتح البستی

اقبل على النفس واستكمل فضائلها فانت بالنفس لا بالجسم انسان (۵)

بچشم و گوش و دهان آدمی نباشد شخص

که هست صورت دیوار را همین تمثال (۶)

علم آدمیتست و جوانمردی و ادب

ور فی ددی بصورت انسان مصوری (۷)

(۱) الصداقة والمديق ص ۱۴۳ .

(۲) مواعظ ص ۲۸ .

(۳) روض الاخیار ص ۱۷۷ .

(۴) مواعظ ص ۴۳ .

(۵) مجانی الادب ج ۴ ص ۹۵ ، و اعلام الناس ص ۲۳۴ .

(۶) مواعظ ص ۴۳ .

(۷) مواعظ ص ۷۶ .

اگر آدمی بچشمست ودهان وگوش و بینی

چه میان نقش دیوار و میان آدمیت ^(۱)

تن آدمی شریفست بجان آدمیت

نه همین لباس زیباست نشان آدمیت ^(۲)

☆

ولا ظالم الا سیلی بظالم ^(۳)

و ما من ید الا ید الله فوقها

وان طال المدى يوما بأظلم ^(۴)

و ما من ظالم الا ویلی

☆

ان لم تشددها عليك تهون

هون عليك فان كل شديدة

بالكره منك و بالرضا سيكون ^(۵)

و تیقن ان الذی هو کائن

ازین کمند نشاید بشیر مردی رست ^(۶)

رضا بحکم قضا گر دهیم و گر ندهیم

☆

سعيد بن المبارك بن علي بن الدهان البغدادی

أملی و تماطل

ایها الماططل دینی

قانع منك یاططل ^(۷)

علل القلب فانی

على ما أنت ناسية العهود ^(۸)

رضینا من وصالک بالوعود

(۱) مواعظ ص ۱۲۲ .

(۲) مواعظ ص ۱۲۲ .

(۳) الذخائر والاعلاق ص ۸۷ .

(۴) مواعظ ص ۴۵ .

(۵) روض الاخیار ص ۱۲۹ .

(۶) مواعظ ص ۸۴ .

(۷) انباء الرواء ج ۲ ص ۴۹ ، وولیات الاعیان ج ۲ ص ۱۲۶ .

(۸) مواعظ ص ۹۸ .

وقالوا افق من نومة اللهو والصبى فقد لاح صبح فى دجاءك عجيب (١)

لا لهو بعد اشتعال الشيب فى راسى (٢)

هرون الرشيد

ملك الثلاث الآنات عنانى و حللن من قلبى بكل مكان

مالى تطاوعنى البرية كلها و اطيعهن و هن فى عصيانى

ما ذاك الا ان سلطان الهوى وبه قوين اعز من سلطانى (٣)(٤)

لا تلمنى فى غلام أودع القلب السقاما فبداء الحب كم من سيد أضحى غلاما (٥)

ابن سكرة

جاء الشتاء و عندى من حوائجه سبع اذا الفطر عن حاجاتنا حبسا

كن وكيس و كانون و كاس طلا بعد الباب و ناعم و كسا (٦)

جاء الشتاء بيرد لا مرد له و لم يطق حجر القاسى يقاسيه

لا كاس عندى و لا كانون يدفئنى كنى ظلام و كيسى قل ما فيه (٧)

(١) روض الاخيار ص ٢٧١ .

(٢) مواعظ ص ١٠٥ .

(٣) النبراسى ص ٣٧ ، و جذوة المقتبس ص ٢١ .

(٤) السلطان اتسر خوارزمشاه :

بر ران جهان نشان فرمان منست در كوش فلك حلقه ى پيمان منست

با اين همه سلطنت كه امروز مراست تحصيل رضا دوست ايمان منست

(لباب الالباب ج ١ ص ٣٨)

(٥) مواعظ ص ١٠٨ .

(٦) مقامات الحريرى ص ٢٥٧ ، و روض الاخيار ص ٢٠١ ، و يادداشتهاى آقاى مجتبى

مينوى - دمية القصر ص ١٥١ .

(٧) مواعظ ص ١١٠ .

لا يوجد الخير الا في معادته والشر حيث طالبت الشر موجود (۱)
لا يطلب الخير الا من معادته (۲)

ابوالعتاهية

اقلل زيارتك الصديق ق تكن كتوب تستجده
ان الصديق يغمه ان لا يزال يراك عنده (۳)
متى زرت الفتى غباً اجلتك فلا تكثر حبيبك لا يملكك (۴)

ابوالفتح البستي

و خير من القول المقدم فاعترف نتيجه والنحل يكرم للشهد (۵)
بنیشی از مگس نحل بر نشاید گشت
از آنکه سابقه فضل انگین دارد (۶)

وقالوا يعود الماء في النهر بعدما عفت عنه آثار و سدت مشاعه
فقلت الى ان يرجع الماء عائداً و تعشب شطاه تموت ضفادعه (۷)
تا تو با صید گرگ پردازی کوسفندان هلاکمی باشند (۸)

(۱) شرح المقامات الحریبة ج ۲ ص ۱۵۹ .

(۲) مواعظ ص ۱۱۱ .

(۳) دلائل الإعجاز ص ۳۸۱ ، والصدقة والصديق ص ۵۶ ، والطرائف واللطائف ص ۱۱۱ .

(۴) مواعظ ص ۱۴۹ .

(۵) بیتیة الدهر ج ۴ ص ۳۲۰ .

(۶) مواعظ ص ۱۶۳ .

(۷) شرح المضمون به علی غیر اهله ص ۵۳۵ .

(۸) مواعظ ص ۱۶۸ .

☆

تعلق بالسؤال لكل شيء كما يتعلق الرجل الغريق (۱)(۲)

چون غرقه بهرچه دید دست آویزد (۳)

☆

بشار بن برد

يسقط الطير حيت ينتثر الحب و تغشى منازل الكرماء (۴)

مرغ جائی که علف بیند و چینه گردد

مرد صاحب نظر آنجا که وفا بیند و جود (۵)

مرغ جائی رود که چینه بود (۶)

(۱) المعاسن والاضداد ص ۹۲ .

(۲) فخرالدین کرکانی :

کجا غرقه بهر چیزی زند دست (سخن و سخنوران ج ۲ ص ۶ بقية هامش ۲ ص ۵)

(۳) مواعظ ص ۱۹۶ .

(۴) شرح المختار من شعر بشار ص ۹۳ .

(۵) مواعظ ص ۱۷۲ .

(۶) مواعظ ۲۱۷ .

مَا خَذَ سَعْدِي

مِنْ مَعَانِي الْمَتْنِي

ماخذ سعدی من معانی المتنبی

المتنبي

روح تردد في مثل الخلال اذا أطارت الريح عنه الثوب لم يبن (١)

سعدی

ز جور زمان سرو قدش خلال (٢)

باد اگر بر من اوفتد ببرد که نماندست زیر جامه تنی (٣)

✱

المتنبي

كفي بجسمي نحو لا أنني رجل لولا مخاطبتي اياك لم ترني (٤)

سعدی

نه دهانست که در وهم سخندان آید مگر اندر سخن آئی و بدانند که لبست (٥)

دهانش از چه نبینی مگر بوقت سخن چونیک درنگری چون دلم بتنگی نیست (٦)

گوئی بدن ضعیف سعدی نقشیست گرفته از میانت

گر واسطه سخن نبودی در وهم نیامدی دهانت (٧)

(١) دیوان المتنبی ص ١ .

(٢) بوستان ص ٢٢٩ .

(٣) غزلیات ص ٣٣٩ .

(٤) دیوان المتنبی ص ٢ .

(٥) غزلیات ص ٢٨ .

(٦) غزلیات ص ٧٠ .

(٧) غزلیات ص ٨٢ .

المتنبي

يا حادبي عيرها وأحسبني اوجد حيا قبيل افقدها
قفا قليلا بها على فلا اقل من نظرة ازودها (۱)

سعدی

ایساربان آهسته رو کارام جانم میرود
آن دل که با خود داشتم با دلستانم میرود (۲)

المتنبي

ففي فؤاد الحب نار هوى أحر نار الجحيم ابردها (۳)

سعدی

آتشکدست باطن سعدی ز سوز عشق (۴)

المتنبي

يعطي فلا مطله يكدرها بها و لا منه ينكدها (۵)

سعدی

کرم کنند و نبینند بر کسی منت (۶)

(۱) دیوان المتنبی ص ۲ .

(۲) غزلیات ص ۱۴۳ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۲ .

(۴) غزلیات ص ۱۵۷ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۴ .

(۶) مواعظ ص ۱۳۰ .

☆

المتنبي

فعد بها لاعدمتها ابدآ خير صلات الكريم اعودها (۱)

سعدی

بسمع خواجه رسیدست گوئی این معنی

که گفت خیر صلات الکرم اعودها (۲)

☆

المتنبي

شمس النهار تفل ليلا مظلما (۳)

سعدی

خورشید زیر سایه زلف چو شام اوست (۴)

☆

المتنبي

عمرک الله هل رایت بدورآ قبلها فی براقع و عقود (۵)

سعدی

چون بر آمد ماه روی از مطلع پیرانش

چشم بد را گفتم الحمددم بدم پیرانش (۶)

باور که کند که آدمی را خورشید بر آید از گریبان (۷)

☆

المتنبي

ودموعی علی هواك شهودی (۸)

شیب رأسی و ذلتی و نحولی

(۱) دیوان المتنبی ص ۶ .

(۲) مواعظ ص ۱۵۳ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۸ .

(۴) غزلیات ص ۵۳ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۱۳ .

(۶) غزلیات ص ۱۷۷ .

(۷) غزلیات ص ۲۴۷ .

(۸) دیوان المتنبی ص ۱۴ .

و

بادِ هواك صبرت اولم تصبرا وبكاك ان لم یجر دمعك او جری
 كم غر صبرك وابتسامك صاحبها لما رآه وفي الحشی ما لا یری
 امر الفؤاد جفونه ولسانه فكتمنه و كفی بجسمك مخبرا (۱)

سعدی

دعوی عشاق را شرع نخواهد بیان گونه زردش دلیل ناله زارش گواست (۲)
 نالیدن دردناك سعدی بر دعوی دوستی بیانست (۳)
 بیا و گونه زردم بین و نقش بخوان که گر حدیث کنم قصه دراز آید (۴)
 بعض خلانی اتانی سائلا عن قصتی قلت لا تسأل صفار الوجه یغنی عن خبر (۵)
 گر بگویم که مرا حال پریشانی نیست رنگ رخسار خبر میدهد از سر ضمیر (۶)
 نخواستم که بگویم حدیث عشق وجه حاجت که آب دیده سرخم بگفت و چهره زردم (۷)
 کجا توانمت انکار دوستی کردن که آب دیده گواهی دهد باقرارم (۸)
 غم دل بکس نگویم که بگفت رنگ رویم
 تو بصورت من نگه کن که سراپم بدانی (۹)

(۱) دیوان المتنبی ص ۵۳۷-۸ .

(۲) غزلیات ص ۲۶ .

(۳) غزلیات ص ۴۵ .

(۴) غزلیات ص ۱۵۳ .

(۵) غزلیات ص ۱۵۸ .

(۶) غزلیات ص ۱۶۷ .

(۷) غزلیات ص ۲۰۴ .

(۸) غزلیات ص ۲۱۳ .

(۹) غزلیات ص ۳۴۶ .

و لو انکرت ما بی لیس یخفی تغیر ظاهری ادنی شهودی^(۱)

☆

المتنبی

فاطلب العزفی لظی و ذرالذل و لو کان فی جنان الخلود^(۲)

سعدی

پای در زنجیر پیش دوستان به که بایکگان در بوستان^(۳)
 با تو مرا سوختن اندر عذاب به که شدن با دگری در بهشت^(۴)
 یار ابهشت صحبت یاران همدست دیدار یار نامتناسب جهنمست^(۵)

بیتو گر در جنتم ناخوش شراب سلسبیل

با تو گر در دوزخم خرم هوای زمهریر^(۶)
 گر بیتو بود جنت بر کنگره ننشینم
 و با تو بود دوزخ در سلسله آویزم^(۷)
 اجهلتم بان نار جحیم مع ذکر الحیب روض نعیم^(۸)

☆

المتنبی

ابداً اقطع البلاد و نجمی فی نحوس و همتی فی سعود^(۱)

(۱) مواعظ ص ۹۹ .

(۲) دیوان المتنبی ص ۱۵ .

(۳) گلستان ص ۷۴- و یادداشت‌های آقای مهدی محقق خراسانی .

(۴) گلستان ص ۱۴۹

(۵) غزلیات ص ۴۳ .

(۶) غزلیات ص ۱۶۷ .

(۷) غزلیات ص ۲۲۰ .

(۸) مواعظ ص ۱۰۳ .

(۹) دیوان المتنبی ص ۱۵ .

سعدی

مگر کمینۀ آحاد بندگان سع ... دی

که سعیش از همه بیش است و حظش از همه کم^(۱)

☆

المتنبي

خریده لورأتها الشمسی ماطلعت ولو رأها قضيب البان لم یمس^(۲)

سعدی

گر بکنار آسمان چون تو بر آید اختری

روی بیوشد آفتاب از نظرش بمعجری^(۳)

☆

المتنبي

أین الاکاسرة الجبابة الالی کمزوالکنور فما بقین و لا بقوا^(۴)

سعدی

بیا بگوی که پرویز از زمانه چه خورد برو پیرس که خسرو ازین میانه چه برد

گر او گرفت خزاین بدیگران بگذشت و رین گرفت ممالک بدیگران بسپرد^(۵)

نو شیروان کجا شد و دارا و یزدگرد گردان شاهنامه و خانان و قیصران^(۶)

(۱) مواعظ ص ۴۷ .

(۲) دیوان المتنبی ص ۱۵ .

(۳) غزلیات ص ۳۰۹ .

(۴) دیوان المتنبی ص ۲۱ .

(۵) مواعظ ص ۱۶۲ .

(۶) مواعظ ص ۱۸۵ .

المتنبي

ولو حملت صم الجبال الذي بنا غداة افترقنا اوشكت تتصدع (۱)

سعدی

دلی از سنگ بیاید بسر راه وداع تا تحمل کند آنروز که محمل برود (۲)

بگذار تا بگرییم چون ابر در بهاران کز سنگ گریه خیزد در وداع یاران (۳)

المتنبي

فدقت ماء حياة من قبلها لوصاب تر بالاحياء الف الامم (۴)

سعدی

گر آوازم دهی من خفته در گور بر آساید روان دردمندم (۵)

مرده از خاک لحد رقص کنان برخیزد گر تو بالای عظامش گذری وهی رمیم (۶)

کاش کان دلبر عیار که من کشته اویم بار دیگر بگذشتی که کند زنده ببویم (۷)

سعدی اگر کشته شود در فراق زنده شود چون بسرش بگذری (۸)

(۱) دیوان المتنبی ص ۲۳ .

(۲) غزلیات ص ۱۴۰ .

(۳) غزلیات ص ۲۵۰ .

(۴) دیوان المتنبی ص ۳۰ .

(۵) غزلیات ص ۲۰۶ .

(۶) غزلیات ص ۲۳۸ .

(۷) غزلیات ص ۲۴۳ .

(۸) غزلیات ص ۳۰۵ .

جان بدهند و در زمان زنده شوند عاشقان

- (۱) گر بکشی و بعد از آن بر سر کشته بگذری
 شاید که تو دیگر زیارت نروی
 (۲) تا مرده نگوید که قیامت بر خاست
 بر مرده صد ساله اگر برگردد
 (۳) در حال ز خاک تیره سر بردارد
 اکاد اذا تمشی لدی تبخترا
 (۴) اموت، وأحیا ان مررت علی قبری
 لعمرک ان خوطبت میتا تراضیا
 (۵) سیبعتنی حیاً حدیث مخاطبیبی

☆

المتنبی

اعارنی سقم عینیه و حملنی من الهوی ثقل ما تحوی مآزره (۶)

سعدی

حال درویش چنانست که خال تو سیاه

(۷) جسم دلریش چنانست که چشم تو سقیم

☆

المتنبی

و کاتم الحب يوم البین منهتك و صاحب الدمع لا تخفی سرائره (۸)

(۱) غزلیات ص ۳۰۶ .

(۲) غزلیات ص ۳۸۰ .

(۳) غزلیات ص ۳۸۳ .

(۴) مواعظ ص ۹۹ .

(۵) مواعظ ص ۱۰۴ .

(۶) دیوان المتنبی ص ۳۶ .

(۷) غزلیات ص ۲۳۸ .

(۸) دیوان المتنبی ص ۳۶ .

سعدی

- شکسته دل آمد بر خواجه باز عیان کرده اشکش بدیباچه راز^(۱)
 صبر هم سودی ندارد کاب چشم راز پنهان آشکارا میکند^(۲)
 ماجرای دل نمیگفتم بخلق آب چشمم ترجمانی میکند^(۳)

✽

المتنبی

من بعد ما کان لیلی لاصباح له کان اول يوم الحشر آخره^(۴)

سعدی

- مست می بیدار گردد نیم شب مست ساقی روز محشر بامداد^(۵)
 شبهای بیتو ام شب گورست در خیال
 ور یتو بامداد کنم روز محشرست^(۶)
 شب سودای سعدی را مگر فردا نمیباشد^(۷)

- چگونه تلخ نباشد شب فراق کسی که بامداد قیامت درو توان پیوست^(۸)
 خوشتر از دوران عشق ایام نیست بامداد عاشقان را شام نیست^(۹)

(۱) بوستان ص ۸۱ .

(۲) غزلیات ص ۱۲۹ .

(۳) غزلیات ص ۱۳۱ .

(۴) دیوان المتنبی ص ۳۷ .

(۵) گلستان ص ۱۳۵ .

(۶) غزلیات ص ۳۶ .

(۷) غزلیات ص ۱۱۱ .

(۸) مواعظ ص ۸۳ .

(۹) مواعظ ص ۱۲۰ .

المتنبي

فمن شاء فليَنظر اليَّ فمَنظري نذير الي من ظن ان الهوى سهل
و ما هي الا لحظة بعد لحظة اذ انزلت في قلبه رحل العقل (۱)(۲)

سعدی

چو عشق آمد از عقل دیگر مگوی که در دست چوگان اسیرست گوی (۳)
ما عقل زور آورد چیر دست که سودای عشقش کند زیر دست (۴)
عقل با عشق بر نمی آید (۵)
عقل را با عشق خوبان طاقت سرینجه نیست (۶)
لاجرم عقل منهزم شد و صبر که نبودند مرد میدانش (۷)
عقل را گر هزار حجت هست عشق دعوی کند ببطالانش (۸)
عشق آمد و عقل همچو بادی رفت از بر من هزار فرسنگ (۹)

(۱) دیوان المتنبي ص ۳۹ .

(۲) شرح دیوان المتنبي ج ۳ ص ۱۸۱ : « العقل والهوى لا يجتمعان » .

(۳) بوستان ۱۱۰ .

(۴) بوستان ص ۱۱۰ .

(۵) غزلیات ص ۸۴ .

(۶) غزلیات ص ۸۷ .

(۷) غزلیات ص ۱۸۰ .

(۸) غزلیات ص ۱۸۰ .

(۹) غزلیات ص ۱۸۸ .

عقل بین کز بر سیلاب غم عشق گریخت

عالمی گشت و بگرداب خطر باز آمد^{(۱)(۲)}

✽

المتنبي

وحلم الفتى فى غير موضعه جهل^(۳)

سعدی

هنگام درشتی ملاحظت مذمومت^(۴)

نکوئی و رحمت بجای خودست ولی با بدان نیکمردی بدست^(۵)

✽

المتنبي

اليوم عهدكم فآين الموعد هيهات ليس ليوم عهدكم غد^(۶)

سعدی

بدار ای ساربان آخر زمانی که عهد وصل را آخر زمانست^(۷)

(۱) مواعظ ص ۱۹ .

(۲) و :

که در عشق صورت نبندد شکیب (بوستان ص ۱۰۳) .

نتواند که کند عشق و شکیبامی را (غزلیات ص ۱۱) .

کاتش دل چوشعله زد صبر درو محال شد (غزلیات ص ۱۱۳) .

کسی که روی تو دیدست حال من داند که هر که دل بتو پرداخت صبر نتواند

(غزلیات ص ۱۱۷) .

با غمزه خوبان که چو شمشیر کشیدست در صبر بدیدم که نه محکم سپری بود

(غزلیات ص ۱۴۰) .

(۳) دیوان المتنبي ص ۴۱ .

(۴) گلستان ص ۱۹۹ .

(۵) بوستان ص ۱۲۲ .

(۶) دیوان المتنبي ص ۴۲ .

(۷) غزلیات ص ۴۶ .

☆

المتنبي

أبرحت يا مرض الجفون بمرض مرض الطيب له وعيد العود (۱)

سعدی

که میداند دوی درد سعدی که رنجورند ازین علت طیبیان (۲)

☆

المتنبي

لو كان سكنای فيه منقصة لم يكن الدور ساكن الصدف (۳)

سعدی

چشمه حیوان بتاریکی درست

لؤلؤ اندر بحر و گنج اندر خراب (۴)

در چشمت از حقیر بود صورت فقیر

کوته نظر مباش که در سنگ گوهرست (۵)

کامالانند در لباس حقیر همچو لؤلؤ که در صدف باشد (۶)

(۱) دیوان المتنبی ص ۴۲ .

(۲) غزلیات ص ۲۴۹ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۴۶ .

(۴) مواعظ ص ۱۱۵ .

(۵) مواعظ ص ۱۵۶ .

(۶) مواعظ ص ۱۶۵ .

المتنبي

رأين التى للسحر فى لحظاتها سيوف ظباها من دمي أبداً حمر (۱)(۲)(۳)

سعدی

بخون عزیزان فرو برده چنگ سر انگشتها کرده عتاب رنگ (۴)

بخون خلق فرو برده پنجه کاین حناست

ندانمش که بقتل که شاطری آموخت (۵)

سر انگشتان مخضوبش نینمی که دست صبر بر پیچید و بشکست (۶)

سر انگشتان صاحب دل فریبش نه در حنا که در خون قتیلت (۷)

(۱) دیوان المتنبی ص ۵۷ .

(۲) ظافر الحداد :

فنه على وجنتيها سه

دعته خضاباً لکی توهه

لئن انكرت مقلتها دمه

وها فى أنا ملها بعضه

دایت بعینی فی آناملها دمی

(خريدة القصر ج ۲ ص ۱۴) .

خذوا بدمی ذات الغضاب فانتی

(۳) ابوالمؤید البلخی :

کفی کزو بلاه تن و جان هر کس است

عتاب بر سبیکه سیمین او بست

(لباب الالباب ج ۲ ص ۲۶) .

انگشت را زخون دل من زنده خضاب

عتاب و سیم اگر نبودمان روا بود

(۴) گلستان ص ۱۷۳ .

(۵) غزلیات ص ۱۸ .

(۶) غزلیات ص ۲۳ .

(۷) غزلیات ص ۴۲ .

- ز من پیرس که دردست او دلت چونست
 (۱) ازو پیرس که انگشتهاش در خونست
 هر که سر پنجهٔ مخضوب تو بیند گیرد
 (۲) گریزین دست کسی کشته شود نادر نیست
 دست در خون عاشقان داری حاجت تیغ بر کشیدن نیست (۳)
 هر که معلومش نمیگردد که زاهد را که کشت
 (۴) گو سر انگشتان شاهد بین و رنگ ناخنش
 خمار در سر و دستش بخون هشیاران
 (۵) خضیب و نرگس مستش بجادوی مکحول
 لبث بخون عزیزان که میخوری لعلست
 (۶) تو خود بگوی که خون میخوری حالست این
 حناست آنکه ناخن دلبد رشتهٔ یاخون بیدلیست که در بند گشته (۷)
 همچنانست ناخن رنگین گواهی میدهد
 (۸) بر سر انگشتان که در خون عزیزان داشتی

(۱) غزلیات ص ۴۷ .

(۲) غزلیات ص ۶۳ .

(۳) غزلیات ص ۶۸ .

(۴) غزلیات ص ۱۷۲ .

(۵) غزلیات ص ۱۹۲ .

(۶) غزلیات ص ۲۶۴ .

(۷) غزلیات ص ۲۷۲ .

(۸) غزلیات ص ۲۹۴ .

دیگر نمیدانم طریق از دست رفتم چون غریق

آنك درد هانت چون عقیق از بسكه خونم میخوری^(۱)

وا سفرت البراقع عن خدود أقول تحمرت بدم الكبود^{(۲)(۳)}

☆

المتنبی

أماورأم قرن شمس هذا (۴)

سعدی

دوچشم خیره ماند از روشنائی ندانم قرص خورشیدست یا رو^(۵)

☆

المتنبی

طارا الوشاة علی صفاء و دادم طار الذباب علی الطعام بطیر (۶)(۷)

سعدی

ناگزیرست مگس دکه حلوائی را^(۸)

انگینست که دروی مگسی افتادست^(۹)

(۱) غزلیات ص ۳۰۱ .

(۲) مواعظ ص ۹۹ .

(۳) و غزلیات ص ۴۲ :

نه سرمست آن بجادویی کجیلست

نه وسست این بدلبندی خضیبست

(۴) دیوان المتنبی ص ۶۳ .

(۵) غزلیات ص ۲۶۶ .

(۶) دیوان المتنبی ص ۶۷ .

(۷) شرح دیوان المتنبی ج ۲ ص ۱۶۳ :

ان الذباب علی الماذی و قناع

وجل قدری فاستحلوا مساجلتی

(۸) غزلیات ص ۱۲ .

(۹) غزلیات ص ۳۳ .

- (۱) هر كجا طعمه بود مگسی است
(۲) مگسانند دور شیرینی

المتنبی

يزور الاعادی فی سماء عجاچه أسته فی جانبیها الكواكب (۳)

سعدی

زمین آسمان شد ز گرد كبود چوانجم درو برق شمشیر وخود (۴)

المتنبی

خف الله واستر ذا الجمال بیرقع فان لحت ذابت فی الخدور العواتق (۵)

سعدی

چنین جوان که توئی برقی فرو آویز و گر نه دل برود پیر پای برجا را (۶)
یا خلوتی بر آور یسا برقی فرو هل

ورنه بشکل شیرین شور از جهان بر آری (۷)

المتنبی

و أسمع من الفاظه اللغة التي يلذ بها سمعی ولو ضمنت شتمی (۸)

(۱) مواعظ ص ۱۱۹ .

(۲) مواعظ ص ۲۰۷ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۶۷ .

(۴) بوستان ص ۱۵۶ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۷۰ .

(۶) غزلیات ص ۴ .

(۷) غزلیات ص ۳۱۱ .

(۸) دیوان المتنبی ص ۷۳ .

سعدی

که دشنام از لب لعلت بشیرین تر دعا ماند (۱)

☆

المتنبی

مقی ما ازددت من بعد التناهی فقد وقع انتقاصی فی ازدياد (۲)

سعدی

منتهای کمال نقصانست کل بریزد بوقت سیرابی (۳)

☆

المتنبی

فلا عزل و أنت بلا سلاح لحاظك ما تكون به منيعا (۴)

سعدی

مرا خود کشد تیر آن چشم مست چه حاجت که آری بشمشیر دست (۵)

☆

المتنبی

من يستطيع لامر فائت طلبا (۶)(۷)

(۱) مواعظ ص ۲۱ .

(۲) دیوان المتنبی ص ۷۸ .

(۳) مواعظ ص ۷۰ .

(۴) دیوان المتنبی ص ۸۴ .

(۵) بوستان ص ۱۰۳ .

(۶) دیوان المتنبی ص ۹۱ .

(۷) و :

من العقول و ما ود الذی ذهابا

(دیوان المتنبی ص ۸۹)

عجنا فاذهب ما ابقى الفراق لنا

سعدی

چون رفت نیاید بکمند آن دم و ساعت^(۱)

زمان رفته نخواهد بگریه باز آمد^(۲)

✱

المتنبی

و لكن معدن الذهب الرغام^(۳)

سعدی

زر از سنگ خارا برون آورند^(۴)

✱

المتنبی

أقامت في الرقاب له أباد هي الاطواق و الناس الحمام^(۵)

سعدی

مرغ جانم را بمشکین سلسله طوق برگردن نهادی چون حمام^(۶)

✱

المتنبی

ضنى في الهوى كالم في الشهد كامنا

لذت به جهلا و في اللذة الحتف^(۷)

(۱) غزلیات ص ۷۳ .

(۲) مواعظ ص ۶۸ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۹۲ .

(۴) بوستان ص ۹۴ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۹۴ .

(۶) غزلیات ص ۱۹۵ .

(۷) دیوان المتنبی ص ۹۷ .

سعدی

- بد اندیش را لفظ شیرین مبین که ممکن بود زهر در انگین^(۱)
 نه هر بیرون که پسندی درونش همچنان باشد
 بسا حلوائ صابونی که زهرش در میان باشد^(۲)

✱

المتنبی

کیف الرجاء من الخطوب تخلصا من بعد ان انشب فی مخالبا^(۳)

سعدی

- رمق مانده را که جان از بدن بر آمد چو سودانگین در دهن^(۴)
 تو پیش از عقوبت در عفو کوب که سودی ندارد فغان زیر چوب^(۵)
 چو پای از جاده بیرون شد چه نفع از رفتن راهم
 چو کار از دست بیرون شد چسود از دادن پندم^(۶)
 زخمی چنان نبود که مرهم توان نهاد
 داروی دل چه فایده دارد چو جان برفت^(۷)

(۱) بوستان ص ۶۶ .

(۲) مواظ ص ۲۱۷ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۱۰۰ .

(۴) بوستان ص ۲۱۴ .

(۵) بوستان ص ۲۳۶ .

(۶) غزلیات ص ۲۰۶ .

(۷) مواظ ص ۸۵ .

علاج واقعه پیش از وقوع باید کرد

(۱) دریغ سود ندارد چو رفت کار از دست

طیب و تجربت سودی ندارد چو خواهد رفت جان از جسم مردم (۲)

بالای قضای رفته فرمانی نیست چون درد اجل گرفت درمانی نیست (۳)

✱

المتنبی

خذ من ثنای علیک ما أَسْطِيعُه لا تلزم منی فی الثناء الواجبا (۴)

سعدی

ایتقدرون قدر اوست و لیک حد امکان ما همین قدرست (۵)

سعدی آن نیست که در خورد تو گوید سخنی

آنچ در وسع خودم در دهن آمد گفتم (۶)

✱

المتنبی

ولولم یکن ما انهل فی الخدم دمی لما کان محمراً یسبل فأسقم (۷)

(۱) مواعظ ص ۱۵۴ .

(۲) مواعظ ص ۱۸۳ .

(۳) مواعظ ص ۱۹۵ .

(۴) دیوان المتنبی ص ۱۰۲ .

(۵) غزلیات ص ۳۸ .

(۶) غزلیات ص ۲۰۳ .

(۷) دیوان المتنبی ص ۱۰۴ .

سعدی

نوك مژگامم بسرخی بر بیاض روی زرد

(۱) قصه دل می نویسد حاجت گفتار نیست

حدیث عشق چه حاجت که بر زبان آری

(۲) بآب دیده خونین نبشته صورت حال

✱

المتنبي

ويد لها كرم الغمام لانه يسقى العماره و المكان البلقا (۳)

سعدی

(۴) چو ابر بر همه عالم برحمتی شامل

کف عطای تو گر نیست ابر رحمت حق

(۵) چه نعمت است که بر بر و بحر می باری

خطاب حاکم عادل مثال بارانست

(۶) چه در حدیقه سلطان چه بر کنیسه عام

(۱) غزلیات ص ۶۴ .

(۲) غزلیات ص ۱۹۰ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۱۰۹ .

(۴) مواعظ ص ۴۰ .

(۵) مواعظ ص ۷۲ .

(۶) مواعظ ص ۱۸۲ .

المتنبي

أمن ازديارك في الدجى الرقباء اذحيث كنت من الظلام ضياء (۱)

سعدی

شمع را باید ازین خانه برون بردن و کشتن

تا بهمسایه نگوید که تو در خانه مائی (۲)

المتنبي

فبأیما قدم سعیت الى العلا ادم الهلال لخمصیک حذاء (۳)

سعدی

اگر آفتاب با او زند از کزاف لافی

مه نوچه زهره دارد که بود سم سمندش (۴)

المتنبي

طلبنا رضاه بترك الذی رضینا له فتركنا المجودا (۵)

(۱) دیوان المتنبی ص ۱۱۴ .

(۲) غزلیات ص ۲۸۳ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۱۱۹ .

(۴) غزلیات ص ۱۷۵ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۱۲۳ .

سعدی

گر مراد خویش خواهی ترك وصل ما بگوی

(۱) و در مرا خواهی رها کن اختیار خویش را

(۲) یار باید که هر چه یار کند بر مراد خود اختیار کند

یار آن بود که صبر کند بر جفای یار

(۳) ترك رضای خویش کند در رضای یار

ما قلم در سر کشیدیم اختیار خویش را

(۴) اختیار آنست که قسمت کند درویش را

✱

المثنبی

فی سعة الخافقين مضطرب وفي بلاد من اختها بدل (۵)

سعدی

(۶) بهیچ یار مده خاطر و بهیچ دیار که بر و بحر فراخست و آدمی بسیار

(۷) تلتنقی ارض بارض و بدیل عن بدیل

(۱) غزلیات ص ۸ .

(۲) غزلیات ص ۱۲۷ .

(۳) غزلیات ص ۱۶۲ .

(۴) مواعظ ص ۱۱۴ .

(۵) دیوان المثنبی ص ۱۲۶ .

(۶) مواعظ ص ۲۸ .

(۷) مواعظ ص ۱۱۲ .

المتنبي

بقائي شاء ليس هم ارتجالا وحسن الصبر زموالا الجبالا (۱)

سعدی

زانگه که برفتی از کنارم صبر از دل ریش گفت رفتم (۲)

المتنبي

بدت قمرا و هالت خوط بان و فاحت عنبرا و رنت غزالا (۳)

سعدی

میلت بچه ماند بخرامیدن طاوس غمزت بنگه کردن آهوی رمیده (۴)

المتنبي

أرج الطريق فما مررت بموضع الا اقام به الشذا مستوطنا (۵)

سعدی

بر راه باد عود بر آتش نهاده اند

یا خود در آن زمین که توئی خالک عنبر ست (۶)

(۱) دیوان المتنبی ص ۱۲۸ .

(۲) غزلیات ص ۳۶۸ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۱۲۹ .

(۴) غزلیات ص ۲۷۴ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۱۴۰ .

(۶) غزلیات ص ۳۷ .

المتنبي

انی انا الذهب المعروف مخبره یزید فی السبک الدینار دینارا (۱)

سعدی

نقره فایق نکشت تا نگداخت (۲)

که زر همان بود ارچند بار بگدازی (۳)

سیاه سیم زر اندوده چون بیوته برند

خلاف آن بدر آید که خلق پندارند (۴)

المتنبي

من یهن یسهل الهوان علیه ما لجرح بمیت ایلام (۵)

سعدی

از ملامت چه غم خورد سعدی مرده از نیشتر مترسانش (۶)

المتنبي

افاضل الناس اغراض لذا الزمن یخلو من الهم اخلاهم من الفطن (۷)

(۱) دیوان المتنبی ص ۱۴۸ .

(۲) غزلیات ص ۱۷ .

(۳) غزلیات ص ۳۲۲ .

(۴) مواعظ ص ۱۲۴ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۱۴۹ .

(۶) غزلیات ص ۱۸۰ .

(۷) دیوان المتنبی ص ۱۵۵ .

سعدی

که هیچ کس نزند بر درخت بی بر سنگ^(۱)

ز چرخ عربده جو بس خدنگ تیر جفا

بجست و در دل مردان هوشیار آید^(۲)

☆

المتنبي

ولكن طرفاً لا اراك به اعمى^(۳)

سعدی

دیده را فایده آنست که دلبر بیند و نیند چه بود فایده بینائی را^(۴)

☆

المتنبي

وما الجمع بين الماء والنار في يدي بأصعب من أن اجمع الجد والنهما^(۵)

سعدی

آنکه حظ آفریده و روزی داد یا فضیلت همی دهد یا بخت^(۶)

(۱) گلستان ص ۳۵ .

(۲) غزلیات ص ۱۵۲ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۱۶۱ .

(۴) غزلیات ص ۱۲ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۱۶۲ .

(۶) گلستان ص ۲۰۵ .

✱

المتنبي

وأنا الذي اجتلب المنية طرفه فمن المطالب والقتيل القاتل (۱)(۲)

سعدی

کس را چه کنه تو خویشان را بر تیغ زدی و زخم خوردی (۳)

✱

المتنبي

للهو آونة تمر كأنها قبل يزودها جيب راحل (۴)

سعدی

بوسه دادن بروی دوست چسود هم درین لحظه کردنش بدرود (۵)

چنانکه دوست بدیدار دوست مستعجل (۶)

✱

المتنبي

ان النفیس نفیس حیثما كانا (۷)

(۱) دیوان المتنبی ص ۱۶۳ .

(۲) دیوان الشریف الرضی ص ۳۳۵ :

لا تشکون الی وجدأ بدھا

(۳) غزلیات ص ۳۶۳ .

(۴) دیوان المتنبی ص ۱۶۴ .

(۵) گلستان ص ۱۳۷ .

(۶) مواعظ ص ۴۰ .

(۷) دیوان المتنبی ص ۱۶۸ .

هذا الذي جرمت عليه يداكا

سعدی

جوهر اگر درخواب افتد همچنان نفیست^(۱)

✽

المتنبي

و هل نافع لولا الاكف القنا السمر (۲) (۳)

سعدی

بر مخنث سلاح جنگ چسود^(۴)

شمشیر قوی نیاید از بازوی سست یعنی ز دل شکسته تدبیر درست^(۵)

✽

المتنبي

و لیل وصلناه یوم کأنا علی متنه من دجنه حلیل خضر (۶)

سعدی

نشان عاشق آن باشد که شب با روز پیوندد^(۷)

(۱) گلستان ص ۱۹۱ .

(۲) دیوان المتنبی ص ۱۷۶ .

(۳) و :

مثل الجبان بكف كل جبان

تلقى الحسام على جراءة حده

(دیوان المتنبی ص ۴۱۶)

(۴) گلستان ص ۵۷ .

(۵) مواعظ ص ۱۹۵ .

(۶) دیوان المتنبی ص ۱۷۶ .

(۷) غزلیات ص ۳۲۷ .

المتنبي

و استکبر الاخبار قبل لقائه فلما التقينا صغرا الخبر الخبير (۱)(۲)

می شنیدم که جان جانانی چون بدیدم هزار چندان

صورت یوسف نا دیده صفت می کردیم

چون بدیدیم زبان سخن از کار برفت (۳)

می شنیدم بحسن چون قمری چون بدیدم از آن تو خوبتری (۴)

المتنبي

أسر بتجديد الهوى ذكر ما مضى و ان كان لا يبقى له الحجر الصلد (۵)

سعدی

گر برسد ناله سعدی بکوه کوه بنالد بزبان صدا (۶)

اگر این داغ جگر سوز که بر جان منست

بر دل که وه نهی سنگ با آواز آید (۷)

(۱) دیوان المتنبی ص ۱۷۷ .

(۲) و ابن هانی الاودی الاندلسی:

كالت مسألة الركبان تغبرنا

ثم التقينا فلا والله ما سمعت

عن جعفر بن فلاح أطيّب الخبر

اذنى بأحسن مما قد رأى بصرى

(تبيين المعاني ص ۳۶۴)

(۳) غزلیات ص ۷۴ .

(۴) غزلیات ص ۴۱۵ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۱۹۱ .

(۶) غزلیات ص ۲ .

(۷) غزلیات ص ۱۵۳ .

المتنبي

و في عنق الحسناء يستحسن العقد (۱)

سعدی

تو هر چه بیوشی بتو زیبا گردد
گر خام بود اطلس و دیبا گردد (۲)

المتنبي

فمالي و للدنيا طلابي نجومها
و مسعاي فيها في شقوق الارقم (۳)

سعدی

گوهر قیمتی از کام نهنگان آرند (۴)

کام در کام نهنگست بیايد طلبيد (۵)

المتنبي

فان نهاري ليلة مدلهمة
على مقلة من فقد كم في غياهب (۶)

(۱) دیوان المتنبي ص ۱۹۴ .

(۲) غزلیات ص ۳۸۲ .

(۳) دیوان المتنبي ص ۱۹۶ .

(۴) غزلیات ص ۱۴۲ .

(۵) غزلیات ص ۱۴۶ .

(۶) دیوان المتنبي ص ۲۰۹ .

سعدی

- یا سائلی عن یوم جدّ رحیلهم ما کان الا لیلة دیجورا^(۱)
 ان لیل الوصال صبح مضیء و نهار الفراق لیل بهیم^(۲)

☆

المتنبی

- و اذا كانت النفوس كبارا تعبت فی مرادها الاجسام^(۳)

سعدی

- جان شیرین که رنج کش باشد تن مسکین چگونه خوش باشد^(۴)

☆

المتنبی

- الام طماعیة العاذل و لا رأى فی الحب للعاقل^(۵)

دوستان عیب مگیرید و ملامت مکنید

- کاین حدیثیست که از وی نتوان باز آمد^(۶)

- میل از این جانب اختیاری نیست کهر با را بگو که من کاهم^(۷)

(۱) مواعظ ص ۱۰۱ .

(۲) مواعظ ص ۱۰۳ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۲۴۹ .

(۴) مواعظ ص ۲۰۶ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۲۵۸ .

(۶) غزلیات ص ۱۱۵ .

(۷) غزلیات ص ۲۳۷ .

المتنبي

كل ما يمنح الشريف شريف (۱)

سعدی

کز دست نیکوان همه چیزی نکو بود (۲)

المتنبي

بنتم عن العين القریحة فيكم و سکنتم ظن الفؤاد الواله (۳)

سعدی

ای مونس روزگار سعدی رفتی و نرفتی از ضمیرم (۴)

بچشمات که گر چه دوری از چشم

دل از یاد تو یکدم نیست خالی (۵)

دیگران چون بروند از نظر از دل بروند

تو چنان در دل من رفته که جان در بدنی (۶)

تو آن نه که چو غایب شوی ز دل بروی

تفاوتی نکند قرب دل ببعدهم کان (۷)

(۱) دیوان المتنبی ص ۲۷۳ .

(۲) غزلیات ص ۱۳۸ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۲۷۴ .

(۴) غزلیات ص ۲۱۸ .

(۵) غزلیات ص ۳۳۲ .

(۶) غزلیات ص ۳۴۰ .

(۷) مواظس ۵۳ .

هر چند که غایبی فراموش نه^(۱)

✽

المتنبی

و أعياء دواء الموت كل طبيب (۲)

سعدی

که در طب ندیدند داروی موت^(۳)

لیکن سموم قهر أجل را علاج نیست^(۴)

✽

المتنبی

مالی أکتم حبا قدبری جسدی (۵)

سعدی

سعدی نهفته چند بماند حدیث عشق

این ریش اندرون بکند هم سرایتی^(۶)

✽

المتنبی

یا اعدل الناس الا فی معاملتی فیک الخصام وانت الخصم والحکم (۷)

(۱) مواعظ ص ۲۰۱ .

(۲) دیوان المتنبی ص ۳۱۵ .

(۳) بوستان ص ۴۸ .

(۴) مواعظ ص ۸۵ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۳۲۲ .

(۶) غزلیات ص ۲۹۶ .

(۷) دیوان المتنبی ص ۳۲۳ .

سعدی

پیش که — بر آورم ز دستت فریاد

(۱) هم پیش تو از دست تو گر خواهم داد

زین امیران ملاححت که تو بینی برکس

(۲) بشکایت نتوان رفت که خصم و حکمند

هر چه کنی تو بر حق حاکم و دست مطلق

(۳) پیش که داوری برند از تو که خصم و داوری

هم بدر تو آمدم از تو که خصم و حاکمی

(۴) چاره پای بستگان نیست بجز فروتنی

✽

المتنبي

و الهجر أقتل لی ممن أراقبه انا الغریق فما خوفي من البلبل (۵)

سعدی

(۶) که غرقه ندارد ز باران خبر

(۷) غرقه در نیل چه اندیشه کند باران را

(۱) گلستان ص ۳۹ .

(۲) غزلیات ص ۱۳۱ .

(۳) غزلیات ص ۳۰۶ .

(۴) غزلیات ص ۳۴۰ .

(۵) دیوان المتنبي ص ۳۲۸ .

(۶) بوستان ص ۱۱۶ .

(۷) غزلیات ص ۱۰ .

وآنکه در بحر قلمست غریق چه تفاوت کند ز بارانش ^(۱)
 چو سیل از سرگذشت آنرا چه میترسانی از باران ^(۲)
 نترسم دیگر از باران که افتادم بدریائی ^(۳) ^(۴)

المتنبی

و لكن كل شيء فيه طيب لديك من الدقيق الى الجليل ^(۵)
 سعدی

ندانم از سر و پایت کدام خوبترست
 چه جای فرق که زیبا ز فرق تا قدمی ^(۶)

المتنبی

وما كنت ممن يدخل العشق قلبه ولكن من يبصر جفونك يعشق ^(۷)

(۱) غزلیات ص ۱۸۰ .

(۲) غزلیات ص ۲۵۰ .

(۳) غزلیات ص ۲۸۴ .

(۴) و :

بلاى عشق عظیمست لا ابالى را چو دل بمرک نهاد از بلا چه غم دارد

(غزلیات ص ۹۱)

(۵) دیوان المتنبی ص ۳۳۳ .

(۶) غزلیات ص ۳۳۴ .

(۷) دیوان المتنبی ص ۳۳۵ .

سعدی

عشقبازی نه طریق حکما بود ولی

چشم بیمار تو دل میبرد از دست حکیم^{(۱)(۲)}

ما اخترت صبابتی و لکن عین نظرت و ما اطاق^(۳)

☆

المتنبی

ولم اركال لحاظ يوم رحيلهم بعث بكل القتل من كل مشفق^(۴)

سعدی

يا قاتلتی بسيف لحظ والله قتلتنی بهاتيك^(۵)

☆

المتنبی

وما ينصر الفضل المبین علی العدى

اذا لم يكن فضل السعيد الموفق^(۶)

سعدی

اگر بهر سر هویت صد خرد باشد خرد بکار نیاید چو بخت بد باشد^(۷)

(۱) غزلیات ص ۲۳۸ .

(۲) و :

من آن قیاس نکردم که زور بلاوی عشق عنان عقل ز دست حکیم بر باید

(غزلیات ص ۱۴۸)

(۳) غزلیات ص ۳۶۹ .

(۴) دیوان المتنبی ص ۳۳۶ .

(۵) غزلیات ص ۳۶۱ .

(۶) دیوان المتنبی ص ۳۳۹ .

(۷) گلستان ص ۱۰۴ .

- ازین بوالعجبت حدیثی شنو که بی بخت کوشش نیرزد دو جو^(۱)
 برنج بردن بیهوده گنج نتوان برد که بخت راست فضیلت نه زور بازورا^(۲)
 چندانکه جهد بود دویدیم در طلب کوشش چه سود چون نکند بخت یاوری^(۳)
 نه هر که دعوی زور آوری کند با ما بسر برد که سعادت پهلوانی نیست^(۴)
 سعادت بی که نباشد طمع مکن سعدی که چون نکاشته باشند مشکست درود^(۵)

☆

المتنبی

رضاک رضای الذی اوثر و سرک سری فما اظهر^(۶)

سعدی

نه اختیار منست این معاملت لیکن

رضای دوست مقدم بر اختیار منست^(۷)

پیام ما که رساند بخدمتش که رضا

رضای تست گرم خسته داری ار خشنود^(۸)

از دست دوست هر چه ستانی شکر بود

سعدی رضای خود مطلب چون رضای اوست^(۹)

(۱) بوستان ص ۱۵۶ .

(۲) غزلیات ص ۱۱ .

(۳) غزلیات ص ۳۰۷ .

(۴) مواعظ ص ۱۳ .

(۵) مواعظ ص ۱۲۶ .

(۶) دیوان المتنبی ص ۳۴۴ .

(۷) غزلیات ص ۴۷ .

(۸) غزلیات ص ۱۳۶ .

(۹) مواعظ ص ۱۱۷ .

المتنبي

ليالي بعد الظاعنين شكول طوال و ليل العاشقين طويل (۱)

سعدی

هر آنشب در فراق روی لیلی که بر مجنون رود لیلی طویلست (۲)

شب فراق تو هرشب که هست یلدائیس (۳)

هر شبی روزی و هر روز زوالی دارد

شب وصل من و معشوق مرا آخر نیست (۴)

شب عاشقان بیدل چه شبی دراز باشد

تو بیا کز اول شب در صبح باز باشد (۵)

تو هست خواب نوشین تا بامداد و بر من

شبها رود که گویی هرگز سحر نباشد (۶)

و غریب العقائص مرسلات یطلن کليلة الدنف الوحيد (۷)

(۱) دیوان المتنبی ص ۳۴۷ .

(۲) غزلیات ص ۴۲ .

(۳) غزلیات ص ۶۲ .

(۴) غزلیات ص ۶۳ .

(۵) غزلیات ص ۱۰۳ .

(۶) غزلیات ص ۱۰۶ .

(۷) مواعظ ص ۹۹ .

✱

المتنبي

و وضع الندى في موضع السيف بالعلی

مضر كوضع السيف في موضع الندى (۱)

سعدی

نکوئی با بدان کردن چنانست که بد کردن بجای نیکمردان (۲)

✱

المتنبي

وان انت اكرمت اللئيم تمردا (۳)

سعدی

خیث را چو تعهد کنی و بنوازی بدولت تو گنه می کند بانبازی (۴)

بگفتا نیک مردی کن نه چندان که گردد خیره گرگ نیز دندان (۵)

چو با سفله گوئی بلطف و خوشی فزون گرددش کبر و گردنکشی (۶)

دشمن بملاطفت دوست نگردد بلکه طمع زیادت کند (۷)

کسی با بدان نیکوئی چون کند بدان را تحمل بد افزون کند (۸)

(۱) دیوان المتنبی ص ۳۶۱ .

(۲) گلستان ص ۲۰ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۳۶۱ .

(۴) گلستان ص ۱۷۹ ، ۱۹۰ .

(۵) گلستان ص ۱۸۳ .

(۶) گلستان ص ۱۹۳ ، و بوستان ص ۶۱ .

(۷) گلستان ص ۱۹۹ .

(۸) بوستان ص ۹۸ .

سفلہ را قوت مدہ چندانکہ مستولی شود

گر گرا چندانکہ دندان تیز تر خونریز تر^(۱)

المتنبی

وقيدت نفسي في ذراك محبة ومن جعل الاحسان قيداً تقيداً^(۲)

سعدی

تا کی آخر جفا بری سعدی چکنم پای بند احسانم^(۳)

المتنبی

وفي الماضي لمن بقي اعتبار (۴) (۵)

سعدی

نيك بختان بحكايت و أمثال پیشینیان پند گیرند^(۶)

رعى الله انسانا تيقظ بعدهم لان مصاب الزيد مزرعة العمر و^(۷)

مگر کن خوی نیکان پند گیرند وز انجام بدان عبرت پذیرند^(۸)

(۱) مواعظ ص ۲۱۸ .

(۲) دیوان المتنبی ص ۳۶۲ .

(۳) غزایات ص ۲۲۹ .

(۴) دیوان المتنبی ص ۳۹۵ .

(۵) مائة كلمة ص ۱۵ « السعيد من وعظ بغيره » .

(۶) گلستان ص ۲۰۲ .

(۷) مواعظ ص ۹۴ .

(۸) مواعظ ص ۲۱۰ .

المتنبي

أبداً تعترد ما تهب الدن يا فياليت جودها كان بخلا (۱)

سعدی

خلاف عهد زمان بی خلاف معلومت

که هیچ نوع نبخشد که باز نر باید (۲)

المتنبي

وهي معشوقة على الغدر لا تحفظ عهداً ولا تتمم وصلاً (۳)

سعدی

نه لایق بود عیش با دلبری که هر بامدادش بود شوهری (۴)

دل اندر دلارام دنیا مبد که نشست با کس که دل بر نکند (۵)

دنیا ز نیست عشوه ده و دلستان ولیک

با کس بسر همی نبرد عهد شوهری (۶)

المتنبي

لولا العقول لكان ادنى ضيغم ادنى الى شرف من الانسان (۷)

(۱) دیوان المتنبی ص ۴۰۰ .

(۲) مواظ ص ۱۷۴ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۴۰۰ .

(۴) بوستان ص ۴۹ .

(۵) بوستان ص ۲۳۱ .

(۶) مواظ ص ۷۴ .

(۷) دیوان المتنبی ص ۴۱۲ .

سعدی

- جماعتی که ندانند حظ روحانی تفاوتی که میان دواب و انسانست (۱)
 آدمی را عقل باید در بدن ورنه جان در کالبد دارد حمار (۲)
 تا جان معرفت نکند زنده شخص را
 نزدیک عارفان حیوانی محقری (۳)
 آدمی سان و نیکم محضر باش تا ترا بر دواب فضل نهند
 تو بعقل از دواب ممتازی ورنه ایشان بقوت از تو بهمند (۴)

✽

المثنوی

قواصد کافور توارك غیره ومن قصد البحر استقل السوا قیا (۵)

سعدی

- باك مدار سعدیا گر بفدا رود سری
 هر که بمعظمی رسد ترك دهد محقری (۶)

✽

المثنوی

فلا مجد فی الدنيا لمن قل ماله ولا مال فی الدنيا لمن قل مجده (۷) (۸)

(۱) غزلیات ص ۴۷ .

(۲) مواعظ ص ۳۳ .

(۳) مواعظ ص ۷۵ .

(۴) مواعظ ص ۱۷۰ .

(۵) دیوان المثنوی ص ۴۴۰ .

(۶) غزلیات ص ۳۰۹ .

(۷) دیوان المثنوی ص ۴۵۱ .

(۸) ابن المقفع : « لا قوام للرجال الا بالمال » - رسائل البلغاء ص ۱۷۱ .

سعدی

که بی سیم مردم نیرزند هیچ^(۱)

صاحب هنر که مال ندارد تغابنست^(۲)

✱

المتنبي

اذا ساء فعل المرء ساءت ظنونه و صدق ما يعتاده من توهم^(۳)

سعدی

در مرد چو بد نگه کنی زن بینی حق باطل و نیکخواه دشمن بینی

نقش خود تست هر چه در من بینی با شمع در آکه خانه روشن بینی^(۴)

✱

المتنبي

رضيت بما ارضى به لى محبة وقدت اليك النفس قودا لمسلم^(۵)

سعدی

بگفتا میرس از من این ماجرا پسندیدم آنچ او پسندد مرا^(۶)

✱

المتنبي

أغالب فيك الشوق والشوق أغلب

واعجب من ذا الهجر والوصل أعجب^(۷)

(۱) بوستان ص ۷۴ .

(۲) مواعظ ص ۱۵۷ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۴۵۶ .

(۴) مواعظ ص ۲۰۲ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۴۶۰ .

(۶) بوستان ص ۱۱۱ .

(۷) دیوان المتنبی ص ۴۶۴ .

سعدی

- شوق را بر صبر قوّت غالبست عقلرا با عشق دعوی باطلست (۱)
 گر نشد اشتیاق او غالب صبر و عقل من
 این بیچه زیر دست گشت آن بیچه پایمال شد (۲)

✽

المتنبی

و لا یردّ عليك الفاتّة الحزن (۳)

سعدی

نیاید بلاحول کس باز پس (۴)

✽

المتنبی

غیر أن الفتی یلاقى المنايا کالجات ولا یلاقى الهوانا (۵)(۶)(۷)

سعدی

مردن بعلمت به از زندگی بمذلت (۸)

(۱) غزلیات ص ۴۱ .

(۲) غزلیات ص ۱۱۲ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۴۶۸ .

(۴) بوستان ص ۱۷۹ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۴۷۰ .

(۶) و :

ان المنیة عند الذل قنذید

(دیوان المتنبی ص ۴۸۷)

(۷) اوس بن حارثة : « المنیة ولا الدیة » - مجمع الامثال ص ۶۴۸ .

(۸) گلستان ص ۹۳ .

که مردن به از زندگانی بننگ (۱)

مرگ خوشتر که زندگانی تلخ (۲)

☆

المتنبي

ولكنك الدنيا الى حبيبة فماعنك لي الا اليك ذهاب (۳)

سعدی

کوته نکنم ز دامن دست و خود بزنی بتیغ تیزم

بعد از تو ملاذ و ملجائی نیست هم در تو گریزم ار گریزم (۴)

از تو بکه نالم که دگرداور نیست و ز دست تو هیچ دست بالاتر نیست (۵)

کجا روم که نمیباشدم گزیر از دوست (۶)

سعدی ز دست دوست شکایت کجا بری

هم صبر بر حبيب که صبر از حبيب نیست (۷)

پیش دگری نمیتوان رفت از تو بتو آمدم بزهار (۸)

ما را ز درد عشق تو با کس حدیث نیست

هم پیش یار گفته شود ماجرای یار (۹)

(۱) بوستان ص ۱۹۴ .

(۲) موعظ ص ۲۰۹ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۴۸۲ .

(۴) گلستان ص ۱۲۳ .

(۵) گلستان ص ۲۰۳ .

(۶) غزلیات ص ۵۴ .

(۷) غزلیات ص ۶۳ .

(۸) غزلیات ص ۱۶۱ .

(۹) غزلیات ص ۱۶۲ .

- (۱) از جور تو هم در تو گیرم وز دست تو هم بر تو نالم
بازم حفاظ دامن همت گرفت و گفت
- (۲) از دوست جز بدوست مبر سعدیا پناه
درمانده ام که از تو شکایت کجا برم
- (۳) هم با تو کر ز دست تو دارم شکایتی
ما را شکایتی ز تو گر هست هم بتست
- (۴) کز تو بدیگری نتوان برد داوری
گفتم بروم صبر کنم يك چندی
- (۵) هم صبر بر او که صبر از تو توان کرد
منهم اليهم شکوتی و توجعی
- (۶) ما أنصفون و لم أجد مستنصفا
گله از دوست ستمکار بسلطان گویند
- (۷) چون ستمکار تو باشی گله پیش که بریم

المتنبی

أصخرة أنا مالي لا تغیر نی هدی الهمام ولا هدی الا غارید (۸)

- (۱) غزلیات ص ۲۲۴ .
(۲) غزلیات ص ۲۷۰ .
(۳) غزلیات ص ۲۹۵ .
(۴) غزلیات ص ۳۰۷ .
(۵) غزلیات ص ۳۸۳ .
(۶) مواعظ ص ۱۰۵ .
(۷) مواعظ ص ۱۸۴ .
(۸) دیوان المتنبی ص ۴۸۶ .

افسوس بر آن دل که سماعش نربود

سنگست و حدیث عشق با سنگ چسود^(۱)

✱

المتنبی

كفاتك و دخول الكاف منقصة كالشمس قلت وما للشمس أمثال (۲)

سعدی

تشبیه روی تو کنم من بآفتاب کاین مدح آفتاب نه تعظیم شأن تست^(۳)

✱

المتنبی

ذرینى أنل ما لا ينال من العلا فصعب العلافى الصعب والسهل فى السهل
تریدین لقیان المعالی رخیصه ولا بد دون الشهد من ابر النحل (۴)

سعدی

هر آینه تا رنج نبری گنج نبرداری^(۵)

نه بینی باندك مایه رنجی که بردم چه تحصیل راحت کردم ، و بنیشی که خوردم
چه مایه غسل آوردم^(۶)

برند از برای دلی بارها خوردند از برای گلی خارها^(۷)

(۱) مواعظ ص ۱۹۸ .

(۲) دیوان المتنبی ص ۵۰۳ .

(۳) غزلیات ص ۳۲ .

(۴) دیوان المتنبی ص ۵۲۰ .

(۵) گلستان ص ۱۱۲ .

(۶) گلستان ص ۱۱۲ .

(۷) بوستان ۹۳ .

- بعشق روی نگو دل کسی دهد سعدی
- (۱) که احتمال کند خوی زشت نیکو را
- گر در طلبت رنجی ما را برسد شاید
- (۲) چون عشق حرم باشد سهلست بیابانها
- ای خضر حلالست نکنم چشمه حیوان
- (۳) دانی که سکندر بچه محنت طلبیدست
- سعدی اگر طالبی راه رو و رنج بر کعبه دیدار دوست صبر بیابان اوست (۴)(۵)
- احتمال نیش کردن واجبست از بهر نوش (۶)
- تا رنج تحمل نکنی گنج نبینی (۷)
- (۸) سعدی چو مرادت انگینست واجب بود احتمال زنبور
- گر از شمشیر برگردی نه عالی همتی سعدی
- (۹) تو کز نیشی یازردی نخواهی انگین رفتن

(۱) غزلیات ص ۱۱ .

(۲) غزلیات ص ۱۴ .

(۳) غزلیات ص ۳۵ .

(۴) غزلیات ص ۵۴ .

(۵) و : وصال کعبه میسر نمیشود سعدی مگر که راه بیابان پرخطر گیرند

(غزلیات ص ۱۲۴)

که تحمل کنه نشیب و فراز

(غزلیات ص ۱۶۸)

آرزومند کعبه را شرطست

(۶) غزلیات ص ۶۵ .

(۷) غزلیات ص ۱۰۸ .

(۸) غزلیات ص ۱۶۴ .

(۹) غزلیات ص ۲۵۵ .

- هوای دل نتوان پخت بی تعنت خلق درخت گل نتوان چید بی تحمل خار^(۱)
 گنج خواهی در طلب رنجی ببر خرمی می بایدت تخمی بکار^(۲)
 تا نپاشی تخم طاعت دخل عیش بر نگیری ، رنج بین و گنج یاب^(۳)
 سر تشنیع نداری طلب یار مکن مگست نیش زندچون طلب نوش کنی^(۴)

المتنبی

تبل خدی کلما ابتسمت من مطر برق-ه ثنایا ها (۵)

سعدی

تو که چون برق بخندی چه غمت دارد از آنک

من چنان زار بگیریم که — ه بیاران ماند^(۶)

المتنبی

أسامیآ لم تزده معرفة و انما لذة ذک-رناها

لو کفر العالمون نعمته لما عدت نفسه سجاياها

(۱) مواعظ ص ۳۰ .

(۲) مواعظ ص ۳۴ .

(۳) مواعظ ص ۱۱۵ .

(۴) مواعظ ص ۱۴۸ .

(۵) دیوان المتنبی ص ۵۵۳ .

(۶) غزلیات ص ۱۱۸ .

کالشمس لا تبتغي بما صنعت منفعة عندهم و لاجاها (۱)

سعدی

وصف ترا گر کنند ور نکنند اهل فضل

حاجت مشاطه نیست روی دلارام را (۲)

سخن بذکر تو آراستن مراد آنست

که پیش اهل هنر منصبی بود ما را

و گر نه منقبت آفتاب معلومت

چه حاجتست بمشاطه روی زیبا را (۳)

☆

المتنبی

ابوکم آدم سنّ المعاصی و علمکم مفارقة الجنان (۴)

سعدی

حدیث عشق اگر گوئی کناهست گناه اول زحوا بود و آدم (۵)

☆

المتنبی

و كنت الشمس تبهر كل عين (۶)

(۱) دیوان المتنبی ص ۵۵۶ .

(۲) گلستان ص ۱۰ .

(۳) مواعظ ص ۱۵۲ .

(۴) دیوان المتنبی ص ۵۵۸ .

(۵) غزلیات ص ۱۹۳ .

(۶) دیوان المتنبی ص ۵۶۰ .

سعدی

تو بافتاب مانی ز کمال حسن طلعت که نظر نمیتواند که ببیندت کماهی^(۱)
بافتاب نماند مگر بیک معنی که در تأمل او خیره میشود ابصار^(۲)

✽

المتنبی

یموت راعی الضأن فی جهله موتة جـالینوس فی طبه (۳)

سعدی

چو آهنگ رفتن کند جان پاک چه بر تخت مردن چه بر روی خاک^(۴)
چو خیل اجل بر سر هر دو تاخت نمیشاید از یکدگر شان شناخت^(۵)
نه دانا بسعی از اجل جان ببرد نه نادان بناساز خوردن بمرد^(۶)
اگر پادشاهست و گر پینه دوز چو خفتند گردد شب هر دو روز
چو سیلاب خواب آمد و مرد برد چه بر تخت سلطان چه بر دشت کرد^(۷)
چو با قضای اجل بر نمی توان آمد تفاوتی نکند گریزی و دانایی^(۸)

(۱) غزلیات ص ۳۵۷ .

(۲) مواعظ ص ۳۱ .

(۳) دیوان المتنبی ص ۵۷۴ .

(۴) گلستان ص ۱۴ .

(۵) بوستان ص ۴۲ .

(۶) بوستان ص ۱۵۷ .

(۷) بوستان ص ۱۷۳ .

(۸) مواعظ ص ۶۷ .

المتنبي

فلو انى استطعت خفضت طرفى فاهم أبصر به حتى اراكا (١)

سعدى

غيرت سلطان جمالت چو باز چشم من از هر که جهان دوخته (٢)

المتنبي

الانس ما لم يروك اشبهاه والدهر لفظ وأنت معناه (٣)

سعدى

تو روح پاکی و ابنای روزگار اجسام (٤)

همه اسمند و تو جسمی همه جسمند و تو جانی (٥)

المتنبي

و اذا استطال الشىء قام بنفسه وصفات نور الشمس تذهب باطلا (٦)(٧)

(١) دیوان المتنبي ص ٥٨٤ .

(٢) غزلیات ص ٢٧٢ .

(٣) دیوان المتنبي ص ٦٢٢ .

(٤) غزلیات ص ١٩٧ .

(٥) غزلیات ص ٣٤٧ .

(٦) سرخ العیون ج ١ ص ٣٢ .

(٧) البیدائی :

أضحى كمثل الشمس فى فلك العلا والشمس تستغنى عن التعريف

(انباء الرواء ج ٢ ص ٥٢)

سعدی

آثارم از آفتاب مشهورترست^(۱)

مشك آنست که بیوید نه آنکه عطار بگوید^(۲)

اگر هست مرد از هنر بهره ور هنر خود بگوید نه صاحب هنر^(۳)

اگر مشك خالص نداری مگوی ورت هست خودفاش گردد بیوی^(۴)

هنر بیار و زبان آوری مکن سعدی

چه حاجتست بگوید شکر که شیرینم^(۵)

مرا ازین چه که چون آفتاب مشهوری^(۶)

هلال اگر بنماید کسی بدیع نباشد

چه حاجتست که بنمایم آفتاب مین را^(۷)

هنر نمودن اگر نیز هست لایق نیست

که خود غیر بگوید چه حاجت عطار^(۸)

داند که بوی خوش نتوان داشتن نهان^(۹)

(۱) گلستان ص ۴ .

(۲) گلستان ص ۱۹۲ .

(۳) بوستان ص ۱۸۱ .

(۴) بوستان ص ۱۸۱ .

(۵) غزلیات ص ۲۳۴ .

(۶) غزلیات ص ۳۲۰ .

(۷) مواعظ ص ۶ .

(۸) مواعظ ص ۳۲ .

(۹) مواعظ ص ۵۱ .

المتنبي

و ما أحد يخلد في البرايا بل الدنيا تؤول الى زوال (۱)

سعدی

جهان ای پسر ملک جاوید نیست ز دنیا وفا داری امید نیست (۲)

که اعتماد بقا را شاید این بنیاد (۳)

ما هذه الدنيا بدار مخلد (۴)

تو مسافری و دنیا سر آب کاروانی

نه معولست پستی که برین پناه داری (۵)

(۱) شرح دیوان المتنبی ج ۳ ص ۱۳ .

(۲) بوستان ص ۴۷ .

(۳) مواعظ ص ۸۶ .

(۴) مواعظ ص ۱۱۰ .

(۵) مواعظ ص ۱۴۴ .

تعليقات

تعليقات

ص ٢ س ٣ ، اشتهر ابو الطيب بلقب المتنبي بعد سنة ٣٢٥ هـ^(١)

ص ٥ ، ترجمة سعدى التى ذكرها ابن الفوطى ، فى تلخيص مجمع الالقاب - باب الميم والصاد - (ص ٥٥١ - ٢ / ع ١١٥٦) والتى أتحننى بها الأستاذ الدكتور مصطفى جواد ؛ نقلاً من نسخته تفضلاً منه : « مصلح الدين ، ابو محمد ، عبدالله بن مشرف بن مصلح بن مشرف ؛ المعروف بالسعدى ؛ الشيرازى ، الشاعر العارف ، يعرف بالسعدى (كذا مكرراً) نسبة الى ابيك سعد بن ابي بكر و كان من الصوفية العارفين ؛ رزقه الله القول الحسن البديع المعانى ، فى الالفاظ الفصيحة باللغة الدرية . كُتبت اليه سنة ستين (وستمائة) الشمس شيئاً من اشعاره ، التى قالها بالعربية ؛ فكتب الى هذه الايات :^(٢)

متى جمع شملى بالحبيب المغاضب وكيف خلاص القلب من يد (سالب)

(١) ارشاد الارب ج ٥ ص ٢٣٩ د ترجمة الناش . ،

(٢) مواعظ ص ١٠٧ .

الام رجائي فيه و البعد (مانعي) وكيف اصطبارى عنه والشوق (جاذبي)
علمت بان الصبر اكرم (خلة) ضرائب

ص ٦ س ٤ ، اتصل سعدى بابن الجوزى فى المدرسة المستنصرية ^(١) .

ص ٧ ح ١ ، كتب الى الاستاذ الدكتور مصطفى جواد ، فى ٢٣ / ٣ / ١٩٥٣ :

« اما التاريخ الذى وضعنا عليه اسم الحوادث الجامعة ، فأخر تحقيقنا لامره أنه ليس بالحوادث الجامعة ، و لا هو لابن الفوطى ، بل لمؤرخ غير معروف بالذات » .

و قال فى نسبة شرح ديوان المتنبى الى العكبرى : « عفيف الدين على بن عدلان

الموصلى - شارح ديوان المتنبى ؛ الشرح المعروف عند المعاصرين لنا بشرح ابى البقاء العكبرى غلطاً منهم » ^(٢) .

ص ١٢ س ٦ ، استفدت تاريخ وفاة ابى حيان التوحيدى من حواشى شذالازار ^(٣) .

ص ١٢ س ١٧ ، ولد ابن الساربان بشيراز ، سنة ٣٤٧ هـ . ^(٤) و ورد المتنبى شيراز ،

فى جمادى الاولى سنة ٣٥٤ هـ ^(٥) . فيكون مقدار عمر ابن الساربان - يومئذ - نحواً من سبع سنوات (٦) .

(١) كما أخبرنى الاستاذ بديع الزمان فروزانفر .

(٢) مجلة البجمع العلمى العربى مج ٢٨ ج ٤ ص ٦٥٨ .

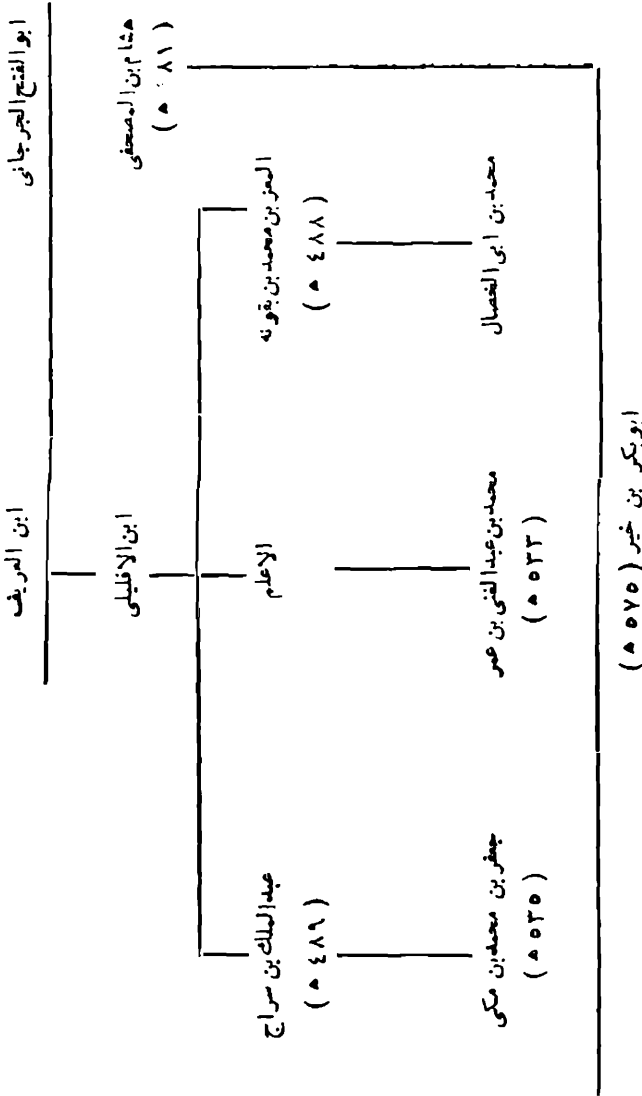
(٣) شد الازار ص ٤٨١-٢ .

(٤) اللباب ج ١ ص ٥٢١ ، ووفيات الاعيان ج ٣ ص ٢١٩ « ترجمة عضد الدولة » .

(٥) وفيات الاعيان ج ٣ ص ٢١٨ .

[illegible]

ص ١٣ س ٤ ، سند رواية ديوان المتنبي - في المغرب - الذي ينتهي الى ابي الفتح الجرجاني (١) .

ص ١٤ س ٥ ، زد عليه : كتاب شرح اشعار ابي الطيب ، تأليف ابي القاسم عبد الواحد بن محمد بن علي بن زكريا - من اهل اصبهان ^(١) .

ص ١٤ س ٥ ، زد عليه : وجاء في تلخيص مجمع الاقواب - كتاب اللام والميم :
 « و اخباره و اشعاره - يعنى المتنبي - قد ذكرها افاضل العلماء ، والادباء . و سارت
 مسير الشمس في الشرق والغرب ، و سنفوا في شعره اكثر من مائة مصنف » ^(٢) .

ص ١٧ س ١ ، و ص ٥٢ س ١٥ ، كان اساتذة النظامية (والمستنصرية كذلك)
 قد جرت عاداتهم ان يدرّسوا تصانيفهم ، و تأليف سلفهم من شيوخهم - القدماء ^(٣) .
 و قد شرح ديوان المتنبي جماعة من افاضل مدرسي النظامية ؛ كابن الانباري ^(٤) .
 اعنى ، ان هذا الديوان كان من الكتب الدراسية أيضاً ، وربما أنشدوا فيها شعره ^(٥) .
 و كان العلماء والادباء يعنون بحفظه ، و مطالعته ، و روايته ؛ معترّين به ، معجبين
 بمعانيه ^(٦) .

ص ١٨ ح ٢ ، قال البيهقي : « [شعر المتنبي] ما دامت اللغة العربية - لا تخلق
 على الأيام ديباجته . و هو جديد في كل زمان » ^(٧) .

-
- (١) كما كتب الى الاستاذ الدكتور مصطفى جواد - نقلا من الوافي بالوفيات .
 - (٢) تلخيص مجمع الاداب ص ٥٧ .
 - (٣) كما اخبرني الاستاذ الدكتور مصطفى جواد . و تراجع - أيضاً - الانصاف ص ١ ، و
 الحوادث الجامعة ص ٢١٦ .
 - (٤) نزهة الالباء ص ٣٧٤ .
 - (٥) العلم الجديد مج ١٠ ج ١ ص ١٢ مقالة الاستاذ الدكتور مصطفى جواد .
 - (٦) ديوان المتنبي في العالم العربي و عند المستشرقين ص ٢٤ .
 - (٧) تاريخ بيهقي ص ٣٨٥ .

ص ۲۶ س ۷ ، استفدت تاریخ وفاة الانورى ، من الصديق الاستاذ مجتبى مینوی^(۱) .

ص ۲۸ س ۱۱ ، استفدت تاریخ وفاة الفاریابی من الاستاذ بديع الزمان فروزانفر .

ص ۲۸ ح ۴ ، فى نسبة جميع ما فى الديوان - المعروف بديوان الحكيم ظهير

الدين الفاریابی - إليه شك . فطبعة طهران من الديوان حافلة بكلام غيره ؛ خصوصاً شعر الشمس الطبسى^(۲) .

ص ۳۳ س ۱۲ ، استفدت تاریخ وفاة الهجویری ، من تعلیقات^(۳) المرجو

له الغفران ، محمد بن عبد الوهاب القزوينی ؛ المؤرخ الأديب الايرانی المشهور .

ص ۳۴ ح ۸ ، تاریخ تألیف کتاب (سند باد نامه) تقریبی ، استفدته من الصديق

الاستاذ مجتبى مینوی .

ص ۴۴ س ۱۰ ، قال ابن جبير - سنة ۵۸۰ هـ : « والمدارس بها نحو الثلاثين .

و هى كلها بالشرقية ، و ما منها مدرسة الا و هى يقصر القصر البديع عنها ؛ و اعظمها و اشهرها النظامية »^(۴) .

(۱) مجلة دانشکده ادبیات مج ۲ ج ۴ ص ۲۶ .

(۲) یادداشت‌های آقای مجتبى مینوی ، و تراجع مقاله فى مجلة دانشکده ادبیات مج ۲ ج ۴

ص ۳۱ .

(۳) شدالازار / حاشية ۶ ص ۲۰۳ . وكذا ، اخبرنى الاستاذ بديع الزمان فروزانفر .

(۴) وحلة ابن جبير ص ۲۲۹ .

ص ۶۳ س ۶ ، تراجع تطور الثقافة الاسلامية ، و أثر الفارسية في العربية ؛ في كتب الأدب واللغة والتاريخ ^(۱) .

ص ۱۱۴ س ۶ :

که در دین همچو گل تر دامنی بود	پیمبر گفت بس مفسد زنی بود
بدید آمد میان راه چاهی	مگر میرفت در صحرا براهی
زبان از تشنگی بیرون فتاده	سگی را دید آنجا ایستاده
ز موزه دلو و از چادر رسن کرد	بشفقت ترك کار خویشتن کرد
گرامی کرد در هر دو سرایش	کشید آبی بسگ داد و خدایش
بهشت عدن کرده جایگاهش	شب معراج دیدم همچو ماهش
جزا بودش ز حق چندین ثوابی	زنی مفسد سگی را داد آبی
ثوابش بر تنابذ هر دو عالم ^(۲)	اگر يك دل کنی آسوده یکدم

(۱) کتتاب قصة الادب فی العالم ج ۱ ص ۳۸۱ - ۶ ، و ص ۴۱۷ - ۲۴ ، و ضعی الاسلام ج ۱ ص ۱۷۱ - ۲۳۹ ، و الوسيط ، و علم اللغة ص ۲۳۷ - ۸ ، و فقه اللغة ص ۲۴۰ ، و ۲۳۸ ، و مؤرخ العراق ابن الفوطی ج ۱ ص ۳۷ - ۹ ، و کتاب فرهنگ ایرانی و تأثیر آن در تمدن اسلام و عرب .

(۲) یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی - الهی نامه عطار .

مراجعة

ترجمة المتنبي و سعدى

مراجع ترجمة المتنبي

الابانة .

ابوالطيب المتنبي .

ابوالعلاء المعري ص ٧٢ و ٧٤ .

ادب مصر الاسلامية ص ٢٥٤ - ٦١ .

ادباء العرب في الاعصر العباسية ص ٢٥١ - ٩٥ .

الادب العربي في مصر ص ٢٦٣ و ٢٧٢ - ٨٣ .

ادب اللغة العربية ج ٢ ص ١٧٤ - ٨٩ .

ادبيات اللغة العربية ج ١ ص ٧٧ و ٢٤٥ - ٦٠ .

اصول التاريخ والادب ج ٧ ص ١١٧ - ٢٠ .

الاعلام ج ١ ص ٧٥ - ٦ .

اعلام الكلام ص ١٥ و ٢٥ و ٤٣ - ٥ .

اعيان الشيعة مج ٩ ج ٨ ص ٦١ - ٢٧٨ .

الامثال السائرة من شعر المتنبي ص ١٤ - ٤٤ .

امثال المتنبي .

امثال المتنبي وحياته ص ٥ - ٩٥ .

امراء الشعر العربي ص ٣٢٠ - ٨٢ .

الانساب ورقة ٥٠٦ ب .

انوارالربيع .

انيس المسافر ج ١ ص ١٧٩ - ٨٠ .

الانيس المفيد ص ١٣٤ - ٤٦ .

اوج التحرى ص ٩ - ١٠ و ٢٩ - ٣٠ .

البداية والنهاية ج ١١ ص ٢٥٦ - ٩ .

بروكلمن ج ١ ص ٨٦ - ٩٠ .

بلاغة ارسطو بين العرب واليونان ص ٣٢١ - ٥١ .

تاريخ آداب العرب ج ٢ ص ١٩٠ - ١ .

تاريخ آداب اللغة العربية - جرجى زيدان ج ٢ ص ٢٤٥ - ٩ .

تاريخ آداب اللغة العربية - محمد بك دياب ج ١ ص ١٥٤ .

تاريخ آداب اللغة العربية فى العصر العباسى ص ٢٧٥ - ٨٨ .

تاريخ الادب العربى - الزيات ص ٢٤١ - ٦ .

تاريخ الادب العربى - الفاخورى ص ٥٩٩ - ٦٤٩ .

تاريخ الادب العربى - نديم عدى ص ١٤١ - ٩١ .

تاريخ الاسلام السياسى والثقافى والاجتماعى ج ٣ ص ٥٤٦ - ٨ .

تاريخ بغداد ج ٤ ص ١٠٢ - ٥ .

تاريخ الخلفاء ص ٤٠٥ .

- تاريخ طبرستان ج ١ ص ١٣٨ .
- تاريخ العرب العام ص ٤٦٨ .
- تاريخ الكوفة ص ٤٥٤ - ٦ .
- تاريخ كزیده ج ١ ص ٨١٣ .
- تقمة المنتهى ص ٤٤١ و ٥٤٧ .
- التذكرة التيمورية ص ٣٥٦ .
- تذكرة الشعراء ص ٢٤ .
- تذكرة النوادر ص ١٢٧ .
- تكملة بروكلمن ج ١ ص ١٣٨ - ٤٢ .
- تلخيص مجمع الاداب ص ٥٦ - ٧ .
- تهذيب الاسماء واللغات ق ١ ج ٢ ص ٢٨٥ .
- التوجيه ص ٣٣ - ٤ .
- جدد وقدماء ص ١٧٥ - ٨ .
- جواهر الادب ج ٢ ص ٢١٨ - ٢٠ .
- حديقة الافراح ص ٩٨ - ١٠٤ .
- حسن المحاضرة ج ٢ ص ٢٤٠ - ١ .
- حصاد الهشيم ج ١ ص ١٩٩ - ٢٤٤ .
- خزانة الادب ج ٢ ص ٣٠٢ - ١٧ .
- دائرة المعارف الاسلامية ج ١ ص ٣٦٣ - ٧١ .
- دائرة معارف القرن الرابع عشر ج ٩ ص ٧٨١ - ٨٠٠ .
- دول الاسلام ج ١ ص ١٧٢ .

- ديوان ابي الطيب المتنبي - عبدالوهاب عزام .
- ديوان ابي الطيب المتنبي - شرح ابي البقاء العكبري ج ٤ ص ٣٨٦ - ٩٠ .
- ديوان المتنبي في العالم العربي و عند المستشرقين .
- الرائد ص ٣٢ - ٤ .
- الرسالة الحاتمية .
- رسالة في المناظرة .
- الروائع ج ١١ و ١٢ .
- روضات الجنات ج ١ ص ٦١ - ٤ .
- روضة المحبين ص ١٠٨ - ٩ و ٢٩٨ و ٥٠٦ .
- روضة المناظر ج ١١ ص ٢٠٦ - ٧ .
- الرؤوس ص ١٦٤ - ٢٧٦ .
- ريحانة الادب ج ٣ ص ٤٤٠ - ٢ .
- زهر الآداب ج ٣ ص ١٩ و ١٢٤ و ١٤٧ .
- و ج ٤ ص ٩ و ١٤٦ و ١٤٧ .
- زيادات ديوان شعر المتنبي .
- شرح العيون ج ١ ص ٢٧ - ٣٥ .
- شذرات الذهب ج ٣ ص ١٣ - ٥ .
- الشذرات السنية ص ١٨٣ - ٦ .
- شرح ديوان المتنبي - البرقوقى ج ١ (الصفحة أ - ض ح)
- الصبح المنبى .
- ضبط الاعلام ص ١٤٠ .

- ظهر الاسلام ج ١ ص ١٤٨ - ٥١ .
 العربية ص ١٦٨ - ١٨٠ .
 العرف الطيب ص ٢-٣ و ٦٥٢-٧٠٣ .
 العمدة ج ١ ص ٣١ و ٨٢ .
 الفن و مذاهبه فى الشعر العربى ص ٢٠٢ - ٤٢ .
 فهرست كتابخانه اهدائى ج ٢ ص ٧٠٧ - ١٢ .
 الفهرست ص ٢٤٠ .
 فى الادب العباسى ص ٣٣٢ - ٩٢ .
 فى الادب المصرى الاسلامى ص ٢٤٢ - ٧ .
 فيض الخاطر ج ٤ ص ٧٣ - ١٠٠ .
 قاموس الاعلام ج ٦ ص ٤١٥١ .
 قصة الادب فى العالم ج ١ ص ٣٩٥ - ٧ .
 الكامل ج ٨ ص ٢٠٣ .
 الكشف عن مساوىء شعر المتنبي .
 الكنى واللقاب ج ٣ ص ١١٤ - ٨ .
 اللباب ج ٣ ص ٩٥ - ٦ .
 لسان الميزان ج ١ ص ٤١٣ - ٦ .
 لغات تاريخية وجغرافية ج ٦ ص ١٨١ - ٢ .
 المتنبي .
 المتنبي و شوقى .

- مجالس المؤمنين ص ٤٧٢ - ٤ .
- مجانى الادب ج ٦ ص ٣١٢ .
- المجمل ص ١٣٧ - ٨ .
- مجموعة من النظم والنثر ص ٣٣ - ٧ .
- المختار من ديوان المتنبي (الطرائف الادبية) ص ١٩٥ - ٢٣١ .
- مختارات البارودى ج ١ ص ٣٥ - ٤٣ .
- وج ٢ ص ١ - ٧٥ .
- وج ٣ ص ٣٢٩ - ٣٨ .
- وج ٤ ص ١٠٤ - ١١٠ و ٣٥٢ - ٨ و ٤٣٧ - ٤٠ و ٤٧٤ .
- مختارات المنفلوطى ص ١٦ .
- المختصر فى اخبار البشر ج ٢ ص ١١١ .
- المثل السائر ج ١ ص ٣٢٩ .
- وج ٢ ص ٣٢٩ و ٣٦٢ و ٣٦٨ - ٧٠ و ٣٩٦ - ٨ .
- المدخل ص ١٤٥ - ٥٠ .
- مرآة الجنان ج ٢ ص ٣٥١ - ٧ .
- مصادر الدراسة الادبية ج ١ ص ١٧٠ - ٩ .
- مطالعات فى الكتب والحياة ص ١١٨ - ٧٩ .
- مع المتنبي .
- معادن الجواهر ج ١ ص ٤٣١ - ٣٢ ج ٣ ص ٤٨ - ٩٠ .
- معاهد التنصيص ج ١ ص ٢٧ - ٣٣ .

- المفصل ج ٢ ص ٥٣ - ٧٦ .
- مقامات النجاة مع ١ مقام ٢٢ .
- من اسرار اللغة ص ٢٥٨ - ٦١ .
- المنتخب - مصر ص ٦٠ - ١ .
- موسكا ص ٨١ - ٢ .
- المنتخب من ادب العرب ج ١ ص ١٥٩ - ١٦ .
- وج ٢ ص ٣٤٣ - ٥٦ .
- المنتظم ج ٧ ص ٢٤ - ٣٠ .
- المنجد ص ٥٣ - ٤ .
- منتقيات ص ٣١٩ - ٧٧ .
- النجوم الزاهرة ج ٣ ص ٣٤٠ - ٢ و ٣٤٣ .
- وج ٤ ص ٥ و ٧ - ٩ و ٢٣ .
- نزهة الالباص ٣٦٦ - ٧٤ و ٤٤٤ - ٦ .
- نهاية الارب ج ٣ ص ١٠٤ - ٧ .
- النوادر ص ١٠٥ - ٦ .
- هدية الاحباب ص ٢٤٩ .
- الوافى بالوفيات مع ٥ ورقة ١٧٣ ب - ٧٩ أ .
- وحى الرسالة ج ١ ص ٢٦٧ - ٧٢ .
- وحى القلم ج ٣ ص ٤٣٠ - ٤٣ .
- الوساطة .

الوسيط ص ٢٧٢ - ٦ .

الوشى المرقوم ص ٩ .

الوصف فى شعر العراق (فهرست الاعلام ص ٤٩١) .

وفيات الاعيان ج ١ ص ١٠٢-٧ و ٤٠٦-٧ (ترجمة ابن الفرات)

يتيمة الدهر ج ١ ص ١١٠ - ٢٢٤ .

مراجع ترجمه سعدی

- آتشکده ص ۲۶۹ - ۸۶ .
- آثار عجم ص ۴۶۶ - ۹ .
- آرامگاه شیخ .
- از سعدی تا جامی (فهرست اعلام ص ۶۱۱) .
- امثال قرآن (فهرست اعلام ص ۳۴۱) .
- بهارستان ص ۱۱۷ .
- بهترین اشعار ص ۱۸۳ - ۲۰۹
- پارسی نغز (فهرست اعلام ، صفحه / یه) .
- تاریخ ادبیات ایران ص ۲۶۳ - ۷۹ .
- تاریخ ادبیات فارسی .
- تاریخ الادب — ایران ص ۶۶۷ - ۸۶ .
- تاریخ الادب فی الفارسی ص ۱۳۶ - ۴۳ .
- تاریخ ایران ص ۴۷۰ - ۳

- تاریخ العراق بين احتلالين ج ۱ ص ۳۷۰ - ۱ .
- تاریخ کزیده ج ۱ ص ۸۲۰ .
- (فهرست اعلام ج ۲ ص ۷۳)
- تاریخ مفصل ایران ج ۱ ص ۵۳۹ - ۴۴ .
- تاریخ نامه هراة (فهرست اسماء الرجال ؛ ص ۷۹۸) .
- تحفة النظار ج ۲ ص ۸۷-۸۸ .
- تذکرة الشعراء ص ۲۰۲-۱۰ .
- تذکرة حسینی ص ۱۴۲ - ۵ .
- تعلیم و تربیت در نظر سعدی .
- تلخیص مجمع الآداب ص ۵۵۱-۲ .
- حديقة الافراح ص ۱۷۰-۱ .
- الحوادث الجامعة ص ۴۸۹
- حیات سعدی .
- خزانه عامره ص ۲۴۸-۵۳ .
- خزينة الاصفیاء ج ۲ ص ۳۸ - ۴۰ .
- دانشمندان آذربایجان ص ۳۹۶ - ۹^(۱) .
- راهنمای دانشوران ج ۱ ص ۴۸۳ - ۴ .
- رساله در تحقیق احوال و زندگانی مولانا (چاپ دوم) ص ۱۲۸ - ۳۴ .
- روضات الجنات ص ۷۳۹ .

- ریاض العارفین ص ۸۸ - ۹۵ .
- و (چاپ دوم) ص ۱۴۳-۵۶
- ریاض العلماء ، ورقة ۱۳۸ أ
- ریحانة الادب ج ۲ ص ۱۹۸ - ۲۰۱ .
- زندگانی سعدی .
- سبك شناسی ج ۳ ص ۱۱۲ - ۵۷ .
- سخن سعدی .
- سرگذشت شیخ بزرگوار سعدی .
- سعدی چه میگوید .
- سعدی شیرازی .
- سعدی نامه .
- سفرنامه مادام دیولا فوا ص ۴۲۳-۵ .
- سلافة العصر ص ۴۹۱-۲ .
- سیر فرهنگ ص ۴۴۱-۵۱ .
- الشبك و القزلباش ص ۱۹ .
- شدالازار ص ۴۶۱-۳ .
- شرح حال شیخ سعدی شیراز .
- شعر العجم ج ۲ ص ۱۹-۷۶ .
- شمع انجمن ص ۱۹۱-۳ .
- شناسایی سعدی .

- طرائق الحقائق ج ٢ ص ١٣٩ .
- و ج ٣ ص ٢٢٨-٩ .
- فارسنامه ناصرى ج ٢ ص ١٥٨ .
- فرايمداد الادب ج ٥ ص ٦٦-٩ .
- فهرست كتابخانه اهدائى ج ٢ ص ١٠-١٤١ و ٣-١٩٢ و ٤ .
- قاموس الاعلام ج ٤ ص ٢٥٧٢-٣ .
- قصة الادب فى العالم ج ١ ص ٤٩٩-٥٠١ .
- كشف الظنون ج ١ ص ٢٤٤-٥ .
- و ج ٢ ص ١٥٠٤-٥ .
- الكشكول ص ٣٦٨ .
- كليات سعدى .
- الكنى والالقب ج ٢ ص ٢٨٢ .
- كشایش آرامگاه سعدى .
- كلچين جهانبنانى (فهرست اعلام ص ٥٩٧) .
- كلزار ادب (فهرست اعلام ص ٤٥٦) .
- لغات تاريخية و جغرافية ج ٤ ص ٤ .
- ليلى والمجنون فى الادين العربى والفارسى ص ٩٦-١٠٠ .
- مجالس المؤمنين ص ٣٠٢-٣ .
- مجالس النفائس ص ٣٣٧-٨ .
- مجله ارمغان مج ١٦ / ٣ ص ١٦٩-١٧٥ .
- مجله ينما مج ٥ / ٣ ص ٩٧-١٠٤ .

- مجمع الفصحا ج ۱ ص ۲۷۴-۸۵ .
- محاضرات عن الشعر الفارسی ص ۴۳-۵ .
- مختصری در تاریخ تحول نظم و نثر ص ۵۳-۵ و ۶۵ .
- المخطوطات العربية فی دور الكتب الامیر کیه ص ۹ و ۱۰ و ۳۶
- مدرسه نظامیه بغداد ص ۱۰ .
- مرآة الخیال ص ۴۴-۵ .
- مز دیسنا ص ۴۸۶-۹۲ ، و (فهرست اعلام ص ۵۹۲)
- مقدمه آقای قریب (گلستان) .
- منتخبات ادبیات فارسی (چاپ دوم) ص ۲۲۱-۶ .
- میخانه (فهرست اعلام ص ۵۹۸) .
- نفحات الانس ص ۶۹۹-۷۰۰ .
- هدیه الاحباب ص ۱۶۸-۹ .
- هزار مزار ص ۱۵۷-۸ .
- هفت اقلیم ص ۲۳۲-۴۱ .
- یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی .

1. Browne., vol. II, pp 525-39.
2. Saba., pp. 64, 112, 113, 121, 129-31. (index 264.)
3. Talas., p. 68.

فهرس المراجع

فهرس المراجع

- آتشكده - لطفعلی بك آذر ١٢٧٧ بمبئی
- آثار البلاد وأخبار العباد - ذكرى ابن محمد بن محمود القزوينى ١٨٤٨ غوتنجن
- آثار عجم - محمد نصير ميرزا آقاى فرصت حسینی شیرازی ١٣٥٣ بمبئی
- آرامگاه شیخ اجل استاد سخن سعدی شیرازی - انجمن تهران ١٣٣٠ ش آثار ملی
- الابانة عن سرقات المتنبي لفظا و معنى - ابو سعيد محمد بن احمد العبيدى
- ابوحيان التوحيدى - عبدالرزاق محيى الدين ١٩٤٩ مصر
- ابوالطيب المتنبي - حياته و خلقه و شعره و اسلوبه - محمد كمال حلمى بك ١٣٣٩ مصر
- ابوالعلاء المعرّى - احمد تيمور پاشا ١٣٥٩ مصر
- الاتحافات السنية فى الاحاديث القدسية - الشيخ محمد المدينى حيدرآباد الدكن ١٣٢٣
- الاننى عشرية فى المواعظ العددية - ابن قاسم الحسينى العاملى طهران
- احاديث مثنوى - بديع الزمان فروزانفر ١٣٣٤ ش طهران
- الاحاطة فى اخبار غرناطة - لسان الدين بن الخطيب مصر ١٣١٩
- احياء علوم الدين - الغزالى مصر ١٣٠٦

١٣٤٥	دمشق	اخبار الحمقى والمغفلين - ابن الجوزى
١٣٠٩	مصر	اخبار الخلفاء - ابن الساعى
١٣٢٦	مصر	اخبار العلماء باخبار الحكماء - القفطى
١٢٩٩	القسطنطينية	ادب الدنيا والدين - الماوردى
	مخطوط	الادب العراقى فى العصر المغولى - الدكتور مصطفى جواد
		ادب مصر الاسلامية - محمد كامل حسين .
١٣١٢ش	طهران	الادب الوجيز للولد الصغير - خواجه نصير الدين طوسى
١٩٤٧	بيروت	ادباء العرب فى العصور العباسية - بطرس البستاني
		الادب العربى فى مصر من الفتح الاسلامى الى الفاطميين -
١٣٧٠	مصر	عبدالرزاق حميدة
١٣٢٦	مصر	ادب اللغة العربية - محمد حسن نائل المرفعى
١٩٠٩	مصر	ادبيات اللغة العربية - محمد عاطف بك
١٣١٦ش	طهران	ادبيات معاصر - رشيد ياسمى
٣١-١٩٢٣	مصر	ارشاد الاريب الى معرفة الاديب - ياقوت الرومى
		از سعدى تاجامى / ادوارد برون انگليسى - ترجمة
١٣٢٧ش	تهران	على اصغر حكمت
١٣٢٦	مصر	اساس الاقتباس - اختيار الدين الحسينى
٦-١٩٣٤	مصر	الاسلام والحضارة العربية - محمد كرد على
١٣٤١	مصر	الاسلام والنصرانية مع العلم والمدنية - الشيخ محمد عبده
١٣٥٨	مصر	الاصابة فى تمييز الصحابة - ابن حجر العسقلانى
٩-١٩٣٥	مخطوط	اصول التاريخ والادب - الدكتور مصطفى جواد

- ١٣٠٩ بيروت اطباق الذهب - شفروه
- ١٣٤٥ مصر الاعلام - خير الدين الزركلى
- ١٣٠٥ مصر الاعلام بأعلام بيت الله الحرام - النهر والى / هامش خلاصة الكلام
- ١٣٤٤ مصر اعلام الكلام - محمد بن شرف القيروانى
- ١٣٠٧ مصر اعلام الناس بما وقع للبرامكة مع بنى العباس - دياب الاتلىدى
- ١٣٥٦ الشام اعيان الشيعة - السيد محسن الامين العاملى
- ١٣٥٣ مصر الاغانى - ابو الفرج الاصبهانى
- ١٢٨٧ مصر الف باء - ابو الحجاج البلوى
- ١٣٢٥ مصر الأمالى - الشريف المرتضى
- ١٣٠٠ ايران الأمالى - الصدوق
- الامثال السائرة من شعر ابي الطيب المتنبى - صاحب بن عباد
- ١٩٥٤ مصر مجلة ثقافة الهند مارس
- ١٣٣٣ طهران امثال قرآن - على اصغر حكمت
- امثال المتنبى و حياته بين الألم والأمل و قطع مختارة من
- ١٣٥١ مصر شعر المتنبى - احمد سعيد البغدادى
- ١٣١٠ طهران امثال و حكم - على اكبر دهخدا
- ١٩٣٢ بيروت امراء الشعر العربى فى العصر العباسى - انيس المقدسى
- ٧١-١٣٦٩ مصر انباه الرواة على انباه النحاة - القفطى
- ١٩١٢ ليدن الانساب - السمعانى
- الانصاف فى مسائل الخلاف - كمال الدين عبدالرحمن
- ١٩١٣ ليدن ابن الانبارى

انوار الربيع فى انواع البديع - السيد على خان المدنى	طهران	۱۳۰۴
الانوار الزاهية فى ديوان ابى العتاهية	بيروت	۱۸۸۶
انيس المسافرين و جليس الخاطر - الشيخ يوسف بن احمد بن		
ابراهيم الدرازى البحرانى	بمبئى	۱۲۹۱
الأنيس المفيد للطالب المستفيد / دى ساسى - محمد قاسم	مصر	۱۲۹۶
اوج التحررى عن حيشة ابى العلاء المعرى - يوسف البديعى	دمشق	۱۹۴۴
بحار الانوار - محمد باقر المجلسى	طهران	۱۳۱۵
بدائع الازمان فى وقايع كرمان - افضل الدين ابو حامد		
احمد بن حامد كرماني	طهران	۱۳۲۶ش
البداية والنهاية فى التاريخ - ابن كثير	مصر	۵۸-۱۳۴۸
بروكلمن	ليدن	۴-۱۹۴۳
بغية الملتبس فى تاريخ رجال اهل الاندلس - الضبى	مجرىط	۱۸۸۴
بغية الوعاة فى طبقات اللغويين والنحاة - الجلال السيوطى	مصر	۱۳۲۶
بلاغة ارسطو بين العرب واليونان - الدكتور ابراهيم سلامة	مصر	۱۳۷۱
بهارستان - مولانا جامى	طهران	۱۳۱۱ش
بهترین اشعار - ح . پژمان	طهران	۱۳۱۳ش
البيان والتبيين - الجاحظ	مصر	۱۳۱۲
بيت الحكمة - سعيد الديوه جى	الموصل	۱۳۷۳
پارسى نغز - على اصغر حكمت	طهران	۱۳۳۰ش
پانزده گفتار درباره چند تن از رجال ادب اروپا از اوميروس		
تا برناردشا - مجتبى مينوى	طهران	۱۳۳۳ش

تاج العروس من جواهر القاموس - السيد محمد مرتضى

۱۳۰۷ مصر الزيدى

۱۳۵۹ مصر تاريخ آداب العرب - مصطفى صادق الرافعى

۱۹۳۰ مصر تاريخ آداب اللغة العربية - جرجى زيدان

۱۳۱۸ مصر تاريخ آداب اللغة العربية - محمد بك دياب

تاريخ آداب اللغة العربية فى العصر العباسى - الشيخ احمد

۱۳۳۰ مصر الاسكندري

۱۳۴۹ مصر تاريخ الادب العربى - احمد حسن الزيات

۱۹۵۱ حريصا تاريخ الادب العربى - حنا الفاخورى

حمارة تاريخ الادب العربى - نديم عدى

تاريخ الادب فى ايران من الفردوسى الى السعدى / براون -

۱۳۷۳ مصر ترجمة الدكتور ابراهيم امين الشواربى

تاريخ الادب الفارسى / الدكتور رضا زاده شفق - ترجمة

۱۳۶۶ مصر محمد موسى هنداوى

۱۳۲۱ش طهران تاريخ ادبيات ايران - دكتور رضا زاده شفق

۱۳۳۲ش طهران تاريخ ادبيات در ايران - دكتور ذبيح الله صفا

تاريخ ادبيات فارسى - ميرزا محمد حسينخان فروغى ملقب

۱۳۳۵ ايران بذكاء الملك

تاريخ الاسلام السيامى والدينى والثقافى والاجتماعى -

۱۹۴۶ مصر الدكتور حسن ابراهيم حسن

۱۳۱۷ش طهران تاريخ ايران - عبدالله رازى همدانى

- ١٣٤٩ مصر تاريخ بغداد - الخطيب البغدادي
- ١٣١٧ش طهران تاريخ بيهق - ابن فندق
- ١٣٢٤ش طهران تاريخ بيهقي - خواجه ابوالفضل محمد بن حسين بيهقي
- ١٩٥٤ بيروت تاريخ التربية الاسلامية - الدكتور احمد شلبي
- ١٩٢١-٢ مصر تاريخ التمدن الاسلامي - جرجي زيدان
- ١٩١٢ لندن تاريخ جهانگشاي - عطا ملك الجويني
- ١٣٧١ مصر تاريخ الخلفاء - الجلال السيوطي
- ١٣١٨ مصر تاريخ دولة آل سلجوق / العماد الاصفهاني - اختيار البنداري
- ١٨٧٦ باريس تاريخ الدولة الاتابكية ملوك الموصل - ابن الاثير
- ١٣٢٠ش تهران تاريخ طبرستان - بهاء الدين محمد بن حسن بن اسفنديار كاتب
- ١٣٥٣ بغداد تاريخ العراق بين احتلالين - عباس العزاوي
- ١٩٥٠ بيروت تاريخ العرب - الدكتور فيليب حتى
- ١٣٦٧ مصر تاريخ العرب العام / ل. أ. سيدتيو - ترجمة عادل زعير
- ١٨٩٠ مجريط تاريخ علماء الاندلس - ابن الفرضي
- ١٣٥٦ النجف تاريخ الكوفة - السيد حسين البراق
- ١٣٢٨ لندن تاريخ كزيده - حمدالله مستوفي قزويني
- ١٣٧٣ دمشق تاريخ مدينة دمشق - ابن عساكر
- ١٣٤٦ بغداد تاريخ مساجد بغداد و آثارها - السيد محمود شكرى الالوسى
- ١٣٦٢ كلكته تاريخ نامه هراة - سيف بن محمد بن يعقوب الهروي
- ١٣٦٥ طهران التبيان فى تفسير القرآن - الشيخ الطوسى

- تبيين المعانى فى شرح ديوان ابن هانى - الدكتور
 زاهد على مصر ١٣٥٢
- تنمة صوان الحكمة - ظهير الدين ابوالحسن على بن
 لاهور ١٣٥١
- تنمة المنتهى فى وقايع ايام الخلفا - حاج شيخ عباس قمى
 طهران ١٣٢٥ ش
- تنمة اليتيمة - الثعالبي
 طهران ١٣٥٣
- تجزية الامصار وتزجية الاعصار - وصاف الحضرة
 بمبئي ١٢٦٩
- تحفة النظارفى غرائب الامصار وعجائب الاسفار - ابن بطوطه
 باريس ١٨٧٧-٩٣
- التذكرة التيمورية - احمد تيمور باشا
 مصر ١٩٥٣
- تذكرة حسيني - مير حسين دوست سنبهالى
 لكهنو ١٢٩٢
- تذكرة الحفاظ - الذهبي
 حيدرآباد الدكن ١٣٣٤
- تذكرة الشعراء - امير دولتشاه السمرقندى
 لندن ١٣١٨
- تذكرة منتهيان - مجدالعلى / مجلة ارمغان (١٦/١٣١٧-٩)
 مصر ١٣٤٣
- تذكرة الموضوعات - محمد طاهر بن على الهندى الفتنى
 طهران ١٣٣٤
- تذكرة النوادر من المخطوطات العربية - السيد هاشم الندوى
 حيدرآباد الدكن ١٣٥٠
- ترجمة تاريخ يمينى - ابوالشرف ناصح بن ظفر بن سعد المنشى
 طهران ١٢٧٢
- التشبيهات - ابن ابى عون
 كمبردج ١٣٦٩
- التعرف لمذهب اهل التصوف - ابوبكر محمد بن اسحق
 البخارى الكلاباذى مصر ١٣٥٢

- تعليم و تربيت در نظر سعدى- محمد جناب زاده تهران ١٣١٧ش
- تكملة بروكلمن ليدن ١٩٣٧-٤٢
- التكملة لكتاب الصلة - ابن الابار مجريط ١٨٨٦
- تلخيص مجمع الآداب فى معجم الالقب (كتاب اللام والميم) -
- ابن الفوطى لاهور ١٩٤٠
- تلخيص مجمع الآداب المرتب على معجم الاسماء فى معجم الالقب
- (ج ٤) - ابن الفوطى . نسخة الدكتور مصطفى جواد ١٩٤٣
- تاريخ مفصل ايران از استيلاى مغول تا اعلان مشروطيت -
- عباس اقبال طهران ١٣١٢ش
- تمهيدات - عين القضاة همدانى شيراز ١٣٤٢
- تهذيب الاسماء والمغات - النووى مصر
- التوجيه فى الادب العربى مصر ١٣٥٧
- التوسل الى الترسل - بهاء الدين محمد بن مؤيد البغدادى طهران ١٣١٥ش
- نمار الاوراق - ابن حجة الحموى / هامش المستطرف مصر ١٣١٥
- نمار القلوب فى المضاف والمنسوب - الثعالبى مصر ١٣٢٦
- جامع البيان فى تفسير القرآن - الطبرى مصر ١٣٢١
- الجامع الصغير فى احاديث البشير النذير - الجلال السيوطى مصر ١٣٥٨
- الجامع المختصر فى عنوان التواريخ و عيون السير (ج ٩) -
- ابن الساعى بغداد ١٩٣٤

- جدة وقدماء - مارون عبود
بيروت ١٩٥٤
- جذوة المقتبس في ذكر ولاية الاندلس - الحميدى
مصر ١٣٧٢
- جمع الجواهر فى الملح والنوادر - الحصرى
مصر ١٣٥٣
- جنگ / كتابخانه مدرسه عالي سپهسالار (خطى / ع ١٨٦)
جوهرة الكلام فى مدح السادة الاعلام - محمود بن
وهيب القراغولى البغدادى
بغداد ١٣٢٩
- چهار مقاله - عروضى سمرقندى
لیدن ١٣٢٧
- جواهر الادب - السيد احمد الهاشمى
مصر ١٣٥٦
- حدائق السحر فى دقائق الشعر - وطواط
طهران ١٣٠٨ ش
- حديقة الافراح لازاحة الاتراح - الشروانى
مصر ١٣٠٢
- حديقة البلاغة - ابوالطيب ابن من الله القروى /
نوادير المخطوطات ٣
مصر ١٣٧٣
- حديقة الحقيقة و شريعة الطريقة - مجدود بن آدم
السناى الغزنوى
بمبئى ١٨٥٩
- حديقة الحقيقة / كتابخانه آقاى مجتبى مينوى
خطى / خ
حسن المعاضرة فى اخبار مصر والقاهرة - الجلال السيوطى مصر
١٣٢٧
- حصاد الهشيم - المازنى
مصر ١٩٣٢
- الحكمة الخالدة، جاويدان خرد - مسكويه
مصر ١٩٥٢
- حلبة الكميت - النواجى
مصر ١٢٧٦
- حلية الاولياء و طبقات الاصفياء - ابو نعيم الاصبهانى
مصر ٢-١٣٥١
- حلية الفرسان وشعار الشجعان - ابن هذيل الاندلسى
مصر ١٩٥١

- الحماسة - ابن الشجرى
 حيدرآباد الدكن ١٣٤٥
- الحماسة - البحتري
 بيروت ١٩١٠
- الحوادث الجامعة - ابن الفوطى (٢)
 بغداد ١٣٥١
- حياة الحيوان الكبرى - الدميرى
 مصر ١٢١١
- حيات سعدى - الطاف حسين حالى / ترجمه
 سيد نصرالله سروش
 طهران ١٣١٦
- الحيوان - الجاحظ
 مصر ١٣٢٣
- خريدة القصر و جريدة العصر - العماد الاصفهاني
 مصر ١٣٧٠
- خزانة الادب - عبدالقادر البغدادي
 مصر ١٣٤٨
- خزانه عامره - آزاد حسيني واسطى بلگرامى
 كانپور ١٨٧١
- خزائن الكتب القديمة فى العراق - كوركيس عواد
 بغداد ١٩٤٨
- خزينة الاصفياء - مولوى غلام سرور
 كانپور ١٩١٤
- خلاصة تاريخ العراق - الاب الكرملى
 البصرة ١٣٣٧
- خلاصة الذهب المسبوك مختصر من سير الملوك -
 عبدالرحمن سنبط قنينوالاربلى
 بيروت ١٨٨٥
- خلاصة الكلام فى بيان امراء البلد الحرام -
 احمد زينى دحلان
 مكة ١٣١١
- دائرة المعارف الاسلامية - ترجمة محمد ثابت الفندى
 مصر ١٩٣٣
- دائرة معارف القرن الرابع عشر - محمد فريد وجدى
 مصر ١٣٥٧
- دانشمندان آذربايجان - محمدعلى تربيت
 تهران ١٣١٤ش
- درة الاخبار و لمعة الانوار - ناصر الدين منشى يزدى
 طهران ١٣١٨ش

۱۳۳۱	مصر	دلائل الاعجاز - عبد القاهر الجرجاني
۱۳۴۸	حلب	دمية القصر - الباخرزي
۱۳۳۷	حیدرآباد الدکن	دول الاسلام - الذهبي
۱۳۵۱	مصر	ديوان ابن زيدون - كامل كيلاني و عبد الرحمن خليفه
۱۳۵۲	مصر	ديوان ابن الفارض
۱۳۰۰	قسطنطينية	ديوان ابن الوردي
۱۳۶۱	مصر	ديوان ابي تمام
۱۳۶۳	مصر	ديوان ابي الطيب المتنبي - عبد الوهاب عزام
		ديوان ابي الطيب المتنبي بشرح ابي البقاء العكبري (۲) /
۱۳۵۵	مصر	التبيان
۱۹۴۴	بيروت	ديوان ابي فراس الحمداني - سامي الدهان
۱۳۶۹	دمشق	
۱۳۲۳	طهران	ديوان ابوالقاسم حسن بن احمد عنصري
۱۹۵۳	مصر	ديوان ابي نواس
		ديوان اديب صابر ترمذي - خطي / كتابخانه آقاي محمد امين
(ع ۲۲۵)	خنجي	
۱۳۲۰	تهران	ديوان استاد جمال الدين محمد بن عبدالرزاق اصفهاني
۱۳۱۸	طهران	ديوان امير معزي
۱۹۱۱	بيروت	ديوان البحتري - رشيد عطيه
۱۲۹۳	مصر	ديوان حاتم الطائي
۱۳۲۴	طهران	ديوان حكيم ظهير الدين فاريابي

- ديوان حكيم قطران تبريزي
تبريز ١٣٣٣ش
- ديوان السيد الرضى الموسوى
الهند ١٣٠٦
- ديوان العباس بن الاحنف
قسطنطينية ١٢٩٨
- ديوان عبدالله بن المعتز
دمشق ١٣٧١
- ديوان العرجى - خطى / المتحف العراقى
(ع ٥٢٥)
- ديوان على بن ابى طالب عليه السلام (٢٢)
مصر ١٣١٢
- ديوان عمر بن ابى ربيعة المخزومى
مصر ١٣١١
- ديوان الفرزدق
مصر ١٢٩٣
- ديوان قيس بن الملوّح - ابوبكر الوالى
بمبئى ١٣١٩
- ديوان كشاجم
بيروت ١٣١٣
- ديوان المتنبى فى العالم العربى و عند المستشرقين / بلاشير -
ترجمة احمد احمد بدوى
مصر ١٩٥٢
- ديوان مسعود سعد سلمان
تهران ١٣١٨
- ديوان منوچهرى دامغانى
طهران ١٣٢٦ش
- ديوان النابغة الذبيانى
مصر ١٢٩٣
- ديوان حكيم ناصر خسرو علوى
تهران ١٣١٤
- ديوان الوزير بهاء الدين زهير
لندن ١٢٩٢
- الذخائر والاعلاق فى آداب النفوس و مكارم الاخلاق -
سلام بن عبدالله بن سلام الباهلى الاشيلى
مصر ١٢٩٨
- الذخيرة فى محاسن اهل الجزيرة - ابن بسام الشترينى
مصر ١٣٥٨
- ق ١ مج ١

- ۱۳۶۴ مصر ق ۴ ج ۱
- ۱۳۵۵ الذریعة الى تصانیف الشيعة - الشيخ اغا بزرگ الطهرانی ج ۱ النجف
مج / ز - غ خطی
- ۱۳۵۵ ذکری ابی الطیب بعد الف عام - عبدالوهاب عزام بغداد
- ۱۹۲۱ راحة الصدور و آية السرور - محمد بن علی بن سلیمان الراوندی لیدن
- ۱۳۲۸ ش قم راهنمای دانشوران - سید علی اکبر برقی قمی
- ۱۹۳۷ الرائد فی الادب العربی والمحفوظات مصر
- ۱۹۰۷ رحلة ابن جبیر لیدن
- ۱۳۱۹ الرحمة فی الطب والحکمة - الجلال السيوطی مصر
- ۱۹۳۱ الرسالة الحاتمية فيما وافق المتنبي فی شعره كلام ارسطو
فی الحکمة - الحاتمی بیروت
- رساله در تحقیق احوال و زندگانی مولانا جلال الدین محمد
- ۱۳۳۳ ش مشهور بمولوی - بدیع الزمان فروزانفر / چاپ دوم تهران
- رسالة فی المناظرة بین ابی علی محمد بن الحسین الحاتمی
- ۱۳۲۷ و ابی الطیب المتنبی بغداد
- ۱۹۵۰ رسالة الغفران - المعری مصر
- ۱۳۴۶ الرسالة القشيرية - ابوالقاسم عبد الکریم بن هوازن القشیری مصر
- ۱۲۹۷ رسائل ابی بکر الخوارزمی قسطنطنیة
- ۱۳۶۵ رسائل البلغاء - محمد کرد علی مصر
- ۱۹۳۷ الروائع - فؤاد افرام البستانی (ج ۱۱ و ۱۲) بیروت

- روض الاخيار المنتخب من ربيع الابرار - الشيخ محمد بن قاسم بن يعقوب مصر ١٢٨٠
- الروض الفائق في المواعظ والرقائق - الشيخ الحريفيش مصر ١٣١٥
- روضات الجنات في احوال العلماء والسادات - محمد باقر الخوانساري طهران ١٣٠٦
- روضة العقول - محمد بن غازي الملطوي باريس ١٩٣٨
- روضة المحبين و نزهة المشتاقين - ابن قيم الجوزية مصر ١٣٤٩
- روضة المناظر في اخبار الاوائل والاواخر - ابن الشحنة / هامش كامل ابن الانير مصر ١٣٠٣
- الروضتين في اخبار الدولتين - عبدالرحمن المقدسي الشافعي مصر ١٢٨٧
- الرؤوس - هارن عبود بيروت ١٩٤٦
- رياض الصالحين من كلام سيد المرسلين - محيي الدين النووي مصر ١٣٤٤
- رياض العارفين - رضا قلي هدايت } طهران ١٣٠٥
و } ١٣١٦ ش
- رياض العلماء و حياض الفضلاء - ميرزا عبدالله افندي / خطي (كتابخانه ملي ملك / ع ٣٦٥٤)
- ريحانة الادب في تراجم المعروفين بالكنية او اللقب - محمد علي تبريزي مدرس تهران ٩-١٣٦٨
- زندگاني سعدي - بديع پاكين طهران ١٣١٦ ش
- زهر الآداب و ثمر الالباب - الحصري القيرواني مصر ١٩٢٥
- الزهرة - ابوبكر محمد بن ابي سليمان داود الاصفهاني بيروت ١٣٥١
- زيادات ديوان شعر المتنبي - عبدالعزيز الميمني الراجكوتي مصر ١٣٤٥

- سبك شناسی - محمد تقی بهار ملك الشعرا تهران ۱۳۲۶ش
- سخن و سخنوران - بديع الزمان بشرويه خراساني / ج ۲ طهران ۱۳۱۸ش
- سخن سعدی - قاسم تويسر کانی تهران ۱۳۱۸ش
- شرح العيون شرح رسالة ابن زيدون - ابن نباتة المصرى /
هامش الغيث المسجم مصر ۱۳۰۵
- سرگذشت شيخ بزرگوار سعدی - شيخ جابری اصفهان ۱۳۱۶ش
- سعدی چه ميگويد - احسان معتقد تهران ۱۳۲۶ش
- سعدی الشيرازي - شاعر الانسانية ، عصره . حياته . ديوانه
(البوستان) محمد موسى هنداوى مصر ۱۹۵۱
- سعدی نامه (شماره ۱۲ و ۱۱ هفتمين سال مجلة تعليم و تربيت) طهران ۱۳۱۶ش
- سفر نامه مادام ديولافوا - ترجمه و نگارش فره وش تهران ۱۳۳۲ش
- سفینه فرخ - محمود فرخ مشهد ۱۳۳۰ش
- سفينة البحار ومدينة الحكم والآثار - الحاج شيخ عباس القمي النجف ۱۳۵۵
- سلافة العصر فى محاسن الشعراء بكل مصر - السيد على خان مصر ۱۳۳۴
- سمط العلى للحضرة العليا - ناصر الدين منشى كرماني طهران ۱۳۲۸ش
- سندباد نامه - محمد بن على بن محمد الظهيرى السمرقندى استانبول ۱۹۴۸
- سومر - مديرية الآثار القديمة العامة / بغداد
- سير فرهنگ در ايران و مغرب زمين - دکتر عيسى صديق تهران ۱۳۳۲ش
- سيرة عمر بن الخطاب - الشيخ على الطنطاوى و ناجى الطنطاوى دمشق
- الشبك والقزلباش - المحامى عباس العزاوى خطى

- شد الازار فى حط الاوزار عن زوار المزار - معين الدين
- ١٣٢٨ش طهران ابوالقاسم جنيد شيرازى
- ١٣٥٠ مصر شذرات الذهب فى اخبار من ذهب - ابن العماد الحنبلى
- الشذرات السنية فى تاريخ ادب اللغة العربية - محمد على بك
- ١٣٣٢ مصر المنياوى
- ١٩١٢ لکهنو شرح تعرف - المستملى البخارى
- ١٣٣٧ شيراز شرح حال شيخ سعدى شيراز - ترجمة محمد رضا نايب
- ١٣٥٣ مصر شرح ديوان جرير - محمد اسمعيل عبدالله الصارى
- ١٣٥٨ مصر شرح ديوان الحماسة - الخطيب التبريزى
- ١٣٥٨ مصر شرح ديوان امرى القيس - حسن السندوبى
- ١٣٥٧ مصر شرح ديوان المتنبى - عبد الرحمن البرقوقى
- ١٣٤٣ مصر شرح القصائد العشر - ابوزكريا يحيى بن على التبريزى
- ١٣٥٣ مصر شرح المختار من شعر بشار / صنعة الخالدين - التجيبى
- شرح المصنوع به على غير اهله - عز الدين الزنجاني /
- ١٩١٥ مصر عبيدالله بن عبد الكافى بن عبد المجيد العبيدى
- ١٣٠٦ مصر شرح المقامات الحريرية - الشريشى
- ١٩٤٧ مصر شروح سقط الزند - ابوالعلاء المعرى (السفر الثانى ق ٣)
- شعر العجم / شبلى نعمانى - ترجمة سيد محمد تقى فخر دعى
- ١٣٢٧ش تهران (ج ٢)
- ١٢٩٣ بهوپال شمع انجمن - سيد محمد صديق حسن خان بهادر
- ١٣١٧ش شيراز شناسائى سعدى - م . ر . هزار شيرازى

- صبح الاعشى - القلقشندى (ج ١) مصر ١٣٤٠
- الصبح المنبى عن حيشة المتنبى - الشيخ يوسف البديعى الشام ١٣٥٠
- صحيح البخارى مصر ١٣٤٥
- صحيح الترمذى مصر ١٢٩٢
- الصداقة والصديق - ابو حيان التوحيدى القسطنطينية ١٣٠١
- صفوة الصفا - توكلى بن اسمعيل بن حاجى الاردبيلى ابن بزاز بمبئى ١٣٢٩
- الصلة فى تاريخ ائمة الاندلس و علمائهم و محدثيهم وفقهائهم و ادبائهم - ابن بشكوال مجريط ١٨٨٢-٣
- صيد الخاطر - ابن الجوزى مصر
- ضبط الاعلام - احمد تيمور باشا مصر ١٣٦٦
- ضحى الاسلام - احمد امين (ج ١) مصر ١٣٦٥
- طبقات الشافعية - ابوبكر بن هداية الله الحسيبى المصنف بغداد ١٣٥٦
- طبقات الشافعية الكبرى - السبكى مصر ١٣٢٤
- طبقات الصوفية - ابو عبد الرحمن السلمى مصر ١٣٧٢
- طبقات ناصرى - منهاج السراج كويته ١٩٤٩
- الطبقات الكبرى - الشعرانى مصر
- الطراز المتضمن لاسرار اللغة و علوم حقائق الاعجاز -
- يحيى بن حمزة العلوى اليمنى مصر ١٣٣٢
- الطرائف والطوائف فى المحاسن والاضداد - ابو نصر احمد بن عبد الرزاق المقدسى بغداد ١٢٨٣
- طرائق الحقائق - معصوم على نعمة اللهى الشيرازى طهران ١٣١٩

- طريقة ترجمه - مجدالعلی
 طهران ١٣١٤ش
- ظهر الاسلام - احمد امين
 مصر ١٣٦٤
- عتبة الكتبة - مؤيد الدولة منتجب الدين بديع اتابك الجوينی
 تهران ١٣٢٩ش
- عدة الداعی و نجاح الساعی - ابن فهد
 تبریز ١٢٧٤
- العراضه فی الحكاية السلجوقية - محمد بن محمد بن محمد بن
 عبدالله بن النظام الحسينی اليزدی
 ليدن ١٩٠٩
- العرائس (قصص الانبياء) - الثعلبی
 مصر ١٢٨٦
- العربية (دراسات فی اللغة واللهجات والاساليب) - يوهان فك /
 ترجمة دكتور عبدالحليم النجار
 مصر ١٣٧٠
- العرف الطيب فی شرح ديوان ابی الطيب - الشيخ
 ناصيف اليازجي
 بيروت ١٣٠٥
- عشائر العراق الكردية - عباس العزاوی
 بغداد ١٣٦٦
- كتاب العشق - شيخ جابری
 خطی
- عقد العلی للموقف الاعلی - افضل الدين ابو حامد احمد بن
 حامد کرمانی
 تهران ١٣١١ش
- علم اللغة - الدكتور علی عبد الواحد وافی
 مصر ١٣٦٩
- العمدة - ابن رشيق القيروانی
 مصر ١٣٥٣
- عمدة الطالب فی انساب آل ابی طالب - ابن عتبة الداودی
 النجف ١٣٥٨
- عمران بغداد - السيد محمد صادق الحسينی
 بغداد ١٣٤٨
- عوارف المعارف - السهروردي (هامش احياء علوم الدين)
 مصر ١٣٠٦

عين الادب والسياسة وزين الحسب والرياسة - ابوالحسن

١٣٠٢ مصر على بن هذيل

٩-١٣٤٣ مصر عيون الاخبار - ابن قتيبة الدينوري

١٣٤٩ صيدا غررالحكم و دررالکلم - الآمدى

١٣٠٥ مصر الغيث المسجى فى شرح لامية العجم - الصفدى

١٩١٥ ليدن الفاخر - ابوطالب المفضل بن سلمة بن عاصم الكوفى

١٣١٣ طهران فارسنامه ناصرى - حاجى ميرزا حسن شيرازى فسائى

١٣٢٣ بيروت فتح الرحمن لطالب آيات القرآن - علمى زاده فيض الله

١٢٨٦ مصر الفتح الوهيبى على تاريخ ابى نصر العتبى - احمد المينى

١٨٥٨ غريفيرولد الفخرى فى الآداب السلطانية والدول الاسلامية - ابن الطقطقى

١٣١٧ش تهران فرائد الادب - عبد العظيم قريب (ج ٦٠٥)

فرهنگ ايرانى وتأثير آن در تمدن اسلام و عرب -

١٣٢٣ش تهران محمد محمدى

١٣٦٩ مصر فقه اللغة - الدكتور على عبدالواحد وافى

١٣٦٤ مصر الفن و مذاهبه فى الشعر العربى - شوقى ضيف

١٣٤٨ مصر الفهرست - ابن النديم

فهرست کتابخانه اهدائى آقاى سيد محمد مشکوة -

١٣٣٢ش تهران ع . منزوى ج ٢

فهرست مازواه عن شيوخه من الدواوين المصنفة فى ضروب العلم

١٨٩٤ سرقسطه وانواع المعارف ابوبكر محمد بن خير الاموى الاشيللى

١٩٥١ مصر فوات الوفيات - ابن الشاكر الكتبى

- ١٩٤٩ بغداد في الادب العباسي - محمد مهدي البصير
- ١٩٣٩ مصر في الادب المصري الاسلامي - محمد كامل حسين
- ١٩٤٣ مصر فيض الخاطر - احمد امين
- ١٦-١٣٠٦ استانبول قاموس الاعلام - ش . سامي
- القرآن الكريم
- ١٩٤٣ مصر قصة الادب في العالم - احمد امين و زكي نجيب محمود
- ١٣٦٧ مصر قصص العرب (ج ٣)
- ١٣٢٠ مصر قلائد العقيان - الفتح بن خاقان
- ١٣٦٨ بغداد الكاكاية في التاريخ - عباس الغزاوي
- ١٣٥٥ مصر الكامل - المبرد
- ١٢٩٠ مصر الكامل في التاريخ - ابن الاثير
- ٢ مصر كتاب الصناعتين (ط ٢ - محمد علي صبيح)
- ١٣٣٠ طهران كتاب فيه مافيه - مولوي
- ١٣٦٥ مصر الكشف - الزمخشري
- الكشف عن مخطوطات خزائن كتب الاوقاف - محمد
- ١٣٧٢ بغداد اسعد طلس
- ٢-١٣٦٠ تركية كشف الظنون عن اسامي الكتب والفنون - حاجي خليفة
- ١٣٤٩ مصر الكشف عن مساوي شعر المتنبي - صاحب بن عباد
- ١٣٤٤ لنيشكراد كشف المحجوب - هجويري
- كشف المعاني والبيان عن رسائل بديع الزمان -
- ١٨٩٠ بيروت ابراهيم الاحدب الطرابلسي

۱۲۹۸	طهران	كشف اليقين في فضائل امير المؤمنين - العلامة الحلّي
۱۲۸۸	مصر	الكشكول - البهاء العاملي
		كفاية الطالب اللبيب في خصائص الحبيب (الخصائص الكبرى) -
۱۳۲۰		الجلال السيوطي حيدرآباد الدكن
۱۳۲۰ش	طهران	كليات سعدى - محمد علي فروغی
۱۲۹۷	لكهنو	كليات نظم انورى
۱۳۶۸	طهران	كليه و دمنه - نصر الله بن محمد بن عبد الحميد منشى كرماني
۱۳۵۸	صيدا	الكنى والالقب - الشيخ عباس القمي
۱۳۱۷	طهران	كرشاسب نامه - اسدى طوسى
۱۳۳۲ش	طهران	كشایش آراگاه سعدي - انجمن آثار ملی
۱۳۱۶ش	طهران	كلچين جهانباني - سرهنك محمد حسين جهانباني
۱۳۱۹ش	تهران	كلزار ادب - حسين مكى
۱۳۵۴	مصر	لباب الآداب - اسامة بن منقذ
۱۳۲۴	ليدن	لباب الالباب - محمد عوفى
۱۳۶۹	مصر	اللباب فى تهذيب الانساب - ابن الاثير
۱۳۲۹	حيدرآباد	لسان الميزان - ابن حجر العسقلانى
۱۳۰۰	استانبول	لغات تاريخيه وجغرافيه - احمد رفعت
		اللؤلؤ المرصوع فيما قيل لا اصل له او باصله موضوع -
۱۳۰۵	مصر	القلاوچي الحسنی المشيشي
		ليلی والمجنون فى الادين العربی والفارسی - الدكتور
۱۹۵۴	مصر	محمد غنيمي هلال

- ١٣٣٣ش تهران مآخذ قصص و تمثيلات مثنوى - بديع الزمان فروزانفر
- مائة كلمة من كلام امير المؤمنين على بن ابي طالب عليه السلام -
- ١٣٤١ صيدا الجاحظ
- ١٣٦٧ بغداد مباحث عراقية - يعقوب سر كيس ق ١
- ١٣٢٥ مصر مبادئ اللغة - الخطيب الاسكافي
- ١٣٤٩ دمشق المتنبي، مالى الدنيا و شاغل الناس - شفيق جبرى
- ١٣٧٠ مصر المتنبي و شوقى - عباس حسن
- ١٣٥٨ مصر المثل السائر فى ادب الكاتب والشاعر - ضياء الدين ابن الاثير
- ١٣٥٥ اسلامبول مجالس سبعة مولانا
- ١٢٩٩ طهران مجالس المؤمنين - نور الله المرعى الشوشترى
- ١٣٢٣ طهران مجالس النفائس - مير نظام الدين عليشير نوائى
- بيروت مجاني الادب فى حدائق العرب - الاب لويس شيخواليسوعى
- ١٣٦٢ حيدرآبادالدين المجتنى - ابن دريد
- طهران مجلة ارمغان
- طهران مجلة دانشكده ادبيات
- بغداد مجلة عالم الغد
- صيدا مجلة العرفان
- دمشق مجلة المجمع العلمى العربى
- مصر مجلة المقتطف
- طهران مجلة يغما
- ١٩٢٩ مصر المجلد فى تاريخ الادب العربى

- مجمع الامثال - الميداني
١٢٩٠ طهران
- مجمع الفصحاء - رضا قليخان هدايت
١٢٩٥ طهران
- مجموعة فخر السابكاني (خطي ٧١٢ - ٣ هـ) - كتابخانه
مجتبي مينيوى نقلاً من نسخة اكسفورد
- مجموعة من النظم والنثر للحفظ والتسميع
١٩٢٥ مصر
- المحاسن والاضداد - الجاحظ
١٣٥٠ مصر
- المحاسن والمساوى - البيهقي
١٩٠٢ Ceiesgen
- المحاسن والمساوى - البيهقي
١٣٢٥ مصر
- محاضرات الادباء و محاورات الشعراء - الراغب الاصبهاني
١٣٢٦ مصر
- محاضرات تاريخ الامم الاسلامية - محمد الخضرى
١٣٣٩ مصر
- محاضرات عن الشعر الفارسى والحضارة الاسلامية فى ايران -
الدكتور على اكبر فياض
١٩٥٠ مصر
- محاضرة الابرار و مسامرة الاخيار - معبى الدين بن العربى
١٣٠٥ مصر
- المختار من ديوان المتنبى - عبد القاهر الجرجاني
(الطرائف الادبية ص ١٩٥ - ٢٣١)
١٩٣٧ مصر
- مختارات البارودى - محمود سامى باشا البارودى
٩ - ١٣٢٧ مصر
- مختارات المنفلوطى - مصطفى لطفى المنفلوطى
١٣٥٦ مصر
- المختصر فى اخبار البشر - ابو الفدا
١٢٨٦ قسطنطينية
- مختصر تاريخ بغداد - على ظريف الاعظمى
١٣٤٤ بغداد
- مختصر تاريخ الحلة - الشيخ يوسف الكركوش الحلى
١٣٥٣ صيدا

المختصر المحتاج اليه من تاريخ الحافظ ابن الديثي -

انتقاء الذهبي / الدكتور مصطفى جواد بغداد ۱۳۷۱

مختصرى در تاريخ تحول نظم و نثر پارسی در ادوار مختلف

ادبی - دکتر ذبیح الله صفا تهران ۱۳۳۱ش

المخطوطات العربية فى دور الكتب الاميركية -

كوركيس عواد بغداد ۱۹۵۱

المدخل فى تاريخ الادب العربى - محمد بهجت الاثرى

بغداد

المدرسة المستنصرية - ناجى معروف بغداد ۱۳۵۴

مدرسة نظامية بغداد - سعيد نفيسى طهران ۱۳۱۳ش

المدھش - ابن الجوزى بغداد ۱۳۴۸

مذكرات ناجى على محفوظ

مرآة الجنان و عبرة اليقظان - الياضى حيدرآباد ۱۳۳۸

مرآة الخيال - امير شير على خان لودى بمبئى ۱۳۲۴

مرآة الزمان فى تاريخ الاعيان - سبط ابن الجوزى مج ۸ حيدرآباد ۱۳۷۰

مرصد الاطلاع على اسماء الامكنة والبقاع - ابن عبد الحق لندن ۱۸۵۹

مرزبان نامه - مرزبان بن رستم بن شروين طهران ۱۳۱۱ش

مرصاد العباد من المبدأ الى المعاد - نجم الدين رازى طهران ۱۳۵۲

مزدیسنا و تأثير آن در ادبيات پارسی - دکتر محمد معين تهران ۱۳۲۶ش

المزهر فى علوم اللغة و انواعها - الجلال السيوطى مصر ط ۲

المستطرف من كل فن مستظرف - الابشيهى مصر ۱۳۱۵

مصادر الدراسة الادبية وفقاً لمناهج التعليم الرسمية -

- ١٩٥٠ صيدا يوسف اسعد داعز
- المضاف الى بدايع الازمان فى وقايع كرمان - حميدالدين
- ١٣٣١ش طهران احمد بن حامد كرماني
- ١٣٤٣ مصر مطالعات فى الكتب والحياة - عباس محمود العقاد
- ١٩٣٦ مصر مع المتنبي - طه حسين
- معادن الجواهر و نزهة الخواطر فى علوم الاوائل والارخر -
- ٢-١٣٥١ دمشق السيد محسن الأمين الحسينى العاملى
- معاهد التنصيص على شواهد التلخيص - الشيخ عبد الرحيم
- ١٣٦٧ مصر العباسي
- ١٣٦٨ مصر المعجب فى تلخيص اخبار المغرب - عبد الواحد المراكشى
- ١٩٢٤ ليبزيك معجم البلدان - ياقوت الحموى
- المعجم فى معاني اشعار المعجم - شمس الدين محمد بن
- ١٣١٤ش طهران قيس الرازى
- ١٣٤٦ مصر معجم المطبوعات العربية والمعرية - يوسف اليان سر كيس
- بغداد المعلم الجديد - وزارة المعارف العراقية
- ١٣٦٧ مصر معيد النعم ومييد النقم - السبكى
- ١٩٥٣ مصر المغرب فى حلى المغرب - اكمله / ابن سعيد الاندلسى ج ١
- ١٨٩٨ ليدن ج ٤
- ١٣٥٢ مصر المفصل فى تاريخ الادب العربى
- ١٣٣٨ مصر مقامات الحريرى

- مقامات حمیدی
مقامات النجاة - السيد نعمة الله الجزائري (خطی) ۱۲۲۸ هـ /
کتابخانه آقاي حکمت آل آقا (تهران)
مقدمه آقاي ميرزا عبد العظيم خان گرگاني (قريب)
- تبريز ۱۳۱۲ ش
بضمیمه گلستان
طهران ۱۳۱۰ ش
لاهور ۱۳۶۷
مکاتبات رشیدی - خواجه رشید الدین فضل الله
مکاتیب فارسی غزالی بنام فضائل الانام من رسائل حجة الاسلام -
- طهران ۱۳۳۳ ش
اسلامبول ۱۳۵۶
مصر ۱۹۵۱
مصر ۱۹۱۳
موسکا ۱۹۰۳
مصر ۱۳۵۰-۲
بغداد ۱۳۵۷
منتخب من ادب العرب
منتخب المختار - التقى الفاسی المکی
- طهران ۱۳۱۴ ش
حیدرآباد ۱۳۵۷-۸
مصر ۱۳۵۶
بيروت ۱۹۴۸
استامبول ۱۳۲۸
منتخبات ادبیات فارسی - بدیع الزمان خراسانی ج ۲
المنتظم فی تاریخ الملوك والامم - ابوالفرج ابن الجوزی
المنجد فی الادب العربی وتاریخه والمحفوظات
منتقيات ادباء العرب فی العصر العباسية - بطرس البستاني
منهاج اليقين في شرح ادب الدنيا والدين - خان زاده
مواسم الادب و آثار العجم والعرب - جعفر بن محمد البيتي
باعلوی السقافي المدني الشافعي
- مصر ۱۳۲۶ ش

- موجز تاريخ الحضارة العربية - ناجى معروف والدكتور
عبد العزيز الدورى بغداد ١٣٦٧
- مؤرخ العراق ابن الفوطى - الشيخ محمد رضا الشيبى
(نسخة منقحة) خطى
- مؤرخ العراق ابن الفوطى - الشيخ محمد رضا الشيبى ج ١ بغداد ١٣٧٠
- ميخانه - ملا عبد الله فخر الزمانى قزوینى لاهور ١٩٢٦
- النبراس فى تاريخ خلفاء بنى العباس - ابن دحية بغداد ١٣٥٦
- النجوم الزاهرة فى ملوك مصر والقاهرة - ابن تغرى بردى
ج ٣ - ٦ مصر ١٣٥١-٥
- نزهة الالباء فى طبقات الادباء - الكمال الانبارى مصر ١٢٩٤
- نزهة ذوى الكيس وتحفة الادباء فى قصائد امرى القيس
اشعر الشعراء باریس ١٨٣٦
- نزهة القلوب - حمد الله مستوفى قزوینى لندن ١٣٣١
- نفثة المصدور - زیدرى طهران ١٣٠٨ ش
- نفع الطیب من غصن الاندلس الرطب - المقرئ التلمسانى مصر ١٣٦٧-٩
- نفحات الانس من حضرات القدس - عبد الرحمن بن احمد
الجامى کلکته ١٨٥٨
- نکته الهميان من نکت العميان - الصفدى مصر ١٣٢٩
- النهاية فى غريب الحديث والأثر - ابن الأثير مصر ١٣١١
- نهاية الارب فى فنون الأدب - النويرى مصر ١٣٤٢

- نهج البلاغة (ط / الاستقامة) مصر
- النوادر - القليوبى مصر ١٣٥٣
- هدية الاحباب فى ذكر المعروفين بالكنى والالقب
- والانساب - الشيخ عباس القمى طهران ١٣٢٩ ش
- هزار مزار - جنيد شيرازى / ترجمه عيسى بن جنيد شيراز ١٣٢٠
- هفت اقليم - امين احمد رازى ج ١ ق ٣ كلكته ١٩٣٩
- الوافى بالوفيات - الصفدى ج ١ استانبول ١٩٣١
- ج ٢ استانبول ١٩٤٩
- ج ٣ الشام ١٩٥٣
- ج ٥ / خطى كتابخانه ملكى ملك طهران / ع ٣٥٨٨
- ؟ خطى كتابخانه ملكى ملك طهران / ع ٣٥٨٤
- وحى الرسالة - احمد حسن الزيات مصر ١٣٥٨
- وحى القلم - مصطفى صادق الرافعى مصر ١٣٦٧
- الوساطة بين المتنبي وخصومه - على بن عبدالعزيز الجرجانى صيدا ١٣٣١
- الوسيط فى الادب العربى وتاريخه - الشيخ احمد الاسكندرى
- والشيخ مصطفى عنانى بك مصر ١٩٥٠
- الوشى المرقوم فى حل المنظوم - ضياء الدين ابن الاثير بيروت ١٢٩٨
- الوصف فى شعر العراق فى القرنين الثالث والرابع الهجريين -
- جميل سعيد بغداد ١٩٤٨
- وفيات الاعيان و انباء ابناء الزمان - ابن خلكان مصر ١٣٦٧

طهران	۱۳۱۴ش	ویس ورامین - فخرالدین گرگانی
مصر	۱۳۶۶	یادداشت‌های آقای مجتبی مینوی
لاهور	۱۳۰۰	یتیمه الدهر فی محاسن اهل العصر - الثعالبی
استامبول	۱۳۰۲	الیمینی - العتبی
		ینایع المودة - القندوزی

1 . Browne, Edward G . . ,

A literary History of Persia .

Cambridge 1951 .

2 . Daudpota, Umar Muhammad . ,

The influence of Arabic poetry on the development of
Persian poetry .

Bombay 1934 .

3 . Saba, Mohsen . ,

Bibliographie Francaise de l' Iran .

Tehran 1951 .

4 . Talas , Asad . ,

La Madrasa Nizamiyya et son histoire .

Paris 1939 .

أُلِّفَ هذا الكتاب بالفارسية ، في طهران ، سنة ١٣٧٤ هـ .
ونقلت مباحثه إلى العربية - في مكتب المطبعة - أبان طبع
الأصل الفارسي ، في صيف سنة ١٣٧٧ (١٩٥٧) . ولا بد
- ههنا - من التثناء على أخى الشقيق ، الأستاذ ناجى على
محفوظ ، الذى ساعدنى و شجّعنى في أنشاء تأليفه ، ثمّ
عاوننى على طبعه .

الغلط وصوابه

ص	س	الغلط	صوابه	ص	س	الغلط	صوابه
ب	٢	١٩٥٧	١٩٥٨	١١٤	٧	فأخذ	فأخذ
٧	٥	٤	١	١٢٠	١٩	شيء	شيء
٧	٦	٥	٢	١٢١	٢١	والرياسة	والسياسة
١١	٩	المتنى	المتنبى	١٤٠	٦	هذا النوع	هذا النوع
١٥	٢٢	في الخمر	(في الخمر	١٦٤	١١	اعلمنى	اعلمنى
١٩	٢	الفضلاء ^(١)	الفضلاء ^(١)	١٧٦	٢٣	الادب	الارب
١٩	٩	الدقيقى	للدقيقى	١٩٢	٢٠	جدوة	جدوة
٢٤	٨	الليت	الليث	٢٢١	١٦	النبراسى	النبراس
٣١	١٤	بقن	بقين	٢٢٧	٩	الحب	المحب
٣٦	٢١	تمثل	تمثل	٢٣٧	٣	الطيب	الطيب
٥٣	٤	أعلك	الملك	٢٤١	٥	جانبيها	جانبيها
٥٣	١٦	« در شرح حال » ترجمة	« در شرح حال » ترجمة	٢٤٩	٣	الجبالا	الجبالا
٦٤	٤	هذا لباب	هذا الباب	٢٨٢	٤	والتي	التي
٩٢	٢	تعملون	تعلمون	٢٨٦	٢٠	الاستاد	الاستاذ
٩٩	١٤	مواعظ	مواعظ	٢٩٣	١	مراجع	مراجع
١٠٦	٥	مالا ينفد	مال لا ينفد	٣٢٨	٣	داعز	داغر
١٠٦	١٥	المرصرع	المرصوع	٣٣٦	٧	١٩٥٧	١٩٥٨
١٠٧	١٣	مدارة	مدارة	٧	٧	١٩٥٧	١٩٥٨
١٠٨	٢	بريد	يريد				

A STUDY IN COMPARATIVE LITERATURE

MUTANABBI and SA'DI

**THE INFLUENCE OF ARABIC CULTURE
ON SA'DI, THE PERSIAN POET**

BY

Dr. HUSAIN ALI MAHFUZ

TEHRAN 1957

A STUDY IN COMPARATIVE LITERATURE

MUTANABBI and SA'DI

THE INFLUENCE OF ARABIC CULTURE

ON SA'DI, THE PERSIAN POET

BY

Dr. HUSAIN ALI MAHFUZ

1957